

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Vztah evangelikálních církví na Slovensku k liturgii

The Attitude of Slovak Evangelical Churches to Liturgy

Diplomová práce

Vedoucí práce:

prof. ThDr. Pavel Procházka, PhD.

Autor:

Bc. Mária Jurčová

Praha 2011

Pod'akovanie

Rada by som poďakovala vedúcemu tejto práce prof. ThDr. Pavlovi Prochádzkovi, PhD. za jeho usmernenia pri písaní tejto práce. Tiež by som chcela poďakovať mojím rodičom a celej rodine za podporu, ktorú mi preukazovali počas celého obdobia štúdia. Moja vďaka patrí aj mojej priateľke Daniele Juhaščíkovej, ktorá bola mojou súputníčkou počas celého obdobia vysokoškolského štúdia.

Prehlásenie

Prehlasujem, že som diplomovú prácu „Vzťah evanjelikálnych cirkví na Slovensku k liturgii“ spracovala samostatne a použila som len uvedené pramene a literatúru. Súčasne dávam svoj súhlas k tomu, aby bola táto diplomová práca umiestnená v Ústrední knihovně UK a používaná k študijným účelom.

V Michalovciach dňa 14. 4. 2011

Mária Jurčová

Anotácia

Diplomová práca „Vzťah evanjelických cirkvi na Slovensku k liturgii“ sa zaoberá súčasnou formou nedeľných bohoslužieb v slovenských evanjelických cirkvách. Táto štúdia poukazuje na liturgické napätie, ktoré vytvára meniac sa kultúra a kladie otázku, ako v tejto novej kultúre formovať liturgiu. Cieľom práce je zhodnotiť súčasnú situáciu a liturgiu evanjelických cirkvi na Slovensku a načrtnúť predpoklady liturgickej obnovy v kontexte meniacej sa doby. Prvá kapitola uvádza do terminológie, druhá kapitola sa zameriava na novozmluvný pohľad na problematiku bohoslužby. Tretia kapitola pojednáva o novej kultúrnej zmene vo svete a na Slovensku a zameriava sa na dopad týchto zmien na evanjelickú liturgiu. Nová kultúra, známa ako postmodernizmus, odhaľuje nové formy liturgie. Štvrtá kapitola prináša empirické výsledky výskumu evanjelickej liturgie. Táto práca chce byť príspevkom k prebiehajúcej debate o liturgickej obnove evanjelických cirkvi.

Annotation

This Master thesis „The attitude of Slovak Evangelical Churches to Liturgy“ deals with current shape of Sunday worship in Slovak evangelical churches. This study shows liturgical tension which generates our changing culture and also asks a question how can we form liturgy in this new culture. The purpose of this thesis is to describe current situation and liturgy in Slovak evangelical churches and outline assumes of liturgical renewal in changing times. The first chapter is short introduction to the terminology. The second chapter focuses on the New Testament point of view regarding questions of the liturgy. The third chapter deal with new cultural transformation in the world and in Slovakia and is also focused on impact of these changes on evangelical liturgy. New culture, known as postmodernism, shows new styles of liturgy. The fourth chapter brings empirical results of evangelical liturgy research. This thesis wants to contribute for present discussion about liturgical renewal in evangelical churches.

Kľúčové slová

Liturgia – Bohoslužby – Evanjelikálne cirkvi – Postmodernizmus – Kultúra – Tradícia – Liturgická obnova

Keywords

Liturgy – Worship – Evangelical churches – Postmodernism – Culture – Tradition – Liturgical renewal

Zoznam skratiek

AC – Apoštolská cirkev na Slovensku

BJB – Bratská jednota baptistov v SR

CB – Cirkev bratská

ECM – Evanjelická cirkev metodistická

OBSAH

0 ÚVOD	8
1 LITURGIA EVANJELIKÁLNYCH CIRKVI	10
1.1 Význam pojmu liturgia.....	10
1.2 Výskyt pojmu v Biblii a jeho použitie.....	11
1.3 Problém definície pojmu liturgia v evanjelikálnom kontexte.....	12
1.3.1 Liturgia ako bohoslužba.....	13
1.3.2 Liturgia pre označenie poriadku bohoslužieb.....	14
1.3.3 Problematika liturgie evanjelikálnych cirkvi na Slovensku.....	15
2 FORMOVANIE LITURGIE Z BIBLICKÉHO HĽADISKA	18
2.1 Neprijateľná bohoslužba.....	18
2.2 Bohoslužba, ktorú priniesol Ježiš.....	22
2.3 Forma bohoslužby v Novej zmluve.....	23
2.4 Obsah bohoslužby v Novej zmluve.....	25
2.5 Poriadok bohoslužieb v Novej zmluve.....	27
2.6 Dialektické napätie bohoslužieb podľa Susan J. White.....	28
2.7 Záver.....	30
3 FORMOVANIE LITURGIE Z KULTÚRNEHO HĽADISKA	31
3.1 Kultúrno-náboženská situácia vo svete.....	31
3.1.1 Modernizmus – viera v pokrok na základe rozumového poznávania.....	32
3.1.2 Postmodernizmus – hľadanie duchovna.....	34
3.2 Kultúrno-náboženská situácia na Slovensku.....	38
3.2.1 Rozmach náboženstva.....	38
3.2.2 Postkomunistická situácia.....	40
3.3 Kultúrno-náboženská situácia v evanjelikálnych zboroch na Slovensku.....	42
3.3.1 Prvé pnutie: moderný alebo postmoderný prístup.....	43
3.3.2 Druhé pnutie: pevnejšia alebo voľnejšia liturgia.....	44
3.3.3 Tradícia alebo kultúra?.....	45
3.3.4 Liturgia bohoslužby ako komunikačný proces.....	50
3.3.5 Komunikačný model.....	50
3.3.6 Odlišnosť liturgických foriem.....	51
3.3.7 Vplyv rôznych typov spirituality na formu liturgie.....	52
3.3.8 Podmienky efektívnej liturgickej komunikácie.....	56
3.3.9 Skutočná bohoslužba verzus modloslužba.....	58
3.4 Záver.....	61
4 VÝSKUM LITURGIE V EVANJELIKÁLNYCH CIRKVIACH	63
4.1 Metodológia výskumu.....	63
4.2 Prezentácia zozbieraných empirických údajov.....	64
4.2.1 Všeobecné informácie.....	64
4.2.2 Priemerná dĺžka trvania jednotlivých liturgických prvkov.....	64
4.2.3 Spev a hudba – frekvencia výskytu jednotlivých foriem.....	66
4.2.4 Modlitba – frekvencia výskytu jednotlivých foriem.....	67
4.2.5 Rôzne – frekvencia výskytu jednotlivých foriem.....	69
4.2.6 Výzva k pokániu – frekvencia výskytu jednotlivých foriem.....	70
4.2.7 Liturgické správanie a gestá.....	71
4.3 Záverečné zhodnotenie výsledkov.....	72
5 ZÁVER	75
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	78
ZOZNAM PRÍLOH	82
SUMMARY	83

0 ÚVOD

V súčasnej dobe prebieha v evanjelikálnom prostredí po celom svete rozsiahla debata o liturgii bohoslužieb. V súvislosti s tým je možné vypozerovať túžbu a zároveň snahu o inováciu bohoslužieb. Bojuje sa o hlbšie teologické pochopenie a zakotvenie jednotlivých liturgických prvkov a tiež o jasnejšie štruktúry liturgických foriem. K páľčivosti tejto otázky prispieva aj kultúrno-filozofická premena spoločnosti z modernej, racionálnej na postmodernú spoločnosť. Táto práca chce skromne prispieť k tejto debate analýzou situácie evanjelikálnych cirkvi na Slovensku.

Cieľom práce a zároveň výskumným problémom je zhodnotiť súčasnú situáciu a liturgiu v prostredí evanjelikálnych cirkvi na Slovensku a načrtnúť predpoklady liturgickej obnovy v kontexte meniacej sa doby. Kľúčové otázky, ktorým sa bude táto práca venovať sú:

(1) Ako ovplyvňuje podobu liturgie súčasná kultúra?

(2) Ako sa k liturgii vyjadruje Biblia? Ktoré smerodajné inštrukcie z nej môžeme čerpať pre tvorbu kresťanskej liturgie?

(3) Aká je súčasná podoba bohoslužieb evanjelikálnych cirkvi na Slovensku?

Moja základná hypotéza vychádza z predpokladu, že súčasný prerod spoločnosti z obdobia racionalizmu do obdobia postmodernizmu vplýva na liturgiu evanjelikálnych cirkvi a vytvára tak tlak na potrebu liturgickej obnovy. V súvislosti s tým predpokladám, že táto štúdia potvrdí, že liturgia evanjelikálnych cirkvi vykazuje rôznorodosť liturgických foriem a prvkov, od klasických až po nové inovatívne prvky.

Čiastkové hypotézy, ktorých potvrdenie by znamenalo správnosť mojej hlavnej hypotézy sú:

H 1.: Liturgia evanjelikálnych cirkvi vychádza z racionálnych dôrazov protestantskej bohoslužby.

H 2.: Do liturgie začínajú prenikať nové liturgické prvky, ktoré sa viac orientujú na vnútorné a intuitívne vnímanie transcendentna a na symbolickú komunikáciu.

H 3.: Predpokladám, že nová postmoderná spoločnosť sa na Slovensku ešte len začína formovať, a preto aj liturgické premeny v evanjelikálnych cirkvách ešte nie sú všeobecne rozšírené a výrazné.

Zadanú problematiku som spracovala nasledovne: Prvá časť sa stručne dotýka definície pojmu liturgia a jeho porozumeniu v kontexte evanjelikálnych cirkvi. Druhá časť predkladá biblické východiská a podmienky pre formovanie liturgie a celej bohoslužby. Tretia

časť je najrozsiahlejšia. V nej sa zameriavam na analýzu súčasnej kultúrno-náboženskej situácie vo svete, na Slovensku, a nakoniec analyzujem jej dopad na evanjelikálne cirkvi. Zároveň sa snažím ponúknuť istý model, ktorý by mohol byť nápomocný pri hľadaní správnej liturgickej formy. Štvrtá časť je vyhodnotenie empirického výskumu, ktorého cieľom je zmapovať aktuálnu situáciu v evanjelikálnych zboroch.

Ako metódu práce som si pre prvú teoretickú časť zvolila štúdium na túto tému publikovaných kníh, článkov a iných materiálov. Musím povedať, že v tejto oblasti je dostatok kvalitných prác, najmä z anglosaského prostredia. Najmä v prostredí amerických evanjelikálov prebieha diskusia o liturgii oveľa intenzívnejšie ako na Slovensku. Veľa literatúry a výskumov je tiež k dispozícii najmä z prostredia Rímskokatolíckej cirkvi, kde je táto oblasť predmetom veľkého skúmania a záujmu, najmä kvôli rozsiahlej liturgickej obnove, ktorá prebehla po II. Vatikánskom koncile. Kultúrne a teologicky najbližšie k predmetu mojej práce boli zdroje z prostredia českého evanjelikalizmu. Konkrétne som veľa čerpala z časopisu *Theologia vitae*, ktorý vydáva Sdružení evangelikálních teológů, a ktorý jedno celé číslo venoval na tému liturgie v evanjelikálnych cirkvách.

Druhú časť tejto práce tvoril empirický výskum. Na zber empirického materiálu bol použitý dotazník. Postup výskumu a výsledky sú spracované v poslednej kapitole.

Na záver chcem uviesť, že pre potreby tejto práce budem medzi skúmané evanjelikálne cirkvi radiť tie, ktoré sú členmi Združenia evanjelikálnych cirkví v SR. Jedná sa o Apoštolskú cirkev na Slovensku (AC), Bratskú jednotu baptistov v SR (BJB), Cirkev bratskú (CB) a Evanjelickú cirkev metodistickú (ECM).

Citácie biblických veršov a skratky biblických kníh v tejto práci sú uvedené podľa slovenského ekumenického prekladu Biblie.

1 LITURGIA EVANJELIKÁLNYCH CIRKVI

Predtým, ako sa budem špecifickejšie venovať problémom liturgie evanjelikálnych cirkvi, sa chcem pozrieť na samotný pojem liturgia. Jeho definícia totiž nie je úplne jednoznačná. Navyše v evanjelikálnom prostredí je toto slovo „novinkou“, nebolo zvykom označovať týmto slovom evanjelikálne bohoslužby. Preto chcem na úvod povedať niekoľko všeobecných informácií a potom načrtnúť problematiku liturgie v prostredí evanjelikálnych cirkvi.

1.1 Význam pojmu liturgia

Slovo liturgia má svoj etymologický pôvod v gréckom slovese *leiturgein*, ktoré je zložené z dvoch slov: *ergon* = dielo, skutok, práca; *leitos* = patriaci ľudu. V doslovnom preklade toto slovo teda môže znamenať dielo ľudu, alebo čin v prospech ľudu. Starí Gréci týmto pojmom označovali verejný čin jednotlivca pre dobro a v záujme všetkých občanov.¹ Neskôr však tento pojem mení svoj význam a primárne sa ním začína označovať služba v prospech božstva. Približne v 2.st pred Kristom sa tak *leiturgia* stáva nie len občianskou službou, ale aj službou kultickou.

V kresťanstve sa v prvých storočiach spája tento pojem s kresťanskou bohoslužbou. Po zániku gréčtiny ako bohoslužobného jazyka a po prechode na latinčinu používanie tohto pojmu v západnej cirkvi zaniká. Objavuje sa opäť až v 16.stor. zásluhou humanistov a postupne sa udomácňuje na pôde a v slovníku všetkých cirkvi.² Storočia, ktoré nasledovali, zaznamenali v cirkvi mnoho dramatických zmien, z ktorých vyplynula aj prirodzená potreba znovu uchopiť význam slova liturgia a jeho spätosť so životom cirkvi.

Jednou takouto zmenou bola reformácia a následné rôzne prebudenecké hnutia, ktoré priniesli do cirkvi dovedy neznámu novú bohoslužobnú dynamiku. Pod týmito vplyvmi sa formovali nové cirkvi, ktoré vytvárali vlastnú bohoslužobnú kultúru a začali svoju vieru komunikovať odlišným liturgickým jazykom. Druhým významným vplyvom je meniaci sa spoločnosť. Zmeny politických systémov a postupná sekularizácia Európy vystavila cirkev otázkam aj oblasti jej bohoslužobného pôsobenia. Pojem liturgia tak získava nový kontext

---

¹ CIMALA, Peter. Bohoslužba ve světle Nového zákona. In: *Theologia vitae: Bohoslužba cirkvi*. Praha: Sdružení evanjelikálních teologů, 2008, roč. 1, č. 2, s. 158.

² ADAM, Adolf. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha: Vyšehrad, 2001. s. 17.

a preto je potrebné nanovo tento pojem zadefinovať a určiť jeho význam, miesto a podobu v živote súčasných cirkví.

1.2 Výskyt pojmu v Biblii a jeho použitie

V Biblii sa toto slovo vyskytuje v Novej zmluve v rôznych formách podstatných mien *leiturgos*, *leiturgia* a slovesa *leiturgeo* a odkrýva tak istú mieru významovej pestrosti tohto pojmu. V prvom rade je tento pojem viazaný na starozmluvnú chrámovú službu kňazov a levitov (Lk 1:23; Hb 9:21; Hb 10:11), taktiež sa týmto pojmom opisuje služba anjelov (Hb 1:7) a charitatívna služba (2K 9:12) a v R 13:6 dokonca opisuje aj civilnú službu úradníkov a vládcov. V spojení s novozmluvnou cirkvou sa liturgia predstavuje ako apoštolská služba zvestovania evanjelia (R 15:16; Flp 2:17), ako služba jedného Božieho služobníka druhému (Flp 2:25) a nájdeme ju aj vo význame bohoslužby (Sk 13:2). List Hebrejom, ktorý na základe starozmluvných obrazov a židovských kultických úkonov vysvetľuje význam novej zmluvy, predstavuje Krista ako najvyššieho Veľkňaza, ktorý je „služobník (*leiturgos*) svätyne a pravého stánku, ktorý postavil Pán, a nie človek“ (8:2). Táto nová služba Krista, spojená s novou zmluvou a lepšími prisľúbeniami je nazvaná *leiturgia* (8:6). Pre úplnosť ešte možno dodať, že pojem *leiturgia* používa LXX v zhode s Novou zmluvou ako výraz pre chrámovú službu kňazov a levitov.

Je teda zrejmé, že tento pojem sa v Novej zmluve používal v rôznych významoch. Predsa sa však pokúsim o isté zovšeobecnenie. Vidím tu dva rozmery, v ktorých sa toto slovo najčastejšie používa a definovala by som ich ako vertikálny a horizontálny rozmer. Pri vertikálnom rozmere opisuje pojem liturgia určitú formu komunikácie medzi transcendentným svetom a pozemským Božím ľudom. Najčastejšie sa týmto pojmom opisujú starozmluvné kultické činy, ktorých zmyslom bolo očistenie a následné vstúpenie do Božej prítomnosti. Toto kultické správanie v podstate umožňovalo Izraelskému národu komunikáciu s Bohom. Potom sa to tento pojem spája so službou Ježiša Krista, ktorý je vlastne novým prostredníkom medzi Bohom a človekom. On sa stal náhradou týchto pôvodných kultických obradov. Je zástupným služobníkom (liturgom), ktorý miesto nás komunikuje s Bohom a tak touto službou (liturgiou) otvára možnosť komunikácia človeka s Bohom. To ako sa táto možnosť otvorenej komunikácie odrazila v živote prvej cirkvi opisujú Sk 13:2 – „Keď slúžili (*leiturgein*) Pánovi a postili sa, povedal im Duch Svätý: Oddel'te mi Barnabáša a Šavla na dielo, na ktoré som ich povolal.“ Na jednej strane je tu cirkev, ktorá slúži Pánovi, vstupuje do jeho prítomnosti, komunikuje s ním, na druhej strane Boh komunikuje s cirkvou.

Horizontálny rozmer liturgie vyjadruje premietnutie tejto vertikálnej komunikácie do praktického života. Je to služba jedného človeka druhému. Avšak v novozmluvnom používaní je to služba, ktorá vyplýva zo stretnutia ľudí s Kristom. Je to napríklad vzájomná hmotná pomoc medzi veriacimi, alebo misijná služba zvestovania evanjelia.

V istom zmysle je táto medziľudská služba tiež službou Bohu. Vertikálny a horizontálny rozmer pojmu liturgia sa prepájajú, jedno nemôže byť bez druhého. Tak napríklad R 15:16 si apoštol Pavol žela, aby bol „služobníkom Ježiša Krista (*horizontálny rozmer*) pre pohanov (*vertikálny rozmer*), aby som ako kňaz slúžil Božiemu evanjeliu, aby sa pohania stali príjemnou obetou, posvätenou Duchom Svätým.“ Alebo 2K 9:12 sa o hmotnej pomoci iným veriacim hovorí: „Pretože konanie tejto posvätnéj služby nielen odstraňuje núdzu svätých (*vertikálny rozmer*), ale sa aj znásobuje mnohými prejavmi vďaka voči Bohu (*horizontálny rozmer*).

Dá sa na základe použitia tohto slova v Novej zmluve stanoviť definícia, ktorá by bola užitočná v dnešnej cirkevnej diskusii o liturgii? Na základe vyššie načrtnutého rozboru môžeme s určitosťou povedať, že pojem liturgia neoznačoval súhrn pevne stanovených ceremoniálnych úkonov, ale tiež to nie je ani typické novozmluvné pomenovanie pre zhromaždenie kresťanov. V podstate je len jedno miesto, ktoré sa vyslovene spája s bohoslužbou (Sk 13:2). Oveľa viac miest používa toto slovo v iných súvislostiach. V Pavlových listoch to zahŕňa službu kresťana Bohu v kontexte jeho celého života. Dokonca v období ranného kresťanstva sú týmto spôsobom nazvané aj sekulárne úkony.

Som presvedčená, že exegetické zamyslenie nad pojmami *leiturgia* – *leitugos* – *leiturgein* a ich použitie v Novej zmluve pomáha odkrývať hĺbku a šírku obsahu tohto slova. Tiež to môže zodpovedať otázku o jeho dobovom používaní. Avšak nemyslím si, že sa dá z týchto textov vyčítať uspokojivá charakteristika, ktorá by vysvetľovala chápanie pojmu liturgia v dnešnej dobe a v jeho súčasnom používaní. To, ako toto slovo poznáme dnes, skôr vyplýva z historického vývoja bohoslužby a z neskoršieho používania pojmu liturgia.

1.3 Problém definície pojmu liturgia v evanjelikálnom kontexte

Po stručnej analýze použitia pojmu liturgia v Biblii je na rade pochopiť, čo pojem liturgia znamená v súčasnosti. Nájst' správnu definíciu, hlavne v kontexte prostredia evanjelikálnych cirkvi, nie je jednoduché. Slovo liturgia (liturgický) má pre ľudí viacej významov. V literatúre, ale aj v bežnom použití, sa stretávame najmä s dvoma odlišnými chápaniami slova liturgia. Niektorí si pod týmto pojmom predstavujú len súhrn všetkých

ceremonií a bohoslužobných úkonov. Pre iných je tento prístup piliš povrchný. Význam slova liturgia rozširujú do takých hĺbok, že je to vlastne synonymom pre to, čo niektoré cirkvi volajú bohoslužba.

1.3.1 Liturgia ako bohoslužba

Toto synonymické splývanie pojmov liturgia a bohoslužba môžeme vnímať v širokej palete definícií. Tak napríklad *Liturgický slovník* Ruperta Bergera hovorí, že liturgia je „bohoslužobné zhromaždenie cirkevnej obce, v ktorej dáva Kristus skrze svojho Ducha Svätého v zvestovaní a sviatostných znameniach veriacim podiel na veľkonočnom mystériu a umožňuje vykúpenému človeku dať Otcovi odpoveď chvál a vďakyvzdania.“³

František Kunetka predstavuje v svojom spise *Slavnost našeho vykopení* 13 hlbokých teologických vysvetlení, ako chápať liturgiu ako bohoslužbu celej zhromaždenej obce.⁴ Jeden z predstaviteľov klasického liturgického hnutia v katolíckej cirkvi, Lambert Beauduin, nazval liturgiu „tou pravou modlitbou cirkvi, zväzkom jednoty medzi kňazom a ľudom a veľkým nástrojom zvestovania cirkvi.“⁵ Podobne aj Mark Searle v *Liturgy Made Simple* definuje liturgiu ako modlitbu a ako „oslavu života v tajomstve a službe (našej službe Bohu a Božej službe nám).“⁶ K pomenovaniu liturgie ako modlitby sa pridáva aj Joseph Ratzinger, súčasný pápež Benedikt XVI. V svojej knihe *Duch Liturgie* vyjadruje snahu lepšie pochopiť vnútornú formu liturgie ako „samotným Duchom Svätým vytvorenú a vedenú modlitbu Cirkvi, prostredníctvom ktorej je Kristus stále a nanovo s nami a cez ktorú vstupuje do nášho života.“⁷

Podľa Salajku takéto definovanie termínu liturgia bolo prevzaté z bohoslužobnej praxe kresťanstva východnej pravoslávnej cirkvi. Ako som spomínala v úvode tejto kapitoly, názov spoločného stretávania kresťanov sa postupne vyvíjal. A tak, ako si v prvých storočiach „cirkev na západe osvojila pre bohoslužbu pojem omša, primkla sa cirkev na východe k pojmu liturgia.“⁸ V západnom svete rímsko-katolíckej cirkvi tento pojem znovu ožil vďaka humanistom v 16. storočí. Do slovníka ostatných cirkvi sa dostával postupne. Do evanjelikálneho prostredia toto slovo preniklo až od polovičky 20. storočia, na čom má

³ BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008. s. 246.

⁴ KUNETKA, František. *Slavnost našeho vykopení: Nástin liturgické teologie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997.

⁵ ADAM, Adolf. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha: Vyšehrad, 2001. s. 55.

⁶ SEARLE, Mark. *Liturgy made simple*. Collegeville (Minnesota): Liturgical Press, 1981. s. 30.

⁷ RATZINGER, Joseph. *Duch liturgie*. Trnava: Dobrá kniha, 2005. s. 5.

⁸ SALAJKA, Milan. *Křesťanská bohoslužba*. Praha: Blahoslav, 1985. s. 11.

nespornú zásluhu aj ekumenické hnutie.⁹ Avšak v evanjelikálnom prostredí toto slovo nesplynulo s pojmom bohoslužba, ale hľadá si svoju vlastnú cestu.

1.3.2 Liturgia pre označenie poriadku bohoslužieb

Určitý posun v rozmýšľaní nad pojmom liturgia zaznamenáva *Liturgický slovník* luteránskej cirkvi, ktorý pripúšťa aj druhý význam slova liturgia: „Niekdedy je toto slovo použité pre označenie poriadku bohoslužieb, aj keď preferovanejšie sú presnejšie pojmy „poriadok bohoslužieb“ alebo „ordo.“¹⁰

Tento druhý koncept - liturgia ako formálna štruktúra bohoslužieb - je široko rozšírený v evanjelikálnom prostredí. Adolf Adam sa o tom mierne kriticky zmieňuje v svojej *Liturgike*, kde hovorí, že najmä v protestantizme „existujú smery, ktoré liturgiu uznávajú iba ako poriadok úradných úkonov alebo ich modlitebný rámec.“¹¹ Nemyslím si, že to je otázka uznania a neuznania liturgie, alebo že by evanjelikáli chceli bohoslužbám ubrať niečo z ich významu. Skôr je to rozdiel v odlišnej terminológii, s ktorou narábajú evanjelikálne cirkvi. Z toho potom vyplýva aj rozdiel v používaní a definíciách jednotlivých pojmov.

Pojem liturgia v evanjelikálnych cirkvách pomenováva formu, ktorú si jednotlivé cirkvi zvolili pre uctievanie Boha, pre slávenie sviatosti a pre spoločenstvo veriacich. Čiže sa jedná o akúsi vonkajšiu, zmyslami vnímateľnú časť bohoslužieb.¹² Na túto formu vplýva mnoho faktorov, preto môže byť veľmi odlišná. Niektoré spoločenstvá uprednostňujú prepracovanejšiu a umeleckejšiu formu bohoslužieb, iným je bližšia jednoduchosť. Niektoré preferujú vyšší stupeň emocionality a vonkajšieho vyjadrenia emócií, zatiaľ čo iné si želajú zastávať viac objektívny a formálnejší prístup k bohoslužbám. Nájde sa v nich tiež rôzny stupeň spontánnosti a subjektívnosti. Nie je to len odlišnosťou kultúr, v ktorých tieto cirkvi pôsobia, ale aj rôznych subkultúr, ktoré vplývajú na formy bohoslužieb.¹³

Preto evanjelikálni autori rozlišujú medzi formami a medzi obsahom bohoslužieb. Veľmi príznačne o tom píše Gene A. Getz, keď v súvislosti so životom cirkvi (a teda aj v súvislosti s bohoslužbami) rozlišuje medzi činnosťou a formou - vnútorným obsahom a vonkajším prevedením. Činnosť (alebo inak povedané funkcia, úloha) je konkrétny prvok bohoslužieb a forma je spôsob jeho realizácie. Napríklad modlitba býva stabilná činnosť každých bohoslužieb, forma jej prevedenia však môže byť veľmi odlišná. Uctievanie,

---

⁹ Tamtiež, s. 11.

¹⁰ *Liturgical Glossary*. URL: <<http://www.lcms.org/pages/internal.asp?NavID=3712>> [cit. 2011-02-15].

¹¹ ADAM, Adolf. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha: Vyšehrad, 2001. s. 20.

¹² napríklad SEGLER, F. M. – BRADLEY, R. *Christian Worship: Its Theology and Practice*. Nashville: B&H Publishing Group, 2006. s. 4.

¹³ SEGLER, F. M. – BRADLEY, R. *Christian Worship: Its Theology and Practice*. Nashville: B&H Publishing Group, 2006. s. 265.

pokánie, zvestovanie, Večera Pánova – to všetko sú činnosti, ktoré na jednotlivých bohoslužbách preberajú špecifickú formu a vytvárajú tak unikátnu štruktúru bohoslužieb. Tieto rozličné formy nazývajú evanjelikáli liturgiou.

Na základe rôznych liturgických foriem sa dajú rozlíšiť tri základné modely bohoslužieb:¹⁴ 1) Liturgické bohoslužby - alebo tiež bohoslužby s pevnou liturgiou, ako to vidíme napríklad v katolíckej, evanjelickej a pravoslávnej cirkvi. V tomto prípade sa potom zvykne hovoriť o liturgických cirkvách. 2) Neliturgické bohoslužby - bohoslužby, kde nie je vôbec žiaden plánovaný poriadok. s takými bohoslužbami sa môžeme stretnúť napríklad u Quakerov alebo v menších neformálnejších spoločenstvách. 3) Voľné bohoslužby – bohoslužby s voľnou liturgiou. Do tejto kategórie sa zaraďuje väčšina evanjelikálnych cirkvi, aj keď nie všetky.

Rozdiel medzi liturgickou bohoslužbou a bohoslužbou s voľnou liturgiou spočíva v dvoch hlavných rozdieloch. V prvom rade, v liturgických cirkvách má poriadok bohoslužieb ustálenú a pevne určenú formu. Relatívne nemenný a ustálený je aj obsah modlitieb, aj keď poskytuje určité variácie a alternatívne možnosti. Ustálené sú aj rôzne gestá a postoje (napr. vstávanie, pokľaknutie). Oproti tomu v cirkvách s voľnou bohoslužbou nie je potrebný žiaden pevne stanovený poriadok. Jednotlivé liturgické prvky sa môžu voľne obmieňať a prispôsobovať. Modlitby sú, až na výnimočné prípady, improvizované a spontánne. Gestá a postoje môžu mať ustálenejšiu, ale aj spontánnejšiu podobu.

Druhý rozdiel je možno ešte významnejší a výstižnejší pri popisovaní odlišností. V liturgických cirkvách túto predpísanú formu a obsah bohoslužieb vytvára vyššia autorita. Táto nadriadená osoba, alebo celý riadiaci orgán stanovuje model bohoslužieb, ktorý sa potom uplatňuje vo všetkých zboroch, ktoré sú jej podriadené.¹⁵ V cirkvách s voľnou liturgiou sa forma bohoslužieb volí podľa rozhodnutia miestneho zboru a služobníka, ktorý stojí v jeho čele (kazateľ, pastor a pod).¹⁶ To znamená, že liturgická forma bohoslužieb jednotlivých zborov sa zvykne jemne odlišovať. Tento postoj sa odvíja od slobody, ktorú Nová zmluva poskytuje v oblasti liturgie, ale o tom budem viac hovoriť až v ďalšej kapitole.

1.3.3 Problematika liturgie evanjelikálnych cirkvi na Slovensku

Keďže táto práca sa týka evanjelikálnych cirkvi, budem používať pre potreby tejto práce a pre väčšiu jednoduchosť a prehľadnosť myšlienok takú terminológiu, aká sa zvykne používať v tomto cirkevnom prostredí, pričom beriem na vedomie iné možné interpretácie.

---

¹⁴ rozdelenie podľa: SEGLER, F. M. – BRADLEY, R. *Christian Worship: Its Theology and Practice*. Nashville: B&H Publishing Group, 2006. s. 265.

¹⁵ SPIELMANN, Richard M. *History of Christian Worship*. New York: The Seabury Press, 1966. s. 82.

¹⁶ Tamtiež, s. 82.

Pojmom liturgia budem označovať všetky viditeľné a vonkajšie procesy bohoslužieb, ktorými cirkev vyjadruje svoju vieru.

Evanjelicálne cirkvi na Slovensku spadajú do kategórie bohoslužieb s voľnou liturgiou. Tá sa formovala a utvárala v minulom storočí a má typickú podobu protestantských bohoslužieb s dôrazom na kázané Božie Slovo, improvizovanú modlitbu a spoločný spev kongregácie.

V súčasnej dobe sa v európskom evanjelikálnom prostredí začala šíriť snaha o istý druh obnovy, inovácie bohoslužieb.¹⁷ Začiatky tejto snahy už pozorujem aj na Slovensku. Postupne sa tu profilujú rôzne skupiny s odlišnými postojmi k bohoslužbám. Niektorí sa snažia o väčšiu stabilitu súčasnej podoby, niektorí volajú po ešte väčšej spontánnosti. Za veľmi silný považujem prúd, ktorý sa snaží o celkovú premenu súčasnej podoby bohoslužieb.

Tento jav postrehol aj Pavel Filipi a myslí si, že jeden z dôvodov, ktorý k tomu vedie je snaha cirkvi aktualizovať svoje bohoslužby, byť aktuálna aj v dnešnej dobe. Všimol si, že ľudia začínajú mať pocit, „že celkový ráz evanjelickej bohoslužby, estetika používaných piesni, symbolov, atď. nezodpovedá vnímaniu súčasného človeka, najmä mladého, že evanjelicke bohoslužby pôsobia archaicky a vyžadujú od účastníka, aby sa preorientoval na kultúrne vzorce a mentality štruktúry, ktoré sú mentalite väčšiny našich súčasníkov cudzie a nezrozumiteľné.“¹⁸ Nezdá sa mu to však ako hlavný dôvod tejto prebudenej potreby po obnove bohoslužieb. Myslí si, že táto potreba vznikla s prehĺbeného štúdia dejín bohoslužieb (dejín kresťanstva) a z rozmáhajúcich sa ekumenických vzťahov, ktoré nás konfrontujú s inými liturgickými formami.

S tým môžem súhlasiť, ale tiež si myslím, že veľký vplyv na súčasnú diskusiu o liturgii má aj nová doba, v ktorej žijeme. Na Slovensku sa postupne začína utvárať postmoderná spoločnosť, ktorá v oveľa hlbšej miere objavila duchovný rozmer života na rozdiel od obdobia modernizmu. Poukazuje na to aj skutočnosť, že snaha o liturgickú obnovu je značne inšpirovaná liturgiou ortodoxných cirkvi, kde sa kladie väčší dôraz na symbolický, sviatostný a tajomný rozmer bohoslužieb. Evanjelicálne cirkvi tak stoja na Slovensku pred závažnou otázkou, ako sa bude vyvíjať ich bohoslužobná liturgia.

Táto snaha o nový prístup k liturgii, ako každá zmena stabilného systému, si so sebou nesie veľa rôznych emócií aj argumentov na oboch stranách. Sú tu rôzne predstavy o tom, akým smerom a štýlom by sa mala evanjelicálna bohoslužba vyvíjať. Niektorí sú viac

---

¹⁷ FILIPI, Pavel. Liturgická obnova jako aktuální téma. In: *Theologia vitae: Bohoslužba cirkvi*. Praha: Sdružení evanjelikálních teologů, 2008, roč. 1, č. 2, s. 189.

¹⁸ FILIPI, Pavel. Liturgická obnova jako aktuální téma. In: *Theologia vitae: Bohoslužba cirkvi*. Praha: Sdružení evanjelikálních teologů, 2008, roč. 1, č. 2, s. 189.

inšpirovaní katolíckou mystikou, iní charizmatickým hnutím s väčšou spontánnosťou a entuziazmom. Veľmi silnou skupinou sú ľudia, ktorí by ponechali všetko v súčasnej podobe a nevedia si predstaviť výraznejšiu premenu bohoslužieb. Na všetkých stranách tohto názorového spektra vnímam rôzne obavy, predsudky a nepochopenia. V tejto štúdií by som preto chcela opísať niekoľko základných faktorov, ktoré by mohli napomôcť efektívnejšej diskusii o liturgickej obnove.

2 FORMOVANIE LITURGIE Z BIBLICKÉHO HĽADISKA

Jedným z dominantných dôrazov evanjelikalizmu je jeho silný akcent na Bibliu, ktorá je prijímaná za hlavnú normu života a zvrchovanú autoritu v osobnom ale aj cirkevnom živote. Odráža to vieru, že Biblia je nadčasové Božie Slovo, cez ktoré sa nám Boh dáva poznať, ktoré nechal zapísať pre všetkých ľudí a ktoré je platné v každom čase. Preto, keď cirkev premýšľa nad bohoslužbou, keď hľadá správny spôsob a vhodnú formu ako vstupovať do Božej blízkosti a uctievať ho, tak obracia svoj pohľad v prvom rade do Biblie. Je to preto, lebo chce vedieť, akú bohoslužbu si zvolil Boh sám. Chce skúmať, či Boh stanovil nejaké normy a kritéria a keď áno, tak aké. Zároveň je to aj kontrola. Akási skúška správnosti, ktorou potrebujeme neustále overovať, či sme sa v svojej liturgii neminuli cieľa.

Podľa A. Adama má teologické premýšľanie nad úlohou liturgie za cieľ zistiť, do akej miery sa vo viditeľných znameniach a forme liturgického zhromaždenia sprítomňuje Kristovo spasiteľné dielo a akým spôsobom na to veriaci odpovedajú.¹⁹ Inak povedané, ako sa naša viera premieta do priebehu bohoslužieb.

Preto je dôležité systematicky spracovať teologické a biblické aspekty, ktoré sa týkajú kresťanskej bohoslužby. Chceme tým zároveň naznačiť, že základnou motiváciou pri formovaní liturgie je viera v Trojjediného Boha a podriadenosť Biblii ako konečnej autorite, ktorá usmerňuje nie len naše myslenie, ale aj naše konanie. Bohoslužby sú jedným z konkrétnych výrazov viery vo svete a preto je rozhodujúce, čo nachádzame v tejto súvislosti v Novej Zmluve. Je potrebné hľadať nie len zásady, ktoré stanovuje NZ pre cirkev, ale tiež, či sa tam nachádzajú prejavy bohoslužobného života, ktoré by sme mohli aplikovať v našej liturgii.

2.1 Neprijateľná bohoslužba

Na úvod môjho hľadania „správnej“ bohoslužobnej liturgie pristúpim k tejto téme trochu kontrastne. Začnem túto kapitolu z negatívneho konca a skúsím opísať bohoslužbu, ktorá nie je skutočným uctievaním Boha. Stará zmluva má hneď v prvých kapitolách príbeh o dvojakom uctievaní Boha. Bratia Kain a Ábel, obidvaja priniesli Bohu svoju obeť, aby sa mu poklonili. Obeť jedného bola prijatá, obeť druhého bola prázdny skutok, ktorý nevystúpil k Bohu. Už v samom počiatku príbehov ľudstva sa tak odhalila skutočnosť, že

---

¹⁹ ADAM, Adolf. *Liturgika: Kresťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha: Vyšehrad, 2001. s. 76.

samotný rituál nezaručí Božiu prítomnosť ani jeho požehnanie. Aj dnes, rovnako ako vtedy, môže byť naša bohoslužba Bohom prijatá alebo aj neprijatá. Niektoré aspekty bohoslužby, ktorá nie je skutočným vstupom pred Boží trón opíšem v nasledujúcich riadkoch. Tieto myšlienky zároveň vytýčia hranice našich úvah v ďalších kapitolách.

Ľudstvo má prirodzenú tendenciu vyberať si svoju vlastnú cestu a prispôsobovať všetko svoje dianie vlastným kritériám a požiadavkám. Výnimkou nie je ani bohoslužobný život cirkvi. Veľmi rýchlo dokážeme vnášať do cirkvi predstavy, ktoré sa nám samým vidia správne a vhodné, ale po hlbšom skúmaní sa ukáže, že nekorešponujú s posolstvom Biblie a Božím zámerom.

Na tému takýchto svojvoľných prístupov k liturgii máme hlavne v Starej zmluve viacero významných textov. Dost' dramaticky pôsobí napríklad príbeh o zlatom teľati. Izraelský národ po svojom vyvedení z Egypta dlho čakal pod horou Sinaj na návrat Mojžiša z hory. Keď dlho neprichádzal, cítili sa bez svojho vodcu bezradní. Keď nemali Mojžiša, chýbalo im spojenie s Bohom, ktorý pre nich tvoril novú budúcnosť a ktorého príkazy nasledovali. A tak si zniesli Boha na zem. Vytvorili si pod vedením veľkňaza Árona mladého býka, ktorého prehlásili za svojho boha. Základom pre hlbšie pochopenie tohto príbehu je uvedomiť si, že tento kultický čin nebol určený pohanským bohom. Problém, ktorý týmto počínom vznikol, rozoberá kardinál Joseph Ratzinger (v súčasnosti už pápež Benedikt XVI.) v svojej knihe *Duch liturgie*. Konštatuje, že tento „prečin“ Izraelského národa „nie je odchodom od Boha k modle, ale zdanlivo úplne zostáva pri tom istom Bohu. Chce osláviť Boha, ktorý vyviedol Izrael z Egypta, a nazdáva sa, že v podobe mladého býka správne znázorňuje jeho tajuplnú moc. Zdá sa, že všetko je v poriadku – aj rituál bol údajne podľa pravidiel. A predsa je to odpadnutie od pravého Boha k modlám.“²⁰

Príčinami tohto prerodu bohoslužby na modloslužbu sú dve okolnosti. Prvou skutočnosťou je, že Izraeliti porušili zákaz zobrazovania. Zniesli Boha na zem, „do svojej podoby, do viditeľnosti a pochopiteľnosti.“²¹ Snažili sa vystihnúť tajuplného Boha cez jeho stvorenie, tvarmi tohto sveta, a tým ho do tohto sveta vtiahnuť. Potrebovali Boha, ale túto potrebu vyriešili tak, že ho uväznili v svojej predstave, v zhmotnení. Týmto činom sa postavili k Bohu tak, ako keby v skutočnosti stáli nad ním.²² Ako keby ho ovládali a podmanili. Ako keby ho mohli vlastniť a manipulovať. Takáto bohoslužba, ktorá chce uväzniť Boha v takej forme, aby bol človeku kedykoľvek k dispozícii, bude vždy nevyhnutne modloslužbou. V tomto vidí Lochman význam druhého prikázania. Považuje ho za

---

²⁰ RATZINGER, Joseph. *Duch liturgie*. Trnava: Dobrá kniha, 2005. s. 16.

²¹ Tamtiež, s. 17.

²² Tamtiež, s. 17.

prikázanie, ktoré bojuje proti manipulácií ľudí, ale aj proti snahe človeka manipulovať Boha. Nachádza v ňom túto podstatu: „Boh sa nedá spútať. Nevystihuje ho žiaden obraz, ale ani žiaden pojem. Žiadne kultické počínanie a žiadne kultické miesto nezaručuje jeho prítomnosť. Nevlastní ho žiadne hnutie a žiadna inštitúcia. Neexistuje spoľahlivý prostriedok ako ním manipulovať.“²³

Pri premýšľaní nad liturgiou musíme teda rozmýšľať, či naša forma neskrýva vnútorný zámer zmocniť sa Boha. Či sa nestavíme nad neho, či nechceme, aby sme ho mali vždy „po ruke.“ Či nechceme našou bohoslužbou nadiktovať Bohu, kedy, ku komu a ako má pôsobiť. Či pre neho nevytvárame hranice, ktoré ho ohraničujú do našich obmedzených predstáv.

Druhou, veľmi príbuznou skutočnosťou, ktorá vyvolala Boží hnev na Izraelský pokus o bohoslužbu, bola práve svojvoľnosť tohto kultu. Táto „bohoslužba“ bola slávnosťou, ktorú si vytvorilo spoločenstvo samotné. A vytvorilo si ju preto, aby uspokojilo svoje vlastné potreby. „Poklona Bohu sa premieňa na úzkoprse oslavovanie seba samých: jedlo, pitie, zábava. Tanec okolo zlatého teľaťa je tak obrazom kultu vyhľadávajúceho iba seba, kult sa stáva istým druhom banálneho sebauspokojenia.“²⁴ Zaznieva tak z tohto príbehu silné varovanie pred sebeckou a svojvoľnou bohoslužbou, ktorá nehľadá Boha, ale pod rúškom posvätnosti vytvára vlastný svet sebarealizácie človeka. Je to vlastne zneužitie bohoslužby vo vlastný prospech, k splneniu vlastných cieľov a túžob. Ak sa kritériom pre formovanie našej liturgie stane to, či sa na bohoslužbách „máme dobre,“ či to napĺňa naše očakávanie, či sa tam môžeme realizovať k svojej spokojnosti, či to masíruje náš intelekt a rozširuje naše poznanie, ak sa toto stane normou, podľa ktorej budeme tvoriť a hodnotiť bohoslužby, tak sme na najlepšej ceste k modlárstvu podľa vzoru Izraelského národa.

Chcem tu hneď povedať, že mnohé z tých vecí považujem za dôležité. Naše pocity, naše poznanie, to, čo prijímame z bohoslužieb, to ako do nich sami vstupujeme a zapájame sa. To všetko má byť súčasťou. Ale nemá to byť cieľom. Je to niečo sekundárne, niečo, čo sa odvíja od Božej prítomnosti, od jeho konania. Inak povedané, bohoslužba by nemala byť svetom samým o sebe, ktorý nás so všetkými tými ceremóniami dokáže uspokojiť aj bez Božej prítomnosti.

Profesor systematickej teológie, Simon Chan, v tejto súvislosti upozorňuje, že evanjelikalizmu hrozí nebezpečenstvo považovať bohoslužby v hlavnej miere za nástroj, ktorého cieľom je dosiahnuť, aby čo najviac ľudí bolo spasených. Na tejto túžbe nie je pochopiteľné nič nesprávne. Práve naopak. Nechcem popierať misijný rozmer bohoslužieb. Chan však upozorňuje na to, že to, „či je bohoslužba relevantná pre moderných ľudí, či

²³ LOCHMAN, Jan Milič. *Desatero. Směrovky ke svobodě*. Praha: Kalich, 1994. s. 42.

²⁴ RATZINGER, Joseph. *Duch liturgie*. Trnava: Dobrá kniha, 2005. s. 17.

reaguje na ich potreby, či priťahuje a zhromažďuje zástupy“ je na prvom a najdôležitejšom mieste inovátorov.²⁵ A tak by to nemalo byť. Všetko sú to fakty, ktoré netreba zanedbávať, ale bohoslužba sa nemôže stať iba prostriedkom na dosiahnutie osobného pohodlia a ľudských potrieb. Takéto sústredenie na človeka by bolo degradáciou skutočného významu bohoslužby. To by v konečnom dôsledku znamenalo, že človek sa postavil nad bohoslužbu a využil ich pre to, aby slúžil sám sebe. Táto otázka je veľmi dôležitá pre evanjelikálne cirkvi, ktoré chcú byť svojou liturgiou a bohoslužbami zrozumiteľné modernému človeku a chcú ukazovať otvorené dvere pre každého. Misijný element sa rôznym spôsobom a v rôznom rozsahu premieta do bohoslužieb a ja sa tomu budem v tejto práci ešte veľa venovať, preto považujem za dôležité hneď na začiatku povedať, že aj keď je bohoslužba nástrojom misie, nie je to jej primárna úloha. Dôležité je neustále stáť na stráži a skúmať, či je v centre bohoslužby Boh alebo človek.

Príbeh o zlatom teľati môže byť v určitom zmysle príbehom každého človeka a každého kresťanského spoločenstva, ak sa nechá uniesť samým sebou a jeho „ja“ sa stane meradlom a normou, ktorá bude formovať bohoslužbu – či už súkromnú, či verejnú. Bohoslužba potom bude len „volanie do prázdna a obyčajné sebaoprotvrdenie.“²⁶ A ak bude vyvierat' len z našej kreativity a predstavivosti stane sa z bohoslužby veľmi rýchlo modloslužba.

Dôležité je, či naše bohoslužby podriaďujeme Božej autorite, alebo autorite vlastného ja. Aby sme sa tomu vyvarovali, hľadáme takú bohoslužbu, ktorá je odpoveďou na Boží pokyn. Skúmame, čo Boh sám hovorí o tom, ako môžeme k nemu pristúpiť, ako ho môžeme uctievať. A toto skúmanie musí byť v prvom rade obrátené do Biblie, o ktorej veríme, že je Božím Slovom. Ona by mala byť pravidelne nastaveným zrkadlom pre naše bohoslužby, ktoré nás má usmerňovať od našich predstáv k predstavám Božím.

Tretím kľúčovým zlyhaním bohoslužby je modlárstvo. K tomu máme v Biblii neskutočné množstvo odkazov a príbeh. Dalo by sa povedať, že celá Stará zmluva na čele s prorokmi a Nová zmluva na čele s Ježišom Kristom bojuje proti modloslužbe. Proti bohoslužbe bez srdca. Súčasné volanie po liturgickej obnove musí mať na pamäti, že premena formy nie je zárukou premeny vnútorného vnímania spoločenstva. Skôr tu zaznieva zo strany teológov varovanie pred prílišným upnutím sa na formu. Za touto tendenciou zachytávať bohoslužby do prepracovanej formy, vidia „všeobecný ľudský sklon k modlárstvu, k vytváraniu viditeľných reprezentácií Neviditeľného, uchopiteľných manifestácií

---

²⁵ CHAN, Simon. *Liturgical theology: the church as worshipping community*. Downers Grove (Illinois): InterVarsity Press, 2006. s. 41.

²⁶ RATZINGER, Joseph. *Duch liturgie*. Trnava: Dobrá kniha, 2005. s. 17.

Neuchopiteľného.²⁷ Každá takáto modloslužba je náhradou za skutočné duchovné veci. Je zjednodušením, ktoré zakrýva duchovnú prázdnotu. Túto prázdnotu však nezakryjeme pred Bohom a v konečnom dôsledku ani sami pred sebou. Preto sa musíme vážne pýtať, čo je impulzom našej liturgickej obnovy a k čomu smeruje.

2.2 Bohoslužba, ktorú priniesol Ježiš

Počiatky kresťanskej bohoslužby sa tvorili v izraelskom duchovnom priestore predznačenom liturgickou praxou izraelskej bohoslužby chrámovej, synagogálnej a domácej.²⁸ Dalo by sa očakávať, že tento vysoko organizovaný a do detailov prepracovaný židovský kult, bude mať vplyv aj na formu bohoslužobného života prvej cirkvi. Bolo to tak len do istej miery.

Kľúčovým prechodom medzi starozmluvnou a novozmluvnou bohoslužbou sa stalo trojročné pôsobenie Ježiša Krista. Jeho prístup k židovskému náboženskému kultu položil základ pre bohoslužobný život prvej cirkvi. Robert Webber si všíma tri rozmery, ktorými sa dá charakterizovať Ježišov vzťah k starozmluvnej bohoslužbe.²⁹

Po prvé, Ježiš sa zúčastňoval židovského náboženského života. Pravidelne chodieval do synagógy, kde čítal z Písma a kázal, slávil židovské náboženské sviatky. Pokiaľ ide o chrámovú bohoslužbu, evanjeliá zaznamenávajú Ježišovu prítomnosť v chráme, ale nezmieňujú sa ani slovom o tom, že by sám obetoval nejaké zviera, alebo inak podporoval obetný systém. Napriek tomu je evidentná jeho úcta k chrámu ako miestu bohoslužby a Božej prítomnosti (napríklad v príbehu o vyčistení chrámu).

Po druhé, Ježiš chápe inštitúciu starozmluvnej bohoslužby ako niečo, čo má ukazovať na neho. On sám sa predstavuje ako naplnenie a vyvrcholenie doterajšej bohoslužby. Všetky kultické činy a proroctvá majú poukazovať na neho. Tak je to aj v prípade jeho jedinej zaznamenatej kázne v synagóge (Lk 4:16-30). Slovom: „Dnes sa splnilo Písmo, ktoré ste práve počuli,“ vykladá časť Starej zmluvy tak, že ju vzťahuje na seba.

Po tretie, Ježiš si prisvojuje právo reinterpretovať zvykové prvky židovskej bohoslužby. Napríklad typická konfrontácia nastávala medzi ním a farizejmi ohľadom svätenia soboty (Mk 2:27-28). Ale aj v otázke pravidiel pôstu, modlitby, čistého a nečistého. „Takto Ježiš pripravoval cestu pre významné zmeny ktoré mali nastať v bohoslužbe, keďže

---

²⁷ HOŠEK, Pavel. Bohoslužba jako vstup do Boží přítomnosti? In: *Theologia vitae: Bohoslužba cirkvi*. Praha: Sdružení evangelikálních teologů, 2008, roč. 1, č. 2, s. 184.

²⁸ SALAJKA, Milan. *Křesťanská bohoslužba*. Praha: Blahoslav, 1985. s. 15.

²⁹ WEBBER, Robert E. *Worship: Old and New*. Grand Rapids: Zondervan, 1982. s. 34-35.

nový Boží ľud postupne rozvinul bohoslužbu, ktorá videla naplnenie Starej zmluvy v Ježišovi Kristovi.³⁰ K tomu by sa mohol pripojiť dodatok, že Kristus nielen reinterpretuje starozmluvnú bohoslužbu, ale ukazuje návrat k jej podstate. V súlade s mnohými posolstvami starozmluvných prorokov upozorňuje na vnútorný duchovný rozmer bohoslužby. Mnohí autori považujú za kľúčové pre pochopenie podstaty novozmluvnej bohoslužby slová adresované žene Samaritánke v rozhovore pri studni, ktorá sa ho pýtala na správne miesto bohoslužby. Ježiš jej odpovedal: „Ale prichádza hodina – a už je tu -, keď pravi ctitelia budú sa klaňať Otcovi v Duchu a v pravde. Veď aj Otec hľadá takých ctiteľov. Boh je Duch a tí, čo sa mu klaňajú, musia sa klaňať v Duchu a v pravde.“ (Jn 4:23-24) Teda nová bohoslužba nemá byť fixovaná na žiadne miesto. Neodvíja sa od budovy ani kultických predpisov, ale má čerpať z duchovného vzťahu s Bohom.

Na tomto základe vyrástla nová kresťanská bohoslužba. Stará zmluva, charakterizovaná prepracovaným kultom, došla v Ježišovi Kristovi k svojmu naplneniu. Sám Kristus to tak vyjadril, keď povedal: „Neprišiel som zrušiť zákon, ale ho naplniť.“ Táto zmena bohoslužobného systému bola možná len preto, že Ježiš sám sa stal dokonalou bohoslužbou. Jedine on mohol ponúknuť Bohu bohoslužbu, ktorá mu bola príjemná a nahradila to, čo bolo ustanovené v Starej zmluve. Jeho smrť bola obeťou, ktorá dala spätný význam celému židovskému obetnému kultu a zároveň otvorila dvere pre niečo nové. Symbolom tejto bohoslužobnej zmeny sa stala roztrhnutá chrámová opona. Stará zmluva je naplnená, kult už nie je potrebný. Prví kresťania teda mohli začať hľadať spôsoby uctievania Boha spoločnou bohoslužbou v úplnej slobode od starých zvykov a tradícií.

2.3 Forma bohoslužby v Novej zmluve

Keďže som už aspoň rámcovito definovala duchovný rámec, v ktorom sa má odvíjať kresťanská bohoslužba, chcela by som sa bližšie venovať jej vonkajšej, viditeľnej stránke. Existencia tak rôznorodých foriem kresťanskej bohoslužby, ktoré v súčasnosti nájdeme v liturgickej praxi jednotlivých cirkvi, vyvoláva rozličné reakcie. Nie je zriedkavosťou, že sa rozdielnosť liturgii stáva zdrojom vzájomného odsudzovania a kritizovania. Snažíme sa hájiť naše denominačné tradície a aj osobné preferencie. V dobe rozmáhajúceho sa ekumenického hnutia to často spôsobuje zmätok a neistotu. Z toho tiež potom pramení prirodzená potreba človeka preskúmať, ktorá z týchto foriem je tá najlepšia. Liturgické skúmanie je nasmerované

---

³⁰ WEBBER, Robert E. *Worship: Old and New*. Grand Rapids: Zondervan, 1982. s. 35.

k novozmluvným zmienkam o bohoslužbách prvej cirkvi. Tam hľadajú oporu a zakotvenie pre svoje bohoslužby všetky liturgické tradície.

Problém čaká hneď na začiatku takého bádania. Ako hodnotí Salajka: „Pôvodné stopy rodiacej sa kresťanskej bohoslužby sú málo zreteľné. Ak si otvoríme Novú zmluvu a máme pri tom na mysli, že na jej stránkach sa naznačuje aj bohoslužobné ovzdušie celej prvej (apoštolskej) generácie, mohli by sme byť ohromení riedkosťou, nesústavnosťou a prevládajúcou samozrejmosťou zmienok, ktoré by nám mali dovoliť urobiť si celistvý obraz o prvotnom bohoslužobnom štýle.“³¹ Je dôležité si teda uvedomiť, že Nová Zmluva nie je a ani nechce byť liturgickou príručkou. Nie je tu jediný kompletný obraz bohoslužby. „O autenticknej prvotnej bohoslužbe Kristovcov sme popravde nútení povedať ... len toľko, že ju novozmluvné svedectvo predpokladá bez toho, aby o nej predmetne a sústavne referovalo.“³²

Gene Getz napísal veľmi praktickú štúdiu, ktorej cieľom bolo pomôcť odhaliť biblické princípy fungovania cirkevného spoločenstva. Pri starostlivom pohľade na novozmluvné zmienky o bohoslužobných stretnutiach prvých kresťanov konštatuje tri kľúčové výpovede:³³

1) Biblické princípy a nariadenia sú často v Novej zmluve popísané bez zachytenia formy. Napríklad v knihe Skutkov svätých apoštolov sa píše, že učeníci nikdy neprestali vyučovať a zvestovať evanjelium Ježiša Krista (Sk 5:42). To sú principiálne činnosti. A aj keď máme niekoľko bližších informácií, nikde nie je presne zaznamenané, akú metódu k tomu používali.

2) Ak je predsa len nejaká forma popísaná, tak je to popis veľmi čiastočný a nekompletný. Textu vždy chýba príliš veľa detailov na to, aby sa dal verne skopírovať do súčasnosti.

3) Forma a štruktúra, ktorá je tu zachytená sa mení od jednej zmienky v Novej zmluve k druhej. Mení sa od situácie k situácii. Forma zdieľania evanjelia sa mení podľa určitej kultúry, podľa politickej a náboženskej slobody a ďalších faktorov. Veľkú zmenu napríklad prinieslo otvorenie spoločenstva pre pohanov. Oficiálna teologická štúdiá evanjelikálnej cirkvi Assemblies of God³⁴ konštatuje, že tomuto rozšíreniu kresťanstva medzi pohanov a jeho ľahkej adaptácii v rozličných kultúrach vďaka práve relatívne jednoduchá bohoslužba bez striktných a komplikovaných noriem.³⁵

³¹ SALAJKA, Milan. *Kresťanská bohoslužba*. Praha: Blahoslav, 1985. s. 16.

³² SALAJKA, Milan. *Rozhovory o duchovní práci v církvi*. Praha: Blahoslav, 1977. s. 36.

³³ GETZ, Gene A. *Sharpening the Focus of the Church*. USA: Victor Books, 1987. s. 36-38.

³⁴ na Slovensku pôsobí pod názvom Apoštolská cirkev na Slovensku a je členom ZEC.

³⁵ *Worship in the Bible*. vydal General Council of the Assemblies of God, 2008-08-13. URL: <http://www.ag.org/top/Beliefs/position_papers/pp_downloads/pp_Worship_in_the_Bible.pdf> [cit. 2011-02-15]. s. 7.

Toto vedie k dôležitému záveru vo veci liturgie kresťanskej bohoslužby. Kládne to úlohu rozlišovať medzi absolútnymi normami a premenlivými formami. Pretože nie je možné absolutizovať to, čo samotná Nová zmluva nenariaduje ako absolútnu normu. „Nie je možné vytýčiť záväzné normy v tých oblastiach, kde to autori Novej zmluvy nerobia, alebo nechávajú svoj popis nekompletný, alebo sa ich zachytenie líši od situácie k situácii.“³⁶ Je zbytočné hľadať jednotnú apoštolskú liturgiu. Salajka dost' nekompromisne konštatuje, že zodpovedný prístup k otázke bohoslužby bráni fantazírovaniu o prvotnej liturgii a že „aj katolíci, ktorí majú mnoho dôvodov k zdôrazňovaniu súvislej línie tradičného vývoja, poctivo a kriticky umlúkajú tam, kde chýba dokladový materiál.“³⁷ A tak môžeme spolu s vyššie spomínanou teologickou štúdiou uzavrieť, že „neexistujú žiadne štandardné metódy, ktoré majú božský mandát zasiahnuť všetkých ľudí v každom čase a na každom mieste.“³⁸

2.4 Obsah bohoslužby v Novej zmluve

Na druhej strane z toho, čo som napísala o nemožnosti zachytiť presnú formu bohoslužby, nesmiem vynechať fakt, že Nová zmluva obsahuje veľa princípov, ktoré presahujú kultúrne obmedzenia a sú aktuálne pre cirkev v každom čase. Zo zmienok, ktoré sú zaznamenané v Biblii môžeme zostaviť aspoň čiastočnú obsahovú stránku duchovného života prvej cirkvi. Jednotlivé obsahové prvky sa však nemusia vždy nevyhnutne týkať bohoslužobného stretnutia prvej cirkvi, o ktorom nemáme v Novej zmluve podrobnejšie správy. Je však isté, že sa týka bohoslužobného života prvých kresťanov v praxi.

Medzi klasické prvky patria (1) modlitby cirkvi, ktoré môžu byť hymnickým velebením, alebo sa orientujú na zborové potreby a záležitosti. Nechýba tu tiež príhovorná modlitba za svet alebo za osobné potreby.³⁹ Modlitby sú smerované k Bohu Otcovi v mene Ježiša Krista, utvrdzované Duchom Svätým, prítomným na zhromaždení. Hoci nám novozmluvné svedectvá odkrývajú v otázke modlitby „mnohosť tak neprehľadnú, že len s ťažkosťami môžeme vymedziť oblasť tzv. bohoslužobnej modlitby v užšom slova zmysle,“⁴⁰ nie je pochýb, že modlitba bola s prvou cirkvou úzko spojená. (2) Nepopierateľnou časťou je tiež vyučovanie a kázanie. Jadrom zvestovania boli veľkonočné udalosti (1K 2:2),

³⁶ GETZ, Gene A. *Sharpening the Focus of the Church*. USA: Victor Books, 1987. s. 38.

³⁷ SALAJKA, Milan. *Rozhovory o duchovní práci v církvi*. Praha: Blahoslav, 1977. s. 37.

³⁸ *Worship in the Bible*. vydal General Council of the Assemblies of God, 2008-08-13. URL: <http://www.ag.org/top/Beliefs/position_papers/pp_downloads/pp_Worship_in_the_Bible.pdf> [cit. 2011-02-15]. s. 14.

³⁹ SALAJKA, Milan. *Křesťanská bohoslužba*. Praha: Blahoslav, 1985. s. 16.

⁴⁰ SALAJKA, Milan. *Rozhovory o duchovní práci v církvi*. Praha: Blahoslav, 1977. s. 36.

naplnenie starozmluvných prorociev skrze Ježiša Krista – jeho inkarnácia, služba, smrť a vzkriesenie. (3) Súčasťou zvestovania sa dá veľmi často vypožorovať výzva k rozhodnutiu a k zmene života. „Novozmluvné listy sú plné imperatívnych volaní po zmene vo viere a v správaní. Dokonca aj pristúpenie k Večeri Pánovej má predchádzať sebaskúmanie účastníkov. (1K 11:27-32)“⁴¹ (4) Čítanie Písma bolo základným elementom synagogálnej bohoslužby. Kresťania si tento zvyk zachovali. Spolu so Starou zmluvou sa začínajú čítať aj listy, ktoré neskôr vytvorili Novú zmluvu. Pavol k svojmu listu do Tesaloniky pripája inštrukciu, aby „tento list prečítali všetkým bratom“ (1Tes 5:27). (5) Ďalšou zložkou bol spev. „Zdá sa nesporné, že kresťanská obec bola od počiatku obec spievajúca.“⁴² Ježiš spieval so svojimi učeníkmi (Mk 14:26; Mt 26:30) a apoštol Pavol spieval spolu so Sílasm, keď boli uväznení vo Filipínach. V liste do Korintu spomína apoštol Pavol spev žalmov, hymien a duchovných piesní (1K 14:26). (6) Aj keď nemáme v Novej zmluve inštrukciu ako často sa má vysluhovať Večera Pánova, je isté, že bola pravidelnou a dôležitou súčasťou rannej bohoslužby od jej samého počiatku. V Skutkoch apoštolských je to ešte nazývané „lámanie chleba“ (2:42; 20:7) a „prijímanie pokrmu“ (2:46), v liste Korint’anom to Pavol už nazýva „požívanie Pánovej večere“ (1K 11:20). Tam máme zapísané aj Pavlove slová ustanovenia spolu s vysvetlením významu chleba a vína. (7) Finančné zbierky na podporu služobníkov a pomoc núdznym sú tiež súčasťou života prvých kresťanov. Pavol dokonca zanecháva v 1K 16:2 inštrukcie, aby si každý, raz do týždňa, prvý deň po sobote odkladal peniaze na zbierku, aby sa zbierky nekonali len jednorazovo, ale boli pravidelnou súčasťou. (8) Osobitný, ale veľmi intenzívny nádych dávajú ranokresťanským bohoslužbám duchovné dary. „Pavlove rozsiahle inštrukcie Korint’anom (1K 12-14) o duchovných daroch a ich správnej úlohe v živote spoločenstva sú dostatočným dôkazom, že tieto dary boli pravidelnou časťou ranného bohoslužobného zhromaždenia.“⁴³ Zmienky o tom nájdeme na viacerých miestach epištol, najviac však v Skutkoch, kde sa duchovné dary prejavujú na spoločných zhromaždeniach, ale aj mimo nich.

---

⁴¹ *Worship in the Bible*. vydal General Council of the Assemblies of God, 2008-08-13. URL: <http://www.ag.org/top/Beliefs/position_papers/pp_downloads/pp_Worship_in_the_Bible.pdf> [cit. 2011-02-15]. s. 10-11.

⁴² SALAJKA, Milan. *Křesťanská bohoslužba*. Praha: Blahoslav, 1985. s. 16.

⁴³ *Worship in the Bible*. vydal General Council of the Assemblies of God, 2008-08-13. URL: <http://www.ag.org/top/Beliefs/position_papers/pp_downloads/pp_Worship_in_the_Bible.pdf> [cit. 2011-02-15]. s. 11.

2.5 Poriadok bohoslužieb v Novej zmluve

Napriek tomu, že rodiace sa kresťanstvo nemalo kodifikovaný proces bohoslužieb, istý poriadok bol pochopiteľne potrebný. Cirkev, ktorá vznikla v Jeruzaleme, bola v počiatkoch stále do určitej miery spätá s pôvodným židovstvom (minimálne kultúrne). Svojím rozšírením medzi pohanov sa musela vyrovnávať aj s otázkou liturgického života. Formovanie kresťanskej bohoslužby je v čase rozšírenia kresťanstva do nežidovského sveta postavené pred dve nové ale dôležité výzvy: 1) Ako si uchovať slobodu od kultu a 2) ako zachovať v bohoslužbách poriadok.⁴⁴ Kresťania, ktorí sa obrátili z pohanov, začínali svoj duchovný život v novej Kristovej slobode, neviazaní židovskými rituálmi a predpismi. S tým sa museli kresťania so Židov vyrovnávať a tiež si túto slobodu postupne osvojiť. Na druhej strane je zrejmé, že pohania sa potrebujú naučiť ako uctievať. Bohoslužobný poriadok a kultická úcta, ktorá bola vštepená Židom, pohanom chýbala. Anthony D. Palma vo svojej dizertačnej práci konštatuje, že „nie je pochýb, že na bohoslužbách v zboroch založených apoštolom Pavlom boli isté fixné elementy.“⁴⁵ Na druhej strane však bohoslužby v týchto zboroch opisujú ako niečo „pozoruhodne živé,“ kde „liturgické formuly nevykazujú známky paralyzácie,“⁴⁶ práve naopak, „vo všetkých dostupných dôkazoch máme stopy spontánnej podstaty bohoslužieb.“⁴⁷

Najrozsiahlšie sa bohoslužbe kresťanov z pohanov venujú listy do Korintu. Nájdeme tu popísané obidva javy – ich túžbu po slobodnom uctievaní ako aj usmerňovanie k poriadku. Pavol sa špeciálne zmieňuje o používaní duchovných darov a o spoločnom stolovaní pri slávení Večere Pánovej. Dá sa dedukovať, že ich bohoslužobné zhromaždenie vtedy fungovalo natoľko spontánne a entuziasticky, až to mohlo spôsobovať chaos. Preto musí Pavol venovať viac pasáží organizácii bohoslužieb a napomína ich, aby sa veci diali v poriadku (1K 14:40).

Liturgické začiatky prvej cirkvi sú teda charakterizované hľadaním balansu medzi korinským entuziazmom a židovským zmyslom pre formu a poriadok.⁴⁸ Webber sa domnieva, že skúmaním Novej zmluvy môžeme dôjsť k záverom, že postupom času dochádza k vzrastajúcemu dôrazu na usporiadaný prístup k bohoslužbám.⁴⁹ Aj keď Salajka mu mierne oponuje, keď tvrdí, že až do 4. storočia nemôžeme o bohoslužbe hovoriť inak ako o období

---

⁴⁴ WEBBER, Robert E. *Worship: Old and New*. Grand Rapids: Zondervan, 1982. s. 40.

⁴⁵ CULLMANN, Oscar. *Early Christian Worship*. Philadelphia: Westminster Press, 1978. s. 25.

⁴⁶ Tamtiež, s. 25.

⁴⁷ FEE, Gordon D. *God's Empowering Presence: The Holy Spirit in the Letter of Paul*. Peabody (Massachusetts): Hendrickson, 1994. s. 884.

⁴⁸ WEBBER, Robert E. *Worship: Old and New*. Grand Rapids: Zondervan, 1982. s. 42.

⁴⁹ Tamtiež, s. 42.

„liturgickej improvizácie.“⁵⁰ O usporiadanosti a improvizovanosti prvých bohoslužieb sa vedú len teologické dohady. V každom prípade usporiadanie bohoslužieb nemusí nevyhnutne znamenať stratu živorodého a spontánneho charakteru.

Tieto dva novozmluvné elementy by mohli byť kľúčové pre celú súčasnú debatu o liturgickej obnove. Ako viesť naše bohoslužby tak, aby si zachovali slobodu od kultu (nepodľahli modlárskeho uctievanu štruktúr a foriem) a zároveň, ako ich formovať tak, aby boli krásne a prebiehali v poriadku a nie v chaose. Lebo vidíme z Biblie, že Boh má záľubu v poriadku a on sám tvorí veci v poriadku. Naproti tomu je chaos a zmätok vždy dôsledkom pádu človeka. Tento poriadok by však nemal brániť spontánnemu pôsobeniu Božieho Ducha.

2.6 Dialektické napätie bohoslužieb podľa Susan J. White

Vysloviť tvrdenie, že naše pochopenie liturgie a bohoslužieb je založené na Biblii, znamená, že v snahe porozumieť rozmanitým formám a prejavom kresťanskej viery staviame Bibliu do centra nášho skúmania. Avšak vyvodiť z Biblie správne závery nie je jednoduché. Ako sme videli, Nová zmluva nezobrazuje systematický obraz, ako by pravá kresťanská bohoslužba mala vyzerat'. Tiež nám neponúka zoznam bohoslužobných zvykov zapísaných v Starej zmluve, ktoré si máme podržať, alebo naopak, ktorých sa máme zriecť.⁵¹ Fragmentácia bohoslužobných záznamov nám jednoducho neumožňuje urobiť z Biblie príručku liturgie.

Zaujímavé a veľmi užitočné pozorovanie pre štúdium novozmluvnej liturgie spísala Susan White vo svojej knihe *Foundations of Christian Worship*. Všimla si, že novozmluvný charakter bohoslužby sa dá vykresliť v dialektickom napätí. Zámer novozmluvnej bohoslužby je podľa nej ukrytý medzi dvoma opozitami a „udržovanie rovnováhy medzi týmito dvoma polaritami je v každom prípade úloha cirkvi v každom čase.“⁵² Ak sa pnutie, ktoré je medzi týmito dvoma pólmi prikloní na jednu alebo na druhú stranu, „naša bohoslužba zide z cesty.“⁵³ Jedným z takýchto pnutí je napríklad aj vyššie spomínané hľadanie balansu medzi poriadkom a slobodou. Susan White zostavila list nasledujúcich deviatich párov opozít, ku ktorým pripojila aj biblické texty aby tak podnietila hlbšie rozmýšľanie o danej problematike.⁵⁴

⁵⁰ SALAJKA, Milan. *Rozhovory o duchovní práci v církvi*. Praha: Blahoslav, 1977. s. 38.

⁵¹ WHITE, Susane J. *Foundations of Christian Worship*. Louisville (Kentucky): Westminster John Knox Press, 2006. s. 17.

⁵² Tamtiež, s. 17.

⁵³ Tamtiež, s. 17.

⁵⁴ Tamtiež, s. 17.

Môžeme uvažovať nad tým, či:

- (1) Je naša bohoslužba príležitosťou pre spokojnosť (máme sa radovať z toho, kde sme sa už dostali), alebo pre prorocko (zamerať sa, kde by sme mohli byť)? (Mt 5:23-25; Sk 2:44-47)
- (2) Je naša bohoslužba vzťahovaná k nášmu súčasnému životu alebo k budúcemu postaveniu? Má potvrdiť, kým sme teraz, alebo nás ma tiahnuť k tomu, kým budeme v budúcnosti? (1K 16:1-4; Lk 22:14-19)
- (3) Je naša bohoslužba zdrojom individuálneho spoločenstva s Bohom, alebo je to spoločný čin celej zhromaždenej obce? (Mt 6:5-7; 1K 11:27-34)
- (4) Je naša bohoslužba o poriadku a stabilite alebo o flexibilitu a kreativite? (1K 10:23-33; 11:14-18)
- (5) Je naša bohoslužba vonkajším vyjadrením našej viery, alebo spôsob preskúmania vnútorného sveta našej viery? (Jn 4:22-25; Sk 19:1-13; R 12:1-2)
- (6) Má naša bohoslužba zahŕňať rozmanitosť viery a myslenia, alebo je výlučne pre podskupinu „pravých veriacich“? (Lk 9:1-7; Sk 10:44-48)
- (7) Je naša bohoslužba udalosťou materiálneho sveta, alebo duchovného? Je to oslava stvorenia alebo vykúpenia? (Lk 21:14-27; Jn 4:21-26)
- (8) Je naša bohoslužba skutkom emócií alebo skutkom mysle alebo skutkom tela? Je emocionálna, poznávací, alebo zameraná na naše správanie? (Lk 24:13-35; R 8:5-8)
- (9) Reflektuje naša bohoslužba vzťah k autoritám, alebo je to oslava našej slobody v Kristovi? (Mt 12:1-8; R 8:1-5)

Pre potreby tejto práce je asi najdôležitejšie postrehnúť dialektické napätie medzi vonkajšou bohoslužbou a vnútornou oddanosťou Bohu. Na toto upozorňuje aj Salajka, keď hovorí, že „biblické svedectvo pozná bohoslužbu ako vypracovaný kult a bohoslužbu ako najvnútornejší (ale poznateľný) duchovný vzťah k Bohu.“⁵⁵ V tomto zdanlivo protikladnom vzťahu však nemôže existovať jedna strana bez druhej. Salajka síce konštatuje, že keby stáli tieto dve strany proti sebe a my by sme si museli vybrať jednu z nich, pokladali by sme za svoju povinnosť prihlásiť sa k tej druhej, ale zároveň kladie otázku: „Poznáme nejaký duchovný bohoslužobný vzťah k Bohu, ktorý by ignoroval tzv. formálnu bohoslužbu?“⁵⁶ A tak, aj keď chápeme podstatu bohoslužby ako rýdži duchovný vzťah k Bohu, musíme sa zaoberať aj kultovou formou bohoslužby, pretože „v nej sa majú sústreďovať a v nej majú

⁵⁵ SALAJKA, Milan. *Rozhovory o duchovní práci v církvi*. Praha: Blahoslav, 1977. s. 34.

⁵⁶ Tamtiež, s. 34.

účinne vyžarovať duchovné zdroje, vedúce k pravému a trvalému vzťahu všetkého stvorenia k Darcovi a Pánovi života.“⁵⁷

Toto dialektické pozorovanie nás tiež môže zastaviť pred unáhlenými chůtkami podložiť si z Biblie tú formu liturgie a význam bohoslužieb, ktorý mi viac vyhovuje. Nie je zámerom tejto práce podrobne skúmať všetky novozmluvné zmienky o bohoslužbách a ani bližšie rozoberať týchto 9 párov opozít, ale pokladala som za dôležité aspoň načrtnúť túto problematiku, aby sme získali širší obraz. Dáva to totiž nášmu premýšľaniu nad novozmluvnými bohoslužobnými zmienkami iný rozmer, oslobodzuje od zbytočných predsudkov pred iným bohoslužobným štýlom a dokresľuje to, čo musíme mať na pamäti, keď hovoríme, že naše štúdium bohoslužby a formovanie liturgie je postavené na Biblii.

2.7 Záver

Liturgia evanjelických cirkvi na Slovensku v svojich bohoslužbách zohľadňuje voľnosť formy, ktorú Nová zmluva umožňuje. Do akej miery je táto voľnosť uplatňovaná bude predmetom skúmania praktickej časti. Táto voľnosť však neznamená, že bohoslužby nemajú žiaden poriadok a sú len zmesou náhodných, nepripravených udalostí. Táto voľnosť znamená, že evanjelické zbory nemajú vytvorený poriadok, ktorý je rovnaký a záväzný pre všetky zbory. Forma bohoslužieb tak môže byť v každom zbore rozdielna. Ďalšou skutočnosťou tejto voľnej formy je fakt, že liturgia zboru nie je ustanovená hierarchicky vyššie postavenou duchovnou autoritou. Aj keď sa nedá poprieť vplyv vedenia cirkvi na formovanie bohoslužieb, stále tu je dostatočne slobodný priestor k odlišnostiam. Zvolenie formy bohoslužieb je zodpovednosťou položenou na pleciah zboru, presbyterstva alebo kazateľa.

Aj keď história, kultúra a cirkevná tradícia už vniesli istú stabilnú pečať evanjelickej liturgii, z biblického hľadiska evanjelické cirkvi nevidia prekážku, aby formu bohoslužieb menili a prispôbovali v duchu Wycliffovej smernice: „Je nevyhnutné dodržiavať bohoslužobnú obyčaj, ktorá hoci možno nepochádza priamo z Písma, ale sa mu priamo neprotiví.“⁵⁸

---

⁵⁷ SALAJKA, Milan. *Křesťanská bohoslužba*. Praha: Blahoslav, 1985. s. 34.

⁵⁸ Tamtiež, s. 39.

3 FORMOVANIE LITURGIE Z KULTÚRNEHO HĽADISKA

Posledný pohľad na evanjelikálnu liturgiu chcem uskutočniť cez objektív kultúry a súčasnej nábožensko-filozoficko-spoločenskej situácie.

Svet, v ktorom žijeme, prechádza v súčasnosti obdobím veľkej zmeny. A je to zmena dramatická, principiálna a rýchlo sa rozširuje. Nová intelektuálna atmosféra, ktorá sa objavila na scéne, dostala názov postmodernizmus. Tento súčasný filozofický pohyb nahradil modernizmus, ktorý vyklíčil z renesancie, a ktorý v 18. storočí sformulovali osvietenští filozofi. Nech už máme na tento filozofický prerod sveta akýkoľvek názor, nemôžeme poprieť jeho existenciu a ani nesmierny vplyv, ktorým postupne preniká do všetkých zložiek spoločnosti a vplýva na naše životy.

Voči tomuto novému chápaniu sveta (a tým myslím na celú šírku, ktorú tento pojem umožňuje) nebude imúnna ani cirkev, a konkrétne – cirkevná liturgia a celý bohoslužobný život. Úlohou tejto kapitoly je vykresliť základný obraz meniacej sa spoločnosti a jeho dopad na liturgický život cirkvi. Podrobnejšie by som sa chcela pozrieť na súčasnú situáciu v evanjelikálnych zboroch a pokúsiť sa nájsť odpoveď na otázku, v akom vzťahu je liturgia a súčasná kultúra.

Pojmom kultúra v tejto kapitole neoznačujem estetickú a umeleckú oblasť ľudskej tvorivosti, ale v širšom zmysle „integrovanú sústavu ľudskeho poznania, viery a správania.“⁵⁹ Budem teda opisovať nový „súbor zdieľaných postojov, hodnôt, cieľov a konaní,“⁶⁰ ktoré charakterizujú našu spoločnosť.

3.1 Kultúrno-náboženská situácia vo svete

Aj keď sa chcem primárne venovať Slovensku, začnem najprv charakterizáciou celkovej intelektuálnej atmosféry mimo nášho územia. Konkrétne sa budem venovať premenám západnej kultúry, lebo tam má postmodernizmus svoje korene. Tak potom môžem premýšľať, ako sa prejavuje v našom kontexte. Postmodernizmus je pohyb, ktorý nahradil modernizmus a najľahšie ho bude definovať na kontraste týchto dvoch období. Aj keď to slovo „najľahšie“ je naozaj len obrazný spôsob vyjadrenia, pretože v podstate neexistuje nič také ako ľahká definícia postmodernizmu.

---

⁵⁹ heslo „Culture“ In: *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*. Springfield (Massachusetts): Merriam-Webster, 2004. s. 304.

⁶⁰ Tamtiež, s. 304.

Začnem teda malou sondou do obdobia modernizmu. Mám k tomu dva dôvody. Prvý je teda ten, že od neho sa chcem odraziť pri opise postmodernizmu. Druhý dôvod sa týka jeho vplyvu na formovanie liturgie. Mám za to, že liturgia vyformovaná v období modernizmu, je momentálne základom bohoslužieb mnohých evanjelikálnych zborov, a preto je to niečo, s čím sa musíme v súčasnosti v cirkvi zapodievať. Ak spoznáme, čo ovplyvňovalo formu našej liturgie v minulosti, budeme sa môcť novými očami pozrieť aj na súčasné postmodernistické vplyvy.

3.1.1 Modernizmus – viera v pokrok na základe rozumového poznávania

Základ pre prechod zo stredovekého epistemologického a metafyzického konceptu založeného na teologickom výklade sveta sa sformuloval v osvietenstve a je spájaný s menami ako Descartes, Newton a neskôr Kant.⁶¹ Na tomto základe vzniklo poosvietenské, moderné myslenie, ktoré vysoko vyzdvihlo človeka ako rozumnú bytosť, ktorá dokáže v pozícii neutrálneho pozorovateľa poznávať svet, v ktorom žije. A toto poznanie sa považovalo za isté, objektívne a dobré.⁶²

Človek – pozorovateľ je vyzbrojený vedeckými metódami skúmania, ktoré sú založené na experimentálnych, skúsenosťou overiteľných, dôkazoch. Predmetom skúmania je v prevažnej miere príroda a okolitý svet. Takýmto skúmaním sa človek postupne oslobodzuje od svojej bezbrannosti voči prírode a podmaňuje si ju. Tento proces racionalizácie života priniesol niekoľko nezanedbateľných výsledkov:

1. Antropocentrizmus. Človek sa stal mierou všetkých vecí, najvyššou realitou a najvyššou hodnotou.⁶³ Pocit človeka, že je pánom celého sveta, sa zakladá na optimistickom predpoklade, že jeho schopnosti, najmä tie rozumové, sú všemocné. Vzniká tak postava, ktorú Karol Barth pomenoval absolutistickým človekom.

2. Individualizmus. Človek odhaľuje svoju vlastnú silu, potenciál, ktorý v ňom drieme, moc individuálnej mysle, ktorá svojím úsilím môže objaviť objektívnu pravdu.

3. Progres. Viera, že vedecko-technický pokrok a rozumom ovládnutý svet prinesie zlepšovanie kvality ľudského života a situácia človeka sa bude neustále zdokonaľovať.

4. Sekularizácia. Modernizmus sa už viac nezaujíma o nadprirodzeno. Svoju pozornosť obrátil na empiricky skúmateľnú prírodu. Súčasnosť je viac v centre záujmu ako večnosť. Toto všetko, spolu s procesom technického rozvoja, urbanizácie, so zameraním na

---

⁶¹ podrobnejšie opísané v GRENZ, Stanley J. *Úvod do postmodernizmu*. Praha: Návrat domů, 1997.

⁶² ERICKSON, Millard J. *Postmodernizing the Faith: Evangelical Responses to the Challenges of Postmodernism*. Grand Rapids: Baker Books, 1998. s. 16-17.

⁶³ ERICKSON, Millard J. *Postmodernizing the Faith: Evangelical Responses to the Challenges of Postmodernism*. Grand Rapids: Baker Books, 1998. s. 16.

zvyšovanie životnej úrovne, s rozmachom rôznych foriem voľnočasových a rekreačných aktivít a hlavne s dôrazom na racionálne poznanie skutočnosti, poznačilo aj kresťanstvo a jeho bohoslužby.

S určitou mierou zjednodušenia sa dá tvrdiť, že v tejto dobe sa hľadá kresťanstvo, ktoré je prirodzené a rozumné namiesto toho, aby bolo zjavené a zázračné. Je to obdobie vzniku historickej biblickej kritiky, rozvoja systematickej teológie, biblickej archeológie, literárneho a sémantického rozboru biblických jazykov. Racionalizmus, útočiaci a niekedy až zosmiešňujúci vieru v Boha ako nemoderný prežitok, podnietil aj silnú apologetickú reakciu, ktorá sa stala výraznou najmä v evanjelikálnom prostredí. Evanjelikálna viera obhajovala svoju teológiu jazykom, ktorému doba rozumela – racionálnou (aj keď nie racionalistickou) argumentáciou, dôkazovou obhajobou, že v Bohu je jediná istá, objektívna a absolútna pravda. Tak vznikli rôzne štúdie o historicite Ježiša, autorite Písma a princípoch morálky. Tento argumentačný zápas viedla cirkev nie len so sekularizovanou spoločnosťou, ale aj vo svojom strede. Musí sa vyrovnat' s dopadom modernizmu na teológiu. Pod týmto vplyvom totiž vzniká liberálna teológia so snahou demytologizovať NZ, odstrániť tie transcendentné prvky, ktorým už súčasný človek nerozumie, prispôbiť evanjelium modernému racionálnemu človeku, ktorý dáva väčší dôraz na etiku ako na modlitbu. Nebolo ľahké obhájiť vieru tak, aby ostala čistá v svojej teológii, aby si ponechala svoj zázračný a zjavený rozmer a zároveň bola komunikovateľná modernému človeku. Bol to zápas a proces.

Ako sa toto chápanie sveta premietlo do liturgie? Dobrou vzorkou môžu byť práve evanjelikálne cirkvi, ktoré sa liturgicky modulovali v tomto období. Na rozdiel od katolíckej alebo ortodoxnej cirkvi môžeme v evanjelikálnom spoločenstve spozorovať výrazne menší dôraz na sviatosť a väčší dôraz na slovo a na správne vyučovanie. Niežeby považovali sviatosť za nedôležitú, ale ich vysluhovaní uniká ten tajomný transcendentný rozmer, ktorý človek vníma nie rozumom, ale intuitívne. Na druhej strane je kázaním silne stimulovaná racionálna stránka viery. Čo sa týka Večere Pánovej, dedičstvom reformácie je aj znížená frekvencia jej vysluhovania a odstránenie veľkej eucharistickej modlitby klasických liturgií. To provokuje otázku, ktorú kladie Pavel Filipi, či v takom prípade môžeme Večeru Pánovu ešte stále nazývať eucharistiou, či „akt vďakyvdania za prijaté dobrodenie“ nenahradili iné motívy (hodné prijímanie a pod.), ktoré tento motív prekryli.⁶⁴

S týmto odklonom moderného človeka od hľadania transcendentného sveta sa musela vyrovnávať aj katolícka teológia, ktorá má v svojej liturgii oveľa silnejšie integrované prvky mysticizmu, sviatosťnosti a sakrálnosti. Notoricky známou sa stala otázka, ktorú položil

---

⁶⁴ FILIPI, Pavel. Liturgická obnova jako aktuální téma. In: *Theologia vitae: Bohoslužba cirkvi*. Praha: Sdružení evangelikálních teologů, 2008, roč. 1, č. 2, s. 192.

katolícky teológ Romano Guardini: „Je snáď liturgický akt a s ním to, čo sa nazýva liturgiou, natoľko späté s históriou – s antikou, stredovekom, barokom – že by sme sa toho mali úplne poctivo vzdať? Nemali by sme proste dospieť k názoru, že človek industriálneho storočia, techniky a sociologických štruktúr v ňom založených už jednoducho nie je schopný liturgického aktu?“⁶⁵ Táto otázka je podľa môjho názoru vystihujúcou ukázkou kresťanského liturgického zápasu v ovzduší modernej éry.

Na dokreslenie ešte jeden citát. Salajka, ktorý sa tiež snaží vyrovnáť s nárokmi moderného človeka na bohoslužbu, predstavuje toho človeka ako takého, ktorý „považuje za činnosť predovšetkým výkony a diela, ktoré nemajú náročnú tvár; má nutkanie pokladať ako prebujnelý, tak aj urečnený liturgický tvar za odvádzanie od jadra vecí, za zdržovanie „procesu.“ I keď verí, je predovšetkým racionalistom (intelektuálom). Stratil sa mu zmysel pre transcenciu, ako kultovú, tak aj pojmovú. Navyše, je zasiahnutý symbolovou nevnímavosťou.“⁶⁶

Evanjelikálne bohoslužby takto získali tvar skôr bratsko-sesterského spoločenstva, zhromaždeného pri Slove, speve a zdieľaní životov, ako mystického slávenia vykúpenia.

3.1.2 Postmodernizmus – hľadanie duchovna

Nie je jednoduché charakterizovať postmodernizmus vo všetkých jeho odtieňoch a keďže to nie je zámerom mojej práce, nebudem sa o to ani pokúšať. Chcem sa však pokúsiť aspoň o rámcovitý opis, aby som potom mohla premýšľať nad dopadom, aký má táto zmena doby na liturgiu a celkový bohoslužobný život cirkvi. Vopred si uvedomujem, že táto charakteristika bude mať iba náznakový charakter a nepostihne všetky premeny, vplyvy a výzvy, ktorým musíme čeliť. Ale to by ani nebolo možné zachytiť v rozsahu tejto práce. Mojmým zámerom je len položiť otázku *na postmodernú spiritualitu*. Začať formulovať výzvu tejto doby.

Stanley J. Grenz, americký profesor teológie a etiky a autor mnohých kníh o teológii uprostred zmien v dnešnom svete, považuje za strelca prvej salvy, vystrelenej na moderné chápanie sveta, nemeckého filozofa Friedricha Nietzscheho (1844-1900).⁶⁷ Ten v určitom zmysle dovŕšil proces postupného oddeľovania sa od kresťanského transcendentna známym vyhlásením o „smrti Boha,“ ktorý podľa neho stratil moc nad západnou civilizáciou. Na druhej strane však vyčíta racionalistickým filozofom, že sa postarali o úpadok mýtu v spoločnosti, lebo ho považovali za neracionálne uvažovanie. Nietzsche sa znovu snaží

---

⁶⁵ SALAJKA, Milan. *Rozhovory o duchovní práci v církvi*. Praha: Blahoslav, 1977. s. 46.

⁶⁶ Tamtiež, s. 48.

⁶⁷ GRENZ, Stanley J. *Úvod do postmodernizmu*. Praha: Návrat domů, 1997. s. 15.

zaviesť pojem mýtu, ktorý človeku pomáha vysvetľovať jeho život aj zápasy.⁶⁸ Od toho času si éra postmodernizmu prešla v určitom zmysle dlhým inkubačným obdobím, až sa napokon plne rozvinula v sedemdesiatych rokoch 20.storočia.

K postmodernému obratu prispela aj premena modernej industriálnej spoločnosti na spoločnosť informačnú. Vek informácií prepojil svet takým spôsobom, akým to doteraz nebolo možné. Navyše rýchle a pohodlné cestovanie spravilo z tohto sveta skutočne jednu veľkú „globálu dedinu.“ „Život v globálnej obci naplňuje jej obyvateľov živým vedomím kultúrnej rôznorodosti našej planéty – vedomím, ktoré nás akoby povzbudzuje k prijatiu nového pluralistického postoja. Ten obsahuje viac, než len toleranciu voči iným spôsobom a názorom: potvrdzuje a oslavuje rozmanitosť.“⁶⁹ Dotiahnutím do dôsledkov prináša táto globalizácia absenciu stredu. „Rozmanité a navzájom si odporujúce prvky postmodernizmu nespája v jeden celok žiadne spoločné ohnisko.“⁷⁰

Podobne sa rozbil aj obraz človeka ako neutrálneho subjektu, ktorý dokáže objektívne a isto spoznávať svet. Postmoderný obrat sa prejavil hlavne ako epistemologický obrat. Odmietla sa predstava, že poznanie je objektívne a isté. Pravda je rôzne podmienená (napr. kultúrou, výchovou...), a teda je relatívna. Epicentrom tohto otrasu je filozofia dekonštruktivizmu, nový historicizmus a neopragmatizmus.⁷¹ Spochybnená bola aj viera v dobro poznania, nakoľko poznanie môže byť rovnako využité na dobré, ako zneužitá na zlé. Svetové vojny 20. storočia objasnili aj nefunkčnosť predstavy o neustálom pokroku človeka a spoločnosti smerom k lepšej budúcnosti.

Z hľadiska tejto práce je významnou zmenou oslabenie postavenia racionálneho náhľadu na svet. Pravda a poznanie nie je iba racionálne, a preto sú tu aj iné prostriedky, ako môže byť objavovaná. K premýšľaniu pribudli ako relevantný zdroj poznávania emócie a intuícia.⁷² Táto zmena pre Thomasa Odena znamená napríklad to, že postmoderné obdobie už viac nebude patriť liberálnemu kresťanstvu, ktoré bolo podľa neho príliš naviazané na moderný racionalizmus, ktorý veril v objektívne poznanie historických faktov a odmietal nadprirodzeno, a teraz trpí rozpadom tejto koncepcie.⁷³ Oden predpovedá jeho postupný zánik, pretože ho považuje za „prázdne a neschopné zachrániť alebo ponúknuť reálnu nádej

---

⁶⁸ Tamtiež, s. 98.

⁶⁹ Tamtiež, s. 27.

⁷⁰ Tamtiež, s. 27.

⁷¹ podrobnejšie tieto impulzy k postmodernému vývoju vysvetľuje: ERICKSON, Millard J. *Postmodernizing the Faith: Evangelical Responses to the Challenges of Postmodernism*. Grand Rapids: Baker Books, 1998. s. 18.

⁷² ERICKSON, Millard J. *Postmodernizing the Faith: Evangelical Responses to the Challenges of Postmodernism*. Grand Rapids: Baker Books, 1998. s. 87.

⁷³ ODEN, Thomas C. *After modernity— what?: agenda for theology*. Grand Rapids: Zondervan, 1992. s. 57.

potrebám sveta.⁷⁴ Naopak, prichádzajúci fenomén postmodernizmu sa prejavuje v zavrnutí moderného antisupernaturalizmu a v neuznaní rozumovej skúsenosti ako jediného zdroja poznania.⁷⁵ Emócie, intuícia a zmyslové vnímanie zaujali v živote človeka novú pozíciu.

Je už len prirodzeným záverom týchto pohybov, že postmoderný človek sa vracia k spirituálnemu hľadaniu, k náboženstvu, k transcendentným skúsenostiam a mystickým zážitkom. Pre moderného človeka úplne nepochopiteľný zvrät. Ale táto nová religiozita nie je len jednoduchým návratom k tradičným náboženským spoločnostiam. „So šírením postmaterialistických hodnôt dochádza k oslabovaniu verejného uznávania náboženských inštitúcií, nie však k slabnutiu záujmu o veci duchovné.“⁷⁶ Rozvíja sa tak religiozita mimo cirkvi a okrem kresťanských a orientálnych náboženstiev je záujem o rôzne ezoterické postupy a duchovné hnutia, ktoré dokážu pracovať aj bez idey osobného boha. Človek tejto novej generácie tak často môže byť „spirituálny,“ ale nie „náboženský.“ Náboženstvo sa stáva súkromnou záležitosťou každého človeka. Pluralitná ponuka náboženstiev tiež spôsobuje, že náboženstvo sa stáva predmetom výberu ako akýkoľvek iný spotrebný tovar. Miroslav Tížik charakterizuje novú religiozitu ako „náboženstvo výberu“ alebo „spotrebné náboženstvo.“⁷⁷

Tieto zmeny pochopiteľne ovplyvňujú aj prostredie kresťanskej cirkvi. Podľa Miroslava Tížika, k základným znakom novej religiozity patria konvertitizmus a misijné nadšenie. Jedná sa najmä o mladých ľudí, „ktorí sa po silnom citovom zážitku prikláňajú k viere, k modlitbe a ktorí sú charakteristickí nadšením pre misijnú činnosť a často sú aktívni v neformálnej charitatívnej službe.“⁷⁸ (13)

Rovnako ako pri modernizme si teraz položíme otázku, ako sa toto zmenené vnímanie sveta premieta do liturgie? Za predpokladu, že sa cirkev otvorí tomuto novému vývoju spoločnosti a inkorporuje ho do svojich štruktúr, môže to byť úrodnou pôdou pre vznik nových liturgických možností. Popredný americký evanjelikálny teológ Robert E. Webber (1933 – 2007), známy svojimi prácami o súčasnej a antickej bohoslužbe a liturgii, uvádza pre toto tvrdenie dva dôvody:⁷⁹ (1) Za prvé, „postmoderný človek sa odvracia preč od svojej viery v rozumové zdôvodňovanie, pretože rozpoznáva tajuplnú podstatu sveta, v ktorom žije.“ Snaží sa prístupit k „tajomstvu Božej transcendentnej prítomnosti zažitej v bohoslužbe.“ (2) Za druhé, nastáva „postmoderný posun v komunikácií z verbálnej na symbolickú.“

⁷⁴ ODEN, Thomas C. *After modernity— what?: agenda for theology*. Grand Rapids: Zondervan, 1992. s. 57.

⁷⁵ ERICKSON, Millard J. *Postmodernizing the Faith: Evangelical Responses to the Challenges of Postmodernism*. Grand Rapids: Baker Books, 1998. s. 19.

⁷⁶ TÍŽIK, Miroslav. Nová religiozita v pluralizovanej spoločnosti. In: *Nová religiozita*. Zostavila Michaela Moravčíková. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2002. s. 23.

⁷⁷ Tamtiež, s. 12.

⁷⁸ Tamtiež, s. 13.

⁷⁹ WEBBER, Robert E. *Ancient-future faith: rethinking evangelicalism for a postmodern world*. Grand Rapids: Baker Academic, 1999. s. 94.

Webber považuje toto nové kultúrne nastavenie za veľmi priaznivé pre cirkvi s pevnou a rozvinutejšou symbolickou liturgiou a odporúča návrat ku klasickej antickej bohoslužbe, adaptovanej na 21. storočie. Podľa neho by to mohol byť ohromný prísľub pre evanjelikálnu vieru aj prax.⁸⁰

Tretí dôvod pre impulz k liturgickým premenám bohoslužieb uvádzajú Eddie Gibbs a Ryan K. Bolger. Podľa nich sa rozdelenie reality modernizmu na svetskú a cirkevnú časť prejavilo v oddelení mysle a tela. Myseľ bola svätá, ale telo spadalo do sekulárneho materiálneho sveta. To spôsobilo, že moderná bohoslužba sa zamerala na myseľ. Najvyššou prioritou sa stáva pochopenie základných právd Písma a správny dogmatizmus. Postmoderné myslenie už zahŕňa rovnako telo ako myseľ. Tento holistický prístup môže priniesť bohoslužbám novú formu. Myslia si, že „zatiaľ čo reformácia odstránila z bohoslužieb mnoho rituálov, postmodernizmus tieto aktivity zavádza znovu.“⁸¹ Autori si kladú otázku, či „nemôžeme spoznať Boha plnšie cez to, čo vidíme okolo seba v bohoslužobnom priestore tak, ako vidíme záblesky Božej dobroty a krásy v každodennom živote?“⁸² Preto navrhujú zaviesť do liturgie vizuálne vyjadrenia ako maľby, kresby, prezentácie, sviečky a podobne. Okrem týchto vizuálnych prvkov sa otvára priestor aj pre iné zmyslové vnemy. Napríklad veľkú škálu možností ponúka taký úžasný nástroj akým je hudba. Jednou z možností môže byť aj znovu objavenie inštrumentálnej hudby. Na rozdiel od klasických cirkevných piesní chýba tomuto hudobnému žánru dôraz na text, čo podporuje racionálne prijímanie, a hudba nie je len podporným elementom. To je možnosť, ako sa do procesu vnímania bohoslužieb môžu zapojiť aj emócie a intuícia.

Aby tieto rôzne symboly mohli prehovárať do našich duší, potrebujeme, aby sa súčasťou našich bohoslužieb stalo aj ticho. Ako hovorí Pecklers, v tomto svete plnom slov a nikdy nekončiacich komentárov, potrebujeme aj priestor na ticho.⁸³ Jeden zo záverov tohto súčasného rímsko-katolíckeho profesora liturgie v jeho obsiahlom diele *Worship* je jeho výzva, aby sme „znovu objavili zmysel úžasu a údivu tak, aby mohol nastúpiť plný objem našich emócií, keď uctieваме trojjediného Boha.“⁸⁴ Na margo tohto výroku by som chcela urobiť poznámku na okraj. Uvedomujem si, že je nesmierne dôležité, ako narábame s týmto emočným prvkom bohoslužieb. Tento prvok môže byť veľkým prínosom, ale je aj veľkým nebezpečenstvom. Dobrý postreh k tejto diskusii sformuloval luteránsky teológ Frank Senn,

---

⁸⁰ Tamtiež, s. 95.

⁸¹ GIBBS, E. – BOLGER R. K. *Emerging churches: creating Christian community in postmodern cultures*. Grand Rapids: Baker Academic, 2005.

⁸² GIBBS, E. – BOLGER R. K. *Emerging churches: creating Christian community in postmodern cultures*. Grand Rapids: Baker Academic, 2005.

⁸³ PECKLERS, Keith F. *Worship: New century theology*. London: Continuum, 2003. s. 214.

⁸⁴ Tamtiež, s. 214.

keď napísal: „Liturgia v postmodernom svete sa musí usilovať o očarenie („*enchantment*“), nie o pobavenie („*entertainment*“).“⁸⁵ Pobavenie je síce kľúčovým aspektom našej kultúry, ale ako kultúrny model je neadekvátny posolstvu evanjelia, pretože sa principiálne zameriava na spokojnosť človeka so sebou samým a so svetom okolo neho. Na druhej strane očarenie vrhá čaro, ktoré vyvádza človeka z fádneho sveta do sveta oveľa jasnejšieho a zaujímavejšieho.⁸⁶

3.2 Kultúrno-náboženská situácia na Slovensku

V tejto podkapitole chcem stručne priblížiť duchovnú scénu na Slovensku. Vychádzať budem z výsledkov sociologického výskumu religiozity na Slovensku, ktorý urobil pod hlavičkou European Values Study Mgr. Miroslav Tížik, PhD., ďalej z príspevku toho istého autora s názvom *Nová religiozita v pluralizovanej spoločnosti* a z príspevku ThLic. Lucie Macháčkovej *Nová religiozita na Slovensku ako jeden z faktorov postmodernizmu*. Obidva príspevky sú publikované v knihe *Nová religiozita (2002) Ústavom pre vzťah štátu a cirkvi*.

3.2.1 Rozmach náboženstva

Desať rokov po rozpade komunizmu, ktorý odmietal akékoľvek náboženstvo, zaznamenalo sčítanie obyvateľstva opätovný návrat Slovákov k náboženstvu. Mohlo by to znamenať, že 40 rokov budovania socializmu len utlmilo, alebo ukrylo, náboženské povedomie. No na základe porovnania výsledkov sčítania obyvateľstva SR v rokoch 1991 a 2001, sa dá povedať, zmena režimu nebola jediným faktorom pre prihlásenie sa k náboženstvu. Z roku 1991, keď už bolo možné slobodne sa prihlásiť k viere, na rok 2001 vzrástol počet veriacich skoro o 9%, klesol počet nábožensky nevyhranených ľudí o vyše 14% ale zároveň o 3% vzrástol počet ľudí bez vyznania.⁸⁷ Ako konštatuje Tížik, „na Slovensku nedochádza len k obnove náboženskej štruktúry a praktík z prvej polovice 20. storočia. Je zjavné, že dochádza k postupnej pluralizácii vier a vzniku nových foriem praktizovania náboženstva.“⁸⁸

Podľa výsledkov sčítania obyvateľov, domov a bytov 2001 na Slovensku najsilnejšie zastúpeným náboženstvom kresťanstvo. Jeho hlavným predstaviteľom je Rímskokatolícka cirkev (68,9%), potom nasleduje Evanjelická cirkev a.v. (7,4%) a Gréckokatolícka cirkev

⁸⁵ Tamtiež, s. 199. (zátvorka je môj dodatok na porovnanie)

⁸⁶ Tamtiež, s. 199.

⁸⁷ TÍŽIK, Miroslav. *Nová religiozita v pluralizovanej spoločnosti*. In: *Nová religiozita*. Zostavila Michaela Moravčíková. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2002. s. 3.

⁸⁸ Tamtiež, s. 4.

(4,1%). Evanjelikálne cirkvi, ktoré sú predmetom skúmania tejto práce, tvoria dokopy okolo 0,4% populácie.⁸⁹ Slovensko teda môžeme označiť ako religiózne prostredie v tradičnom slova zmysle. Relatívne najväčší pomerný prírastok však zaznamenávajú malé cirkvi a náboženské spoločnosti, ktoré sa začali výraznejšie formovať až v druhej polovičke 20. storočia. Odlišujú sa silnou zaangažovanosťou členov do života spoločenstva a aktívnejšou misijnou činnosťou. Podľa Tížika úspech týchto malých cirkvi vytvára predpoklad pre postupné prekreslenie konfesijnej mapy Slovenska. Istý duchovný pohyb badať aj v tradičných cirkvách, ako sú u nás Rímskokatolícka a Evanjelická cirkev a. v.. Aj tu sa prejavujú rôzne iniciatívy zamerané na osobnú duchovnú formáciu.

Rozmach náboženstva a pluralizácie spoločnosti aj na Slovensko priniesol mnohé novoreligiózne skupiny. Aj keď postmodernizmus preniká na Slovensko s výrazným oneskorením, a v mnohom prevláda ešte staré myslenie, duchovná scéna sa postupne premieňa podľa celosvetového trendu. Najpočetnejšou novoformovanou skupinou sú rôzne hnutia kresťanského pôvodu (najmä sa jedná o turíčne a charizmatické prúdy). Následne sa tu udomácňujú prívrženci novopohanských skupín a prívrženci orientálnych duchovných konceptov. Najmenej je členov a sympatizantov skupín mesiášskych náboženských zoskupení.⁹⁰ Napriek tomu je však slovenská spoločnosť ešte stále silne konzervatívna s väzbou na tradičný náboženský prejav. Podľa Macháčkovej je to určené spoločenskými sociálnymi vzťahmi, silou susedských väzieb a prítomnosťou tradície.⁹¹ Na Slovensku je ešte veľmi rozšírený vidiecky spôsob života, alebo života v menších mestečkách, kde susedské väzby a vzájomná spoločenská kontrola nedovoľujú úplné odtrhnutie od tradičného náboženského života. Iná situácia je už vo väčších mestách. Na druhej strane to však otvára priestor pre synkretizáciu a prenikanie cudzích spirituálnych prvkov do pôvodných náboženských predstáv. Rozširovať sa tak môžu najmä tie duchovné prúdy, ktoré si nerobia exkluzívny nárok, neprinášajú ideu nového osobného boha, ale vedia fungovať aj popri iných náboženských formách. Sú to rôzne varianty mystiky, meditácie a ezoteriky. Celá táto situácia len potvrdzuje postmoderný obrat k mystickým, religióznym a tajomným veciam života.

Chcem pripojiť niekoľko osobných reflexií na výsledky sociologického výskumu EVS. Z neho napríklad vyplýva, že k príslušnosti k cirkvi sa prihlásilo v roku 1991 71,6%

---

⁸⁹ Štatistický úrad Slovenskej republiky. *Tab. 13 – Bývajúce obyvateľstvo podľa pohlavia a náboženského vyznania – 2001*. URL: <http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Demografia/SODB/Tabulky/tab13.pdf> [cit. 2011-4-5].

⁹⁰ bližšie vysvetlenie: MACHÁČKOVÁ, Lucia. Nová religiozita na Slovensku ako jeden z faktorov postmodernizmu. In: *Nová religiozita*. Zostavila Michaela Moravčíková. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2002.

⁹¹ MACHÁČKOVÁ, Lucia. Nová religiozita na Slovensku ako jeden z faktorov postmodernizmu. In: *Nová religiozita*. Zostavila Michaela Moravčíková. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2002. s. 159.

obyvateľov, v roku 2001 to bolo 84% a v roku 2008 to zase kleslo na 75,3% a výrazne stúpol podiel neprihlásených k žiadnej cirkvi. To môže potvrdzovať to, čo hovorí Macháčková, že vzrastá nedôvera voči tradičným organizovaným cirkvám, ale rastú sympatie k okultným a pseudonáboženským praktikám.⁹² Ocitli sa cirkvi v kríze odovzdávania svojho učenia a morálnych zásad?⁹³ Akú úlohu v tom zohráva naša liturgia, spôsob, akým komunikujeme duchovné poslanstvo?

Tiež sa ukázalo, že medzi vysokoškolsky vzdelanými ľuďmi výrazne prevláda názor, že neexistuje jediné pravé náboženstvo, ale všetky svetové náboženstvá obsahujú niektoré základné pravdy, čo sa vyhodnocuje ako relativistické stanovisko. So stúpajúcim vzdelaním klesá percento tých, ktorí veria v Boha ako Osobu, ale naopak, stúpa percento tých, čo veria, že existuje niečo ako duch, alebo životná sila. Z týchto pozorovaní sa dá dedukovať, že postmoderné vnímanie života na Slovensko preniká hlavne do vzdelanejších vrstiev, kým ľudia s nižším vzdelaním sú orientovaní viac tradične a exkluzivisticky. Na základe vlastného pozorovania tiež tvrdím, že postmoderné zmýšľanie je bližšie ľuďom žijúcim vo veľkých mestách a s vyššou životnou úrovňou, aj keď to nie je výlučné tvrdenie.

3.2.2 Postkomunistická situácia

Toto šírenie duchovna má však na Slovensku svoj špecifický kontext. Postmodernizmus myšlienkovy vyrástol v západnom svete v generácií „postmaterialistov“ - mladých, dobre vzdelaných ľudí, ktorý považujú svoje materiálne zabezpečenie za samozrejmosť a hľadajú „imateriálnu kvalitu života.“⁹⁴ Situácia na Slovensku je, podobne ako v iných postmodernistických krajinách, špecifickejšia. Cirkev sa v posledných dvoch dekádach musela vyrovnávať naraz s novým svetovým myslením, ktoré prichádza zo západu, s novými náboženstvami, ktoré prichádzajú prevažne z východu, ale predovšetkým so zmenenou spoločenskou situáciou. „Postkomunistické krajiny majú za sebou inú historickú skúsenosť a iný vývoj celej spoločnosti ako európske demokracie. A okrem toho sú zaťažené túžbou rýchlo dosiahnuť úroveň komfortu a spotreby najvyspelejších európsky krajín.“⁹⁵

---

⁹² MACHÁČKOVÁ, Lucia. Nová religiozita na Slovensku ako jeden z faktorov postmodernizmu. In: *Nová religiozita*. Zostavila Michaela Moravčíková. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2002. s. 154.

⁹³ Tamtiež, s. 152.

⁹⁴ Tamtiež, s. 151.

⁹⁵ MACHÁČKOVÁ, Lucia. Nová religiozita na Slovensku ako jeden z faktorov postmodernizmu. In: *Nová religiozita*. Zostavila Michaela Moravčíková. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2002. s. 153.

Uvádzam tu dva dôsledky opísané Opatrným,⁹⁶ ktoré poznačili našu spoločnosť, a ja dodávam, že aj cirkev. Sú to vážne konštatovania, ktoré by mala cirkev reflektovať, pretože sú súčasťou jej života.

(1) Za prvé, staré bremená, staré zranenia na „duši národa a jednotlivca“ zostávajú nevyličené a pôsobia ďalej, hoci sú považované za bezvýznamné.

(2) Za druhé, spoločnosť zameraná na rýchle ekonomické vyrovnanie s ostatnými časťami Európy je veľmi málo citlivá na témy etické, humanistické a náboženské. Okrem toho je zaťažená často nerefektovanými stereotypmi myslenia a jednania z komunistickej éry a bežne operuje s množstvom predsudkov tak voči cirkvám, ako aj voči tradíciám Európy, ktoré zdedila z minulej éry.

Cirkev sa musí vyrovnávať s rôznymi „starými bremenami komunizmu,“ ale jedným z nich je aj otázka vzájomného vzťahu medzi cirkvou a kultúrou (cirkvou a svetom). Komunizmus, v snahe vykoreniť náboženstvo zo spoločnosti, zatláčal cirkev na okraj spoločnosti a vyhocoval vzájomný vzťah do neustáleho konfliktu. Svet a cirkev stáli chtiac-nechtiac proti sebe, situácia sa dala pri troche prehánania označiť ako čierno-biela. Cirkevný život bol takto donútený uzavrieť sa viac sám do seba. Žiť v oddelení. Spoločnosť vtedy neakceptovala vplyv cirkvi a jej prenikanie do života spoločnosti nebolo oficiálne povolené. To do ľudí vrylo dôraz na postoj oddelenosti od sveta. Dnes je situácia iná. Cirkev má plné právo realizovať svoju vieru vo svete. A znie tu otázka, nakoľko sa môžeme a máme otvoriť spoločnosti. V cirkvi ešte do veľkej miery ostáva niečo z myslenia z čias komunizmu. Budovať oddelené cirkevné geto. Je pravda, že po 20-tich rokoch od pádu režimu je situácia predsa len trochu iná. V cirkvi vyrástla generácia, ktorá už nie je poznačená osobnou skúsenosťou zo života v komunizme. Vyrástla však v atmosfére zborov, ktoré boli takto nastavené. Moja otázka znie, či nie je práve toto ten vyššie spomínaný „nerefektovaný stereotyp myslenia a jednania“ plný zbytočných predsudkov a obáv. Skúsenosť cirkvi v období totality bola určite veľmi cenná a zanechala nám vzory odvážnych hrdinov a hrdiniek, mužov a žien viery, ktorí sa nenechali zastrašiť, ani pokoriť. Biblia nás na viacerých miestach vyzýva k oddelenosti od sveta a varuje pred pripodobňovaním sa spoločnosti. Na tomto postoji je niečo veľmi vzácne, čo by malo ostať zachované. Na druhej strane nás však Ježiš Kristus vyzýva, aby sme žili vo svete tak, ako on žil s ľuďmi tohto sveta. Cirkev má byť vo svete, ale nie zo sveta. Možno práve teraz je doba, kde sa to môžeme naučiť vyvažovať. Správne prehodnotiť a zreflektovať naše komunizmom poznačené jednanie,

---

⁹⁶ OPATRŇÝ, A. Nekonečné cesty k „zaslíbené zemi“. cit: MACHÁČKOVÁ, Lucia. Nová religiozita na Slovensku ako jeden z faktorov postmodernizmu. In: *Nová religiozita*. Zostavila Michaela Moravčíková. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2002. s. 153.

ponechať z neho to, čo odpovedá biblickej pravde o oddelení a posvätení a odstrániť to, čo bolo do toho postoja umelo vtlačené nepriateľským režimom. Cirkev by sa nikdy nemala prispôbiť hriechnym a nebiblickým hodnotám a kritériám spoločnosti, ale mala by milovať ľudí, ktorí v tej spoločnosti žijú a otvoriť pre nich svoje srdcia, svoje spoločenstvá aj svoju liturgiu.

Dôvod, prečo som v práci o liturgii venovala taký priestor opisu kultúrno-náboženskej situácií vo svete a na Slovensku je ten, že pokladám za nesmierne dôležité rozumieť dobe, v ktorej sa vyjadruje naša viera. Už len z toho dôvodu, že pred jej vplyvom nie je možné sa ukryť. Je naivné myslieť si, že bohoslužby modernej doby budú s rovnakým úspechom oslovovať postmoderného človeka. Alebo nie? Som presvedčená o tom, že tento nový postmoderný pohyb už čiastočne zasiahol naše bohoslužobné praktiky a bude si čoraz viac nárokovať pozíciu vplyvu. Prispôbí sa liturgia evanjelikálnych cirkvi tomuto novému nároku? Oblečie sa náš bohoslužobný život do nového šatu?

Ak chceme brať vážne otázku formulovania našej liturgie, je potrebné rozumieť vplyvom, ktorým musí čeliť a s ktorými sa musí vyrovnáť. Ešte intenzívnejšiu naliehavosť má táto otázka práve v evanjelikálnych cirkvách, ktoré sa vyznačujú svojim voľným a flexibilnejším prístupom k liturgii bohoslužieb a vyššou mierou spontánnosti. Ich súčasná liturgia sa však vyformovala z reformačnej tradície v období modernej doby. Je správnejšie „držať tradíciu,“ alebo otvoriť sa dobe? Na tieto otázky chcem hľadať odpovede v nasledujúcej časti.

3.3 Kultúrno-náboženská situácia v evanjelikálnych zboroch na Slovensku

Cieľom tejto časti je opísať slovenský evanjelikálny priestor tak, ako ho vidím na prelome dôb a pýtať sa, či je pre našu liturgiu lepšia cesta upevňovať tradíciu, alebo sa nechať preformovať. V niektorých zboroch je táto otázka v súčasnej dobe už silne diskutovaná a čoraz častejšie zaznieva volanie po liturgickej obnove. Myslím si, že s plynutím času k tomu bude musieť zaujať svoj postoj každé spoločenstvo.

Tu stojí za zmienku, že názory na túto otázku sa líšia, a evanjelikalizmus nie je a ani nikdy nebol hnutím, ktoré by riešilo takéto otázky s definitívnou platnosťou pre všetky spoločenstvá, ktoré sa k nemu hlásili. Zbory jednotlivých evanjelikálnych cirkvi sa vyznačujú vysokou mierou samostatnosti, čo v kontexte tejto problematiky znamená, že hľadanie odpovedí spočíva nie len na vedení jednotlivých cirkví, ale hlavne na samotných zboroch.

Tento fakt je zároveň rizikovým prvkom tejto práce. Keďže tu vždy ide o isté zovšeobecnenie, pravdepodobne sa stane, že niektoré zbory nebudú v plnej miere vyhovovať opísanému profilu. Budeme to musieť zobrať do úvahy.

3.3.1 Prvé pnutie: moderný alebo postmoderný prístup

Vnímam skutočnosť, že v evanjelikálnych zboroch na Slovensku sa postupne zvyšuje pnutie medzi tradične vedenou bohoslužbou a rôznymi inovačnými prvkami, z ktorého potom pramenia dve protichodné tendencie. Vysvetlím, čo tým myslím.

Liturgicky sa evanjelikálne zbory formovali v období doznievajúceho racionalizmu, ktorý bol neskôr udržiavaný pri živote aj socialistickou politikou. Okrem toho historicky nadviazali na protestantskú tradíciu tiež rozvinutú v modernej industriálnej spoločnosti. V liturgii sa to prejavilo uprednostňovaním prvkov, ktoré stimulujú premýšľanie a odbúravaním prvkov, ktoré obsahovali viac mystický charakter. Odrazilo sa to v strohosti bohoslužobných priestorov a slabej symbolike. Vrchol liturgie je v kázaní, ktoré je ústrednou časťou bohoslužieb. (V minulosti sa dokonca vyskytli bohoslužby, počas ktorých bolo tých kázaní aj viac.) Dôraz na slovo sa prejavil aj v textoch piesní v kresťanskom spevníku (tzv. „kancionálky“), ktoré sú plné teologických myšlienok a úvah a často majú vyučujúcu úlohu. Sviatostiam sa neprpisuje až taký tajomný význam, ako to poznáme napr. v Rímskokatolíckej cirkvi. Frekvencia Večere Pánovej je zvyčajne raz za mesiac a často je vnímaná ako spomienka na veľkonočné udalosti. Krst je zase hlavne vyznaním svojej viery. Forma bohoslužieb bola často krát viac spontánnejšia a prevládala rodinná atmosféra.

Do tohto prostredia prichádza závan nových postmoderných požiadaviek na podobu liturgie. Ako som už vyššie spomenula, okrem racionálnych uvažovaní sa k slovu dostávajú emócie, intuícia a vnímanie zmyslami, ktorými sa kresťan snaží vnímať tajuplnú podstatu sveta. Chce zakúsiť transcendentnú Božiu prítomnosť. Najlepšia je na to komunikácia symbolmi a takými prvkami, ktoré stimulujú aj naše zmysly (zrak, sluch, čuch...), čím viac, tým lepšie. Nie je to ešte bežný liturgický jav, ale už sa častejšie objavujú sviečky, obrazy, maľby. Kázeň, alebo inú časť bohoslužieb oživujú krátke videá, videoklipy, prezentácie, projekcie. K slovu sa dostávajú aj iné hudobné žánre. Do liturgie si našli cestu moderné chválospevy, ktoré už často krát nemajú textovú hĺbku starých piesní a mnoho krát ich definuje myšlienková jednoduchosť. Ich úlohou však nie je vyučovať, ale privádzať zhromaždenie do Božej blízkosti, ktorú vníma viac akýmsi vnútorným naladením ducha. Cieľom je transcendentné stretnutie s Bohom, uctievanie založené nie na racionálnej rovine, ale na vnímaní. Podobnú funkciu by mohli spĺňať aj iné hudobné žánre – napríklad inštrumentálna hudba, alebo piesne z Taizé. Sú zbory, kde si svoje postavenie v liturgii

postupne vydobýja aj tichý čas vyhradený na osobnú meditáciu. Niektoré zbory zavádzajú aj pravidelnosť rituálov, ako napríklad postavenie zhromaždenia na úvod bohoslužieb k úvodnému požehnaní, prípadne to isté na záver bohoslužieb. Cieľom týchto premien je zachovať slávnostnú formu bohoslužieb tak, aby to takto vnímal aj postmoderný človek.

Pôvodná liturgická voľba evanjelických cirkvi korešponduje s opisom potrieb moderného človeka, ako som ho opísala na prvých stranách tejto kapitoly. Bola to bohoslužba, pochopiteľná pre človeka modernej éry.

Dnes sa však vyskytuje v evanjelických kruhoch určitá nespokojnosť (či už vyslovená alebo nie) so súčasnou podobou evanjelíkalskej bohoslužby. Berger to vidí tak, že reformácia (protestantizmus) na rozdiel od Rímskokatolíckej zbožnosti v podstate zásadným spôsobom zmenšila význam zázraku, sviatosti a tajomstva. Podľa neho to bola určitá historická voľba (historická charakteristika), ktorá v dnešnej dobe rezonuje menej s dopytom hľadačov – ľudí, ktorí hľadajú spirituálne zakotvenie – než to bolo v minulosti.⁹⁷

3.3.2 Druhé pnutie: pevnejšia alebo voľnejšia liturgia

Tu sa dostávame k druhému pnutiu, ktoré je badateľné v našom evanjelickom prostredí. V niektorých spoločenstvách sa ozývajú hlasy za rozsiahlejšiu „deliturgizáciu“ našich bohoslužieb, kým iní by si naopak priali „zliturgizovanie“. Zástancovia „deliturgizácie“ volajú po spontánnejšej bohoslužbe s menšou formálnosťou, ktorá predstaví súčasnému človeku živé aktuálne spoločenstvo. Zástancovia „zliturgizovania“ si naopak prajú pevnejšiu štruktúru liturgie, ktorá vtisne bohoslužbám slávnostnejší a sviatostný charakter a ochráni ich pred rôznymi vrtochmi ľudí alebo doby. Tí, proti pevnejšej liturgii sa boja formálnosti a inštitucionalizmu, tí proti voľnejšej liturgii sa boja straty sviatostného, posvätného charakteru bohoslužieb. Obidve skupiny však argumentujú tým, že sa snažia svojím prístupom osloviť súčasného človeka.

Sympatizanti deliturgizácie by chceli predstaviť kresťanstvo, ktoré nie je vykopávka z minulých storočí, ale ako súčasné, moderné a aktuálne, ktoré má čo povedať súčasnému človeku. V kostoloch a modlitebniach by lavice vymenili za pohodlné stoličky, staré hymnické piesne s ťažším textom za súčasnú rytmickú hudbu, dramaticky pátos alebo formálnosť jazyka a štýlu bohoslužieb by nahradil neformálnejší, možno až hovorový a spontánnejší prejav. Podobne sú aj za „zmodernizovanie“ oblečenie kazateľa, alebo iných vystupujúcich, ktoré nemusí mať žiadny prehnane sviatocný (alebo sviatostný) vzhľad.

---

⁹⁷ HOŠEK, Pavel. *Systematicko-teologický pohľad na bohoslužbu*. [CD-ROM]. Praha: ETS, 2007. Zvukový záznam z Evanjelíkalskej teologickej konferencie: Liturgika - bohoslužba cirkve.

Prúd, ktorý by radšej videl vývoj cirkvi k pevnejšej a prepracovanejšej liturgii má dve klasické vetvy, ktoré sú takmer protirečivé. Prvá vetva sa snaží potvrdiť a „uzákoniť“ tradičnú protestantskú bohoslužbu, aby bola ochránená pred prenikaním cudzích novodobých prvkov. Druhá vetva sa snaží o reakciu na nové potreby postmoderného človeka a inšpiruje sa klasickou liturgiou ortodoxných cirkvi. Vníma, že mnohí mladí ľudia dnes „reagujú spontánne viac na tajomnú atmosféru rímskokatolíckych bohoslužieb, na mihotavé svetlo sviečok a na také to zvláštne kostolné ticho, ktoré ako keby pôsobilo po iných rovinách na človeka, než jeho rozum alebo svedomie.“⁹⁸ Akoby dnešný človek potreboval zvýrazniť polaritu profánosti a posvätnosti.

Božena Komárková komentuje tento jav slovami: „Celostná bohoslužba, ktorá ďalej ponúka zázrak, sviatosti, tajomstvo a symbol ako keby dokázala osloviť dnešného človeka na viacerých rovinách než tradičná protestantská bohoslužba, ktorá je sústredená okolo slova, a pre ktorú tie sviatostné momenty a tajomstvo (akýsi odkaz symbolov za seba a nad seba k niečomu, čo sa nedá úplne vysloviť slovami) boli prvky menej dôležité a ako keby v súčasnej dobe bol po nich väčší a väčší hlad.“⁹⁹

Okrem týchto opísaných dilem súčasnej evanjelikalnej bohoslužby treba pri poznávaní prostredia zohľadniť aj správanie súčasného človeka, ktorý vyrastá v pluralitnej spoločnosti konzumného charakteru. Stále viac sa stretáva s pestrou ponukou na duchovnej scéne a je už oveľa náročnejší aj k bežným kresťanským bohoslužbám.

3.3.3 Tradícia alebo kultúra?

Obidve opísané pnutia stavajú evanjelikalne zbory pred závažnú otázku, ktorú si musia zodpovedať. Vychádzam z predpokladu, že základom pre každé naše bohoslužobné konanie považujeme Sväté Písmo. Ale ako som už ukázala v predchádzajúcej kapitole, Biblia je pre nás zdrojom princípov, ktoré sú nemenným a nepochybniteľným obsahom bohoslužieb, ale nedáva jasné pokyny k liturgickému prevedeniu týchto princípov. Biblia nám jednoducho ponecháva značnú voľnosť a slobodu. Liturgia sa tak utvára ako históriou sformované a tradíciou odovzdávané dedičstvo v kombinácii s kultúrou, v ktorej žije. A tá závažná otázka je smerovaná na to, čomu dávame väčšiu prioritu v našej liturgii – historickej tradícií alebo kultúre? Je náš liturgický vzorec priorít zostavený v poradí Písmo – tradícia – kultúra alebo Písmo – kultúra – tradícia? Pokúsím sa túto problematiku podrobnejšie rozobrať v nasledujúcich odsekoch.

---

⁹⁸ HOŠEK, Pavel. *Systematicko-teologický pohľad na bohoslužbu*. [CD-ROM]. Praha: ETS, 2007. Zvukový záznam z Evanjelikální teologickej konferencie: Liturgika - bohoslužba cirkve.

⁹⁹ HOŠEK, Pavel. *Systematicko-teologický pohľad na bohoslužbu*. [CD-ROM]. Praha: ETS, 2007. Zvukový záznam z Evanjelikální teologickej konferencie: Liturgika - bohoslužba cirkve.

Doba vždy určitým spôsobom búri pokojné liturgické vody cirkevných spoločenstiev. Milan Salajka už pred rokmi konštatoval, že bohoslužba (vo vtedy ešte spoločnom česko-slovenskom prostredí) je v kríze, pretože nedokáže reagovať na potreby vedecko-technickej spoločnosti. Od vtedy sa doba síce zmenila, ale jeho dôvod pre krízu bohoslužieb je na zamyslenie aj dnes. Salajka tvrdí, že „koreň bohoslužobnej krízy tkvie v skutočnosti, že liturgický prejav súdobej cirkvi nie je organicky zviazaný s kultúrou dnešnej doby.“¹⁰⁰ Túto krízu bohoslužby však nechápe ako krízu kresťanstva, úpadok kresťanského Boha. Nespochybnuje fundamenty kresťanskej bohoslužby. Krízu dáva do súvislosti s kultúrou daného spoločenstva. Hovorí: „Každá bohoslužba je teologicky „liturgovaná“. Súčasne je však ako prejav ľudského spoločenstva – cirkvi – spolutvorená určitou kultúrnou vnímavosťou tohto spoločenstva, jeho sústavou existenciálnych väzieb a predstáv, názorových postupov a výrazových prostriedkov, myšlienkových obsahov a symbolov, životných situácií a duchovných skúseností.“¹⁰¹ Liturgia je podľa neho jednoducho vždy nejakým spôsobom spätá s kultúrou a kultúru vytvára. Preto sa jej musia kultúrne zmeny vždy bezprostredne dotknúť.

Tu stojíme pred principiálnou otázkou. Má sa liturgia prispôbovať požiadavkám doby? Má sa „ponuka“ bohoslužieb meniť podľa „dopytu“ človeka, ktorého chce oslovit'? Nie je to pripodobnenie sa svetu? Podľahnutie konzumu? Alebo ako sa pýta Hošek: Pragmatické prispôbenie sa duchu doby? Prispôbenie sa estetickým požiadavkám? Nie je to výpredaj, lákanie ľudí na estetické „cukroví“, aby ich potom viac prišlo do kostola?¹⁰²

Adolf Adam, liturgik Rímskokatolíckej cirkvi, v úvahe o slobode a poriadku liturgie presadzuje skôr obmedzenie subjektivity a voľnej premeny liturgie. Podľa neho obnáša prílišná voľnosť v tejto otázke veľké riziká. Vyhlasuje: „Kto by za každú cenu chcel vnieť „aerodynamický tvar“ konkrétnej doby do liturgického diania, bude väčšinou pokrivkovať za prudkými zmenami štýlu doby a skôr bude veriacich odpudzovať ako priťahovať. Okrem toho zamilovanosť do produktov vlastnej kreativity až príliš často robí slepých voči vlastným slabostiam a chybám.“¹⁰³ Ako jedno z nebezpečenstiev vidí aj to, že sa takto voľne tvoriaci liturgovia ocitnú v pokušení vnášať do bohoslužby okrem subjektívnej jednostrannosti aj ideologické a doktrinálne prvky, ktoré budú odsúvať správne akcenty a budú vnášať do obcí zmätok.¹⁰⁴

¹⁰⁰ SALAJKA, Milan. *Rozhovory o duchovní práci v církvi*. Praha: Blahoslav, 1977. s. 44.

¹⁰¹ Tamtiež, s. 43.

¹⁰² HOŠEK, Pavel. *Systematicko-teologický pohled na bohoslužbu*. [CD-ROM]. Praha: ETS, 2007. Zvukový záznam z Evangelikální teologickej konferencie: Liturgika - bohoslužba cirkve.

¹⁰³ ADAM, Adolf. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha: Vyšehrad, 2001. s. 433.

¹⁰⁴ Tamtiež, s. 433.

K unáhleným zmenám pod vplyvom doby zaujal kritický postoj aj Millard J. Erickson (1932), evanjelikálny profesor teológie, ktorý sa v svojich knihách venoval skúmaniu postmoderného kresťanstva. Pripomína, že evanjelikáli by mali pochopiť, že postmodernizmus je len ďalšia zastávka na dlhej ceste a tak ako prišiel, tak zase odíde a nastane nová éra. Hovorí, že kresťanstvo je v konečnom dôsledku nemeniacou sa správou o nemeniacom sa Bohu. A ak máme urobiť chybu v našom postoji ku súčasnej kultúre, je lepšie sa mýliť v tom, že zdôrazníme nadčasovosť našich bohoslužieb ako príliš úzko korelovať s akoukoľvek danou érou filozofie.¹⁰⁵

Obidve vyjadrenia treba pozorne vypočuť a zvážiť riziká, na ktoré upozorňujú. Najmä Erikson, ktorý nezaujal úplne radikálny postoj proti akýmkoľvek zmenám, ale snaží sa vyvážiť príliš horlivé snahy pohľadom z inej perspektívy. Myslím si, že katolícke liturgické štúdie môžu byť pre evanjelikálov určite veľkou inšpiráciou, ale evanjelikáli so svojou voľbou voľnejšej liturgie musia riešiť liturgiu v trochu odlišnom kontexte a vplyv kultúry je pre nich oveľa pálčivejšou otázkou.

Ja osobne nepovažujem liturgiu za nadčasovú, za akú považujem zvesť evanjelia. Jedno je premenná forma, druhé nemenný obsah. Liturgia sa vyvíja a formuje v čase a v spoločnosti, a preto nikdy nemala absolútnu hodnotu. História ukazuje, že liturgia sa jednoducho vždy určitým spôsobom adaptovala na prostredie a kultúru a nedá sa tomu zabrániť, ani to poprieť. Salajka k tomu podotýka, že „o bohoslužobných symboloch platí, že sa rodia a umierajú ako živé bytosti. A pretože vytryskujú z kolektívneho poznania, trvajú len dovtedy, pokiaľ niečo podstatne dôležité vskutku vypovedajú.“¹⁰⁶ Toto môže byť jedna z výhod voľnej liturgickej formy. To, že sa oveľa ľahšie adaptuje na novú dobu a jednoducho kontextualizuje zvesť evanjelia.

Predstavila som niekoľko rôznych pohľadov a prístupov na vzťah tradície a kultúry, ktoré v súčasnosti rezonujú v diskusiách evanjelikálov na Slovensku a chcem k tomu teraz vyjadriť svoje stanovisko.

Ku kultúre. V reakcii na kultúru je možné zaujať tri postoje.¹⁰⁷ Najprv sú tu dva extrémne postoje: pripodobnenie sa a izolácia. Zástancovia pripodobňovania sa sú presvedčení, že cirkev musí byť rovnaká ako kultúra okolo nej, ak jej chce slúžiť. Za cenu splynutia s kultúrou sú však ochotní obetovať príliš veľa. Príjmu hodnoty súčasnej kultúry a v snahe o aktuálnosť sú ochotní prispôbiť biblickú zvesť tak, aby bola príjemná

---

¹⁰⁵ ERICKSON, Millard J. *Truth or consequences: the promise & perils of postmodernism*. Downers Grove (Illinois): InterVarsity Press, 2002. s. 313.

¹⁰⁶ SALAJKA, Milan. *Rozhovory o duchovní práci v církvi*. Praha: Blahoslav, 1977. s. 51.

¹⁰⁷ WARREN, Rick. *Zbor s jasným cieľom*. Bratislava: Porta libri, 2006. s. 189.

a príťažlivá a prilákala zástupy. Takýmito hodnotami sú napríklad liberálne sexuálne normy, vyzdvihovanie úspechu a bohatstva, radikálneho individualizmu a iné postoje, ktoré následne vplyvajú na charakter spoločenstva. Takýto selektívny prístup k biblickej zvesti podmienený hodnotami súčasnej kultúry je podľa môjho názoru nebiblický, pretože útočí na samotnú podstatu evanjelia a rozhodne ho zamietam. Osobne si myslím, že v tradičnom slovenskom prostredí je tento prístup zatiaľ najmenším rizikom.

Druhý extrém je cirkevná izolácia. Títo ľudia sa snažia zachovať čistotu cirkvi tým, že sa úplne vyvarujú akéhokoľvek prispôsobenia kultúre. O tomto názorovom tábore hovorí Rick Warren v svojej knihe *Zbor s jasným cieľom*, že sú v ňom ľudia, ktorí „nedokážu vidieť rozdiel medzi hriechnymi hodnotami našej kultúry a nehriechnymi zvykmi, štýlmi a záujmami každej generácie. ... Mýlia si svoju kultúrnu tradíciu s ortodoxiou. Neuvedomujú si, že zvyky, štýly a metódy, ktoré im vyhovujú, boli v predošlej generácii bez pochyb označené ako moderné svetské a heretické.“¹⁰⁸ V svojom zákonníckom prístupe odmietajú nové preklady Biblie, iný hudobný štýl, reorganizáciu bohoslužobných priestorov a akékoľvek modifikácie ľudských tradícií – ako aj čas a poriadok bohoslužieb.¹⁰⁹ Tento extrém je v slovenských evanjelických kruhoch oveľa väčšou hrozbou a niekedy aj realitou, s ktorou zápasia kazatelia, vedenia zborov alebo reformne orientovaní jedinci.

Ale je tu aj tretia alternatíva, ktorú spomínaný pastor Rick Warren nazýva „infiltrácia“¹¹⁰ a Salajka ju označuje ako „obrovský tvorčí čin zasnúbenia bohoslužby so súdobou kultúrou“.¹¹¹ K tejto možnosti sa prikláňam aj ja. Myslím si, že cirkev by mala nasledovať príklad svojho Majstra – Ježiša Krista, ktorý chodil medzi ľuďmi, hovoril ich jazykom, dodržiaval ich zvyky, reagoval na aktuálne situácie a pritom sa nedopustil žiadneho kompromisu vo svojom poslaní. Hriechnici sa cítili v jeho spoločnosti prijatí a ich potreby boli pre Ježiša dôležitejšie ako náboženské tradície. Ak máme byť ako cirkev verní Veľkému misijnému povolaniu, musíme sa učiť ako byť vo svete, ale zároveň nebyť zo sveta. Týka sa to veľmi širokej problematiky vzťahu bohoslužieb a evanjelizácie (misie), ktorú nechcem v tejto práci podrobne rozoberať. Verím však, že naše bohoslužby (a tým pádom aj forma našej liturgie) by sa mali niesť v duchu Bonhoefferovho výroku, že cirkev je cirkvou len vtedy, keď je tu pre druhých. Viac sa tomuto budem venovať v nasledujúcej kapitole.

---

¹⁰⁸ WARREN, Rick. *Zbor s jasným cieľom*. Bratislava: Porta libri, 2006. s. 189.

¹⁰⁹ Tamtiež, s. 189.

¹¹⁰ Tamtiež, s. 189.

¹¹¹ SALAJKA, Milan. *Rozhovory o duchovní práci v cirkvi*. Praha: Blahoslav, 1977. s. 44.

K tradícií. Historická bohoslužobná skúsenosť je pre cirkev nesmierne cenná a dôležitá a ja by som nijakým spôsobom nechcela umenšovať jej význam. V priebehu časov bola bohoslužba vždy „hlavným nosníkom kresťanskej tradície“ a „trezorom dogmatických tradícií“,¹¹² ktoré prechovávala a odovzdávala ďalším generáciám aj v svojej liturgii. Táto úloha bohoslužieb by nemala byť znehodnotená. Na druhej strane, bude určite prínosom, ak sa historický odkaz liturgie bude kriticky preskúmať. Je potrebné prebrať sa rozsiahlym odkazom liturgických postupov a tvarov a rozsúdiť, ktoré majú autoritu nespochybniteľnú, ktoré len zdanlivú a ktoré sú iba obyčajnou ľudskou svojvoľnosťou.¹¹³

Veľkým prínos je v tomto určite aj ekumenické hnutie, ktoré nás kontaktuje s inými bohoslužobnými tradíciami. Pozorné a kritické skúmanie dejín bohoslužieb môže (rovnako ako kultúra) podnietiť snahy o inováciu evanjelikálnej bohoslužby. Môže vyvolať otázku, či protestantská a evanjelikálna liturgia, ktorú sme zdedili nie je v určitom zmysle reduktívna, „či v nej nie sú určité deficity, ktoré by bolo možné odstrániť liturgickou obnovou, ktorá by v tomto prípade znamenala prevzatie, integráciu prvkov z predreformačného stupňa vývoja tradície.“¹¹⁴ Napríklad sa to môže vzťahovať na frekvenciu slávenia Večere Pánovej. Historické zmienky zo života prvej cirkvi ukazujú, že každá bohoslužba mala dva vrcholy – v kázaní a v eucharistii. Bolo by potrebné preskúmať nakoľko bolo správne, že reformácia obmedzila toto slávenie len na niektoré príležitosti a či naša liturgická obnova by nemala urobiť návrat k rannej cirkevnej tradícií.

Na Slovensku vzniká v tejto súvislosti obava, že týmto miešaním bohoslužobných foriem dochádza k nezdravému „výpredaju vlastnej evanjelikálnej identity, či dokonca módnemu nadbiehaniu atraktívnosti väčšinového katolíctva.“¹¹⁵ Pavel Filipi si myslí, že táto obava nie je na mieste. „Predovšetkým: Evanjelická identita nie je raz a navždy trvalo zafixovaná v tej či onej podobe bohoslužby. A hlavne: Primárnym naším záujmom predsa nie je sláviť bohoslužbu „našu“, evanjelikú atď., ale bohoslužbu kresťanskú.“¹¹⁶

S týmto síce súhlasím, ale chcem tu na vyváženie napísať aj také menšie varovanie, aby sme príliš ľahko nepohrdli tým a nevzdávali sa toho, čo sme v našej liturgickej tradícii zdedili. Ako som už napísala, všetkým významným liturgickým premenám by malo predchádzať pozorné štúdium Biblie, histórie a kultúry, aby sme chápali a vedeli obhájiť prečo sme zvolili práve takúto liturgickú formu.

---

¹¹² SALAJKA, Milan. *Rozhovory o duchovní práci v církvi*. Praha: Blahoslav, 1977. s. 49.

¹¹³ Tamtiež, s. 45.

¹¹⁴ FILIPI, Pavel. Liturgická obnova jako aktuální téma. In: *Theologia vitae: Bohoslužba církvi*. Praha: Sdružení evangelikálních teologů, 2008, roč. 1, č. 2, s. 191.

¹¹⁵ Tamtiež, s. 191.

¹¹⁶ FILIPI, Pavel. Liturgická obnova jako aktuální téma. In: *Theologia vitae: Bohoslužba církvi*. Praha: Sdružení evangelikálních teologů, 2008, roč. 1, č. 2, s. 191.

3.3.4 Liturgia bohoslužby ako komunikačný proces

Na tomto mieste si dovoľím vlastnú definíciu liturgie, ktorá by mohla byť kľúčová pri hľadaní hraníc aj stimulov k liturgickej obnove evanjelikálnych bohoslužieb. V určitom zmysle tu vychádzam z toho, čo som o liturgii napísala v 1. kapitole.

Liturgiu bohoslužby považujem za bohoslužobný *nástroj* uctievania Boha a zvestovania evanjelia. Liturgia je viditeľné *formulovanie* našej neviditeľnej viery v *komunikačnom procese*. Je to *jazyk*, ktorým (1) oslovujeme a uctievame Boha, (2) a ktorým sa vyjadrujeme, oslovujeme a vysvetľujeme našu vieru ľuďom. Primárnym cieľom je teda spoločenstvo s Bohom, sekundárnym (ale nezanedbateľným) cieľom je vzájomné spoločenstvo s účastníkmi bohoslužieb.

V nasledujúcich podkapitolách by som sa chcela bližšie pozrieť na horizontálny rozmer liturgie a skúmať ako prebieha liturgická komunikácia v spoločenstve evanjelikálneho zboru.

3.3.5 Komunikačný model

Aby sme si vedeli názornejšie predstaviť priebeh liturgickej komunikácie medzi kazateľom a spoločenstvom (alebo tiež spoločenstvom a novými ľuďmi), rozhodla som sa aplikovať na proces tejto horizontálnej liturgickej komunikácie podrobnejší komunikačný model, ktorý zostavil Ján Liguš a je publikovaný v jeho monografii *Medziľudská komunikácia*.¹¹⁷ Tento postup by sa mohol zdať príliš pragmatický, málo teologický a hlavne uberajúci tomuto procesu duchovnú hĺbku. Chcem preto poznamenať, že celý tento model vzťahujem len na viditeľnú a formálnu stránku bohoslužieb – čiže liturgiu v zmysle poriadku a štýlu bohoslužieb. Nepokúšam sa o definíciu samotných bohoslužieb v celej ich komplexnosti, pretože si myslím, že v tom prípade by bol tento pokus príliš reduktívny. Ako som už viac krát poznamenala, táto práca sa zameriava hlavne na formu a štýl a takto k tomu pristupujem aj v tejto časti.

Tento komunikačný model hovorí, že existuje správa, alebo informácia, ktorú chce odosielať správy vyslať prijímateľovi. Odosielateľ najprv správu prevedie cez filter a zakóduje ju. Znamená to, že uloží danú správu do takých znakov, ktorým príjemca správy porozumie. Kódovaná správa prechádza cez komunikačné kanály. Prijímateľ správu najskôr dekóduje a potom prevedie cez filter, čiže prevedie ju cez svoje vnútorné prežívanie.

---

¹¹⁷ LIGUŠ, Ján. *Medziľudská komunikácia: teologická propedeutika*. 2. vydanie. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Pedagogická fakulta. Katedra evanjelikálnej teológie a misie, 2001. s. 28-30.

Na základe modelu vyvodzujem vzhľadom k liturgickej forme a štýlu niekoľko aplikácií: (1) Správa ostáva (a musí ostať) v celom procese tou istou zvesťou, od začiatku až do konca. Evanjelium je objektívna pravda, ktorú sme aj my sami len prijali, a to, čo sme prijali, odovzdávame ďalej. To je vlastne tá misijná podstata nášho života – bohoslužobného aj praktického. To je ten axiomatický základ liturgickej komunikácie. Nie sme tvorcami evanjelia, sme len poslami, šíriteľmi, odovzdávateľmi správy. My sa podriaďujeme evanjeliu a nie evanjelium podriaďujeme sebe, a preto ho nemôže naša liturgia deformovať. (2) Správa sa má zakódovať do takých znakov a prúdiť takými komunikačnými kanálmi, aby ju príjemca mohol prijať a správne dekódovať. Z toho vyplýva aplikácia, že liturgická forma je závislá od typu človeka, ktorému je bohoslužba určená. Rôzne formy bohoslužieb sú v tomto prípade nielen že prípustné, ale dokonca potrebné. Vyjadruje to podmienku zrozumiteľnosti na liturgickú komunikáciu. (3) S tým súvisí aj tretia aplikácia. Okrem tohto dekódovania prechádza správa aj cez osobný filter prijímateľa. Filtrovanie správy sa uskutočňuje na osobnom emocionálnom, myšlienkovom, sociálnom a pojmovom site príjemcu, ktorým príjemca prijme zo správy len to, čo pre seba pokladá za aktuálne a dôležité.¹¹⁸ Pri formovaní liturgie preto musíme zohľadňovať aj určitú charakteristiku osôb, ktorým správu odovzdávame. Treba brať do úvahy napríklad vzdelanostnú úroveň našej cieľovej skupiny, svetonázor, prostredie, v ktorom žije, systém životných hodnôt ale aj prístup k duchovným otázkam.

Podrobnejšie sa týmto trom bodom venujem v nasledujúcich podkapitolách.

3.3.6 Odlišnosť liturgických foriem

Ako sa to dá krásne vidieť na predstavenom komunikačnom modeli, mám za to, že pokiaľ ostane odovzdávaná správa (zvesť evanjelia) zachovaná, objektívna a bude mať zvrchovanú autoritu nad bohoslužobným životom, môžeme zvoliť rôzne formy, ako túto správu odovzdať. Podstatné je, aby sme správu „zakódovali“ takým spôsobom a odovzdali takými komunikačnými kanálmi, aby ju prijímateľ správy dokázal zachytiť a správne „dekódovať“.

Do veľkej miery má toto kritérium pre tvorbu liturgie svoje zakotvenie v misii a predpokladá, že cirkev považuje bohoslužby za jeden z nástrojov šírenia evanjelia. Tento prístup rozvíja aj Rick Warren. V svojej knihe odporúča zborom, aby si definovali cieľovú skupinu ľudí, ktorú chcú svojimi bohoslužbami osloviť. Hovorí: „Neexistuje zbor, ktorý by dokázal zasiahnuť každého. Ak chceme zasiahnuť rôzne typy ľudí, potrebujeme na to rôzne

---

¹¹⁸ LIGUŠ, Ján. *Medziľudská komunikácia: teologická propedeutika*. 2. vydanie. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Pedagogická fakulta. Katedra evanjelíkálnej teológie a misie, 2001. s. 30.

typy zborov.¹¹⁹ Nabáda zbory, aby prehodnotili, akú skupinu ľudí dokážu osloviť a podľa toho formovali svoje bohoslužby.

Tento prístup možno pôsobí príliš pragmaticky, ale treba si uvedomiť, že pri voľnej liturgii, akú v súčasnosti evanjelikálne zbory majú, sa liturgia aj tak vždy „šije na mieru“ miestnemu spoločenstvu. Aj keď majú evanjelikálne zbory určité typické spoločné liturgické prvky, existujú tu mnohé rozdiely. Ako keby si každý zbor vytváral v rámci evanjelikálneho (alebo aj protestantského) makrosveta svoj mikrosvet, ktorý má aj v liturgii svoju charakteristickú atmosféru. V evanjelikálnych zboroch na Slovensku sa na forme a atmosfére liturgie do veľkej miery podieľajú tri elementy: Výrazný vplyv tu má osobnosť a predstavy kazateľa, pastora daného zboru, prípadne celého vedenia zboru. Potom tu hrá svoju úlohu zloženie samotného spoločenstva a jeho očakávania od formy bohoslužby a nakoniec na podobu liturgie vplýva aj snaha osloviť človeka, ktorý nie je súčasťou spoločenstva. Ak by som mala zhodnotiť súčasnú situáciu v slovenských evanjelikálnych zboroch, povedala by som, že liturgia sa viac prispôsobuje (ale udržiava) podľa predstáv členov daného spoločenstva, menej už podlieha vplyvu misijných zámerov. Platí výrok Ricka Warrena: „Biblia určuje našu zvesť, ale naša cieľová skupina určuje kedy, kde a ako ju budeme komunikovať.“¹²⁰ Ide len o to, či sú cieľovou skupinou ľudia zo spoločenstva, alebo ľudia mimo spoločenstva. Táto otázka je tiež predmetom mnohých diskusií v evanjelikálnom prostredí a svojich zástancov má na oboch stranách. Nebudem sa tomu podrobnejšie venovať, pretože to je viac otázka z misiológie, ktorá rozoberá vzťah cirkvi a misia a ja by som v tejto práci nemala dostatok priestoru preskúmať celú jej komplexnosť.

Myslím si však, že ak tu má byť cirkev aj pre iných ako len pre svojich členov, podoba našich bohoslužieb sa tomu musí prispôbovať.

3.3.7 Vplyv rôznych typov spirituality na formu liturgie

Na princípe komunikačného modelu som tiež poukázala na to, že správa prechádza aj osobným emočným, myšlienkovým, sociálnym a pojmovým sitom prijímateľa správy. Myslím si, že na základe tohto sita si mnohí ľudia tvoria predstavy o ideálnej bohoslužbe, ktorú by radi navštevovali. Chcela by som túto myšlienku viac rozvinúť.

Je ťažké presne vyhodnotiť, na základe čoho dáva konkrétny človek prednosť jednotlivým typom bohoslužieb. Niektorí sa proste viac prikláňajú k profánnemu vyjadreniu svojho kresťanstva, ktoré je úzko späté s bežným životom. Iní sú radšej, keď môžu dať svojej spiritualite určitú posvätnosť a oddelenosť od bežnosti. Tieto osobné preferencie sa potom

---

¹¹⁹ WARREN, Rick. *Zbor s jasným cieľom*. Bratislava: Porta libri, 2006. s. 124.

¹²⁰ Tamtiež, s. 125.

prenášajú aj na liturgický vkus. Pavel Hošek si myslí, že „okrem celkom náhodnej skutočnosti, v akej tradícii kto vyrástol, tu pravdepodobne hrá dôležitú úlohu tiež estetické cítenie a vnútorná psychologická výbava konkrétneho veriaceho.“¹²¹ Tak môžu na niekoho kamenné priestory stredovekých kostolov pôsobiť chladne a bez života, ale pre iného to je miesto, na ktorom vníma Božiu prítomnosť viac ako inde. Skúsenosť je taká, že kresťania veľmi často spochybňujú takéto odlišné prežívanie druhého človeka. Je to pre nich „divné“ a nedokážu to pochopiť. Veľa krát sa navzájom obviňujú z nebiblickosti, z odpadnutia od tradície, od pravej viery, od pravého poznania a pod.

V niečom by sme si tieto premeny duchovného vnímania mohli vysvetliť postmoderným vplyvom. Ale nie je to úplná pravda. Už spomínaný Millard Erickson upozorňuje, že aj v minulosti boli ľudia, ktorí by sa dali priradiť k dnešným postmodernistom. Vždy boli ľudia, ktorí mali viac intuitívny ako rozumový prístup k realite. A na druhej strane, dokonca aj v postmodernej ére budú ľudia, ktorí budú v svojom rozmýšľaní viac objektívni a vedeckí.¹²² Vidíme teda, že nie všetko sa dá pripísať zmene doby a riešenie otázky leží aj niekde inde.

Pavel Hošek naznačuje, že by sa mohlo jednať o rôzne osobnostné typy, ktorým zodpovedajú odlišné druhy spirituality.¹²³ K tejto myšlienke dospel aj Gary Thomas, ktorý sa venuje duchovnej formácii študentov teológie a okrem toho sa venuje skúmaniu kresťanskej spirituality. Predstavil koncept deviatich duchovných temperamentov, ktorý môže ujasniť rôznosť nášho duchovného „nastavenia“ a zároveň by nám mohol pomôcť s búraním zbytočných predsudkov a odsudzovania. Jedná sa o odlišné formy spirituality, ktorými človek vníma Boha a ktorými ho uctieva. Myslím si, že pochopenie týchto rôznych spirituálnych typov môže výrazne napomôcť pri formovaní našej liturgie.

V nasledujúcich riadkoch chcem predstaviť týchto deväť duchovných temperamentov, podľa toho ako ich pomenoval a charakterizoval Gary Thomas¹²⁴ a kurzívou sú k tomu pripísané moje poznámky, v ktorých vysvetľujem, aké formy liturgie by tieto jednotlivé duchovné typy privítali.

(1) Naturalisti – milujú Boha v prírode; Ich srdce sa vznáša k Bohu, keď sú v prírode. Keď musia byť dlho v miestnosti a počúvať kázeň a spievať piesne, začnú mať pocit, že im niečo chýba. Vnímanie krásy Božieho stvorenia ich vedie k odhaľovaniu krásy Božej. Les,

---

¹²¹ HOŠEK, Pavel. Bohoslužba jako vstup do Boží přítomnosti? In: *Theologia vitae: Bohoslužba církvi*. Praha: Sdružení evangelikálních teologů, 2008, roč. 1, č. 2, s. 184.

¹²² ERICKSON, Millard J. *Truth or consequences: the promise & perils of postmodernism*. Downers Grove (Illinois): InterVarsity Press, 2002. s. 313.

¹²³ HOŠEK, Pavel. Bohoslužba jako vstup do Boží přítomnosti? In: *Theologia vitae: Bohoslužba církvi*. Praha: Sdružení evangelikálních teologů, 2008, roč. 1, č. 2, s. 184.

¹²⁴ na základe jeho knihy: THOMAS, Gary. *Posvätné stezky*. Praha: Návrat domů, 2008.

lúky, pobrežie je pre nich duchovne oslovujúcejšie prostredie ako akákoľvek modlitebňa alebo chrám. *V liturgii budú títo ľudia vždy tak trochu postrádať kontakt s prírodou. Možno by pomohli okná do krásnej záhrady. Pokiaľ by sme chceli byť voči takýmto ľuďom pozorní, aspoň občas by sme zorganizovali bohoslužbu v prírode.* (2) Zmysloví ľudia – milujú Boha svojimi zmyslami; Títo kresťania sa Bohu cítia najbližšie, keď sa prebúdzajú všetky ich zmysly, keď môžu vidieť, cítiť, počuť a takmer až ochutnať Božiu velebnosť. Všetkými zmyslami sa chcú ponoriť do Božej krásy a majestátnosti. Uctievať Boha kvalitným umením – hudobným, výtvarným, či architektonickým. Iných kresťanov by takýto útok na zmysly príliš rozptyľoval, oni sa z neho radujú. *Týchto veriacich by naplňala liturgia, kde vonia kadidlo, kde sú obklopení veľkolepou architektúrou, počujú klasickú hudbu a formálnu reč. Večera Pánova by mala byť súčasťou každých bohoslužieb a mala by to byť skutočná slávnosť.* (3) Tradicionalisti – milujú Boha cez obrady a symboly; Pre tradicionalistov sú dôležité historické dimenzie viery: obrady, symboly, sviatosti, tajomno. Rituály, obrady a poriadok sa ich dotýka viac ako čokoľvek iné. Radi sa modlia tie isté modlitby, ktoré k Bohu vysielali kresťania v mnohých predchádzajúcich storočiach. *V liturgii vedia oceniť tradíciu a starobylosť. Liturgia podľa ich predstáv by mala pevný poriadok, bol by v nej priestor pre starodávne hymny, klasické hudobné nástroje (organ), rozsiahlu symboliku, písané modlitby a možno aj vhodne umiestnené fyzické gestá ako napr. pokľaknutie.*

(4) Asketici – milujú Boha skrze samotu a prostotu; Títo kresťania najviac ocenia, keď môžu byť sami na modlitbách, preč od lomozu sveta. Sú ponorení do svojho vnútra a zdá sa, že sú od ostatných oddelení aj vtedy, ak sú súčasťou väčšej skupiny. Bohu chcú načúvať v tichu. *Títo kresťania nechcú liturgiu, ktorá by ich zbytočne rozptyľovala. Žiadne obrazy, žiadne hlučné piesne a zbytočné slová. Ideálna bohoslužba by bola asi úplne v osamote, ale ak už máme vytvoriť spoločenstvo, liturgia nech je strohá, jednoduchá, bez zbytočného hluku a prikrášľovania, s veľkým priestorom na tiché rozjímanie.* (5) Aktivisti – milujú Boha skrze konfrontáciu; Radi by prebudili cirkev z apatie. Sú to kresťania, ktorí sa odvážne angažujú v spoločnosti. Boha vnímajú najbližšie, keď reagujú na súčasné spoločenské problémy, hája spravodlivosť a neboja sa konfrontácie. *Ich duchovné zameranie sa viac týka bežného života ako samotnej liturgie. Na liturgii by určite privítali väčší priestor pre modlitby za aktuálne politické udalosti, prírodné katastrofy, spoločenské problémy a iné páľčivé udalosti doby.*

(6) Starostliví kresťania – milujú Boha prostredníctvom starostlivosti o druhých; Bohu sa cítia najbližšie, keď ho uzrú v potrebách chudobných, chorých alebo väznených. Unavujú ich kresťania, ktorí trávajú časť spievaním piesní, zatiaľ čo chorý sused nemá čo jesť. *Títo kresťania žijú svoju vieru tiež viac v praktickom živote ako na liturgických bohoslužbách. Ako*

liturgický prvok by ich určite potešili modlitby za iných členov, prípadne finančné zbierky na podporu núdnym. (7) Entuziastickí kresťania – milujú Boha skrze tajomstvo a oslavu; Kľúčové slová pre duchovný život týchto ľudí sú oslava a radosť. Bohu sa cítia najbližšie, keď sa ich srdce vznáša v nadšenej oslave, keď je naplnené až k prasknutiu. Ich stretnutie s Bohom je plné prejavenej radosti a smiechu ale aj vnímania tajomstva. Nechápu, ako niektorí kresťania môžu tvrdiť, že milujú Boha a prichádzať do zhromaždenia s tvárou ako na pohreb. *Liturgia týchto ľudí bude dávať veľa priestoru pre spontánnosť a pre oslavné piesne (prevažne v súčasnom rytmickom hudobnom štýle), pri ktorých môžu veriaci aj fyzicky prejavovať svoju radosť – napr. postavením, dvíhaním rúk, tancom.* (8) Kontemplatívni kresťania – milujú Boha skrze adoráciu; Títo kresťania hovoria o svojej zamilovanosti do Boha. Bohu sa cítia najbližšie, keď je prebudené ich srdce a oni môžu v intímnej chvíli tráviť čas v Božej prítomnosti ako v dvojici zaľúbencov. *Veľké spoločné bohoslužby ich pravdepodobne nikdy úplne neuspokoja, pretože kľúčové sú pre nich chvíle osamote. Liturgia podľa ich predstáv by obsahovala veľa tichej kontemplácie, neštruktúrovanej modlitby a piesní intímneho ľúbostného charakteru.* (9) Intelektuáli – milujú Boha svojou myslou; Premýšľajú nad svojou vierou v hlbokých úvahách a majú pocit, že Bohu sú bližšie, keď pochopia niečo nové, čo sa ho týka. *V liturgii by títo ľudia určite uprednostnili bohoslužbu s dôrazom na kázeň a biblické štúdium, ktoré objasňuje, vysvetľuje, vyučuje a nevyhýba sa otváraniu ťažkých otázok.*

Tieto stručné úvahy môžu rozšíriť náš pohľad na formu našich bohoslužieb a priniesť do nich väčšiu slobodu. Chcem k tomu podotknúť, že autor sám predpokladá, že ľudia sa môžu nájsť vo viacerých typoch zbožnosti a nemusí to byť len jeden jediný, ktorým vyjadrujú svoju lásku k Bohu. Práve naopak, povzbudzuje ľudí, aby sa nechali inšpirovať inými kresťanmi, neuzatvárali sa len do jedného štýlu, ale rozširovali svoje duchovné vnemy tak, aby vedeli vnímať Boha viacerými spôsobmi. K tomu môže slúžiť aj spoločenstvo s ľuďmi s odlišnou spiritualitou. Keď pochopíme a prijmeme tieto odlišnosti, budeme môcť budovať skutočnú jednotu v skutočnej rozmanitosti vo väčšej vzájomnej láske.

Má to aj druhý rozmer. V tomto bode sa totiž prepája horizontálny rozmer liturgie s tým vertikálnym a ukazuje sa, že spôsob našej komunikácie s Bohom ovplyvňuje aj našu liturgickú komunikáciu s ľuďmi. To nás v našich úvahách opäť vedie k podstate. Liturgia je len prázdnu formou, úplne bez zmyslu, ak to nie je primárne komunikácia medzi Bohom a jeho ľuďmi, skrze Ducha Svätého a v mene Syna Ježiša Krista.

3.3.8 Podmienky efektívnej liturgickej komunikácie

Komunikačný proces má vo všeobecnosti určité zákonitosti, ktoré môžu byť rozhodujúce pre naplnenie cieľa danej komunikácie. Iné to nie je ani s liturgiou. Ak má liturgia splniť svoj cieľ a osloviť účastníka liturgie, musí splniť niekoľko kritérií, ktoré sú vlastne zhrnutím vyššie rozobraných tém.

Prvá podmienka pre liturgickú komunikáciu je jej pravdivosť. To síce nie je podmienka, ktorá by rozhodovala o jej efektívnosti, pretože vidíme na mnohých príkladoch dnešnej doby, že aj nepravdivé informácie môžu osloviť a zaujať. Liturgia však nie je prázdnu reklamou, ktorej jediným alebo hlavným cieľom je prilákať ľudí. (Takouto voľbou postupuje hnutie úplného prispôsobenia sa kultúre). V takom prípade by šla liturgia proti podstate evanjelia a stratila by vlastne svoj zmysel. Liturgická komunikácia vychádza z poslania šíriť pravdu v zmysle Kristovho výroku: „poznáte pravdu a pravda vás vyslobodí“ (Jn 8:32). Privádzať ľudí k skutočnej slobode je obsahom evanjeliovej zvesti a jedným z poslaní kresťanov. Preto je pravdivosť principiálnym kritériom liturgie. Liturgia musí podávať pravdivú zvesť spôsobom, ktorý ju nebude skresľovať a redukovať. O to viac by to malo platiť v evanjelikálnych cirkvách, ktoré odvodzujú svoje pomenovanie od evanjelia, pretože vyznávajú, že to je najvyššou určujúcou normou ich života.

Druhou podmienkou je zrozumiteľnosť. Komunikácia je len vtedy efektívna, ak druhá strana pochopí, čo chcela komunikujúca strana povedať. „Snaha o zrozumiteľnosť vyjadruje jeden zo zmyslov existencie cirkvi – otvorenosť pre svet.“¹²⁵ Zrozumiteľnosť ide ruka v ruku s dôrazom na misijný rozmer bohoslužieb. Malo by sa myslieť na to, aby naša liturgia komunikovala zvesť takým štýlom, aby sa človek, ktorý príde do cirkevného zboru zo sekulárneho prostredia, mohol stretnúť s liturgiou, ktorá mu dokáže odovzdať zvesť jazykom, ktorému rozumie. Tento dôraz na zrozumiteľnosť bohoslužieb pre nových ľudí je doložený aj v 1K 14:23-25. Tam Pavol píše, ako viesť bohoslužbu tak, aby aj cudzí človek, ktorý príde do spoločenstva, mohol byť oslovený. Tento dôraz na zrozumiteľnosť sa netýka len kázania alebo iných verbálnych prejavov. Zrozumiteľné majú byť všetky neverbálne, symbolické, múzické, kinetické a materiálne prvky. Komunikačná hodnota týchto prvkov je daná veľmi špecificky kontextom daných bohoslužieb a treba dať pozor, aby ich použite nedeformovalo bohoslužby k nezrozumiteľnosti.¹²⁶ Táto podmienka má svoje limity v tom, že sa

¹²⁵ CIMALA, Peter. Bohoslužba ve světle Nového zákona. In: *Theologia vitae: Bohoslužba cirkvi*. Praha: Sdružení evangelikálních teologů, 2008, roč. 1, č. 2, s. 173.

¹²⁶ FILIPI, Pavel. Liturgická obnova jako aktuální téma. In: *Theologia vitae: Bohoslužba cirkvi*. Praha: Sdružení evangelikálních teologů, 2008, roč. 1, č. 2, s. 194.

predpokladá, že jedno spoločenstvo nedokáže osloviť všetky typy ľudí, a preto je lepšie, ak si zvolí svoju cieľovú skupinu, ktorej prispôsobí svoju liturgickú komunikáciu.

Ako tretiu podmienku by som zaradila požiadavku, aby liturgia bola jazykom, ktorý bude sebavyjadrujúci. Aby to bolo niečo, čo charakterizuje daný zbor. Aby to bol spôsob komunikácie, ktorý je členom toho spoločenstva blízky. Myslím teraz hlavne na rôzne spôsoby, akými človek vníma Boha a akými ho uctieva. Zbor, kde prevažujú entuziastickí kresťania byť nemal násilne premieňať svoje spoločenstvo na kontemplatívne a naopak, pretože by to viedlo k neprirodzenej liturgii. Nemôžeme sa ani v záujme misie vzdať svojej identity, môžeme komunikovať len to, čo naozaj sme. Táto autenticita liturgie je oveľa väčším lákadlom pre nových ľudí ako umelá štylizácia. Z tejto východiskovej pozície by som však chcela rozvinúť niekoľko myšlienok, z ktorých niektoré možno budú znieť protirečivo k tomu, čo som povedala.

Za prvé, poznajúc situáciu v evanjelických zboroch, si myslím, že v niečom sa musíme učiť prispôbovať jazyku nových ľudí. Do veľkej miery si nevystačíme len s tým, ako nám to „ide“ prirodzene, pretože sme často vyrástli v cirkevnom gete s jazykom a štýlom, do ktorého je pre nového človeka ťažké sa zaradiť. Ale tento rozvoj misijných jazykových zručností ešte stále nemusí byť v konflikte s našou prirodzenou komunikáciou, akou vyjadrujeme svoju vieru. Požiadavka na zrozumiteľnosť sa môže spájať s požiadavkou na autenticitu. Najzrozumiteľnejší som pre človeka, s ktorým som naladený na rovnakom komunikačnom kanále – čiže, s ktorým si najlepšie rozumiem.

Za druhé, myslím si, že by sme sa nemali uspokojiť len so svojím „spirituálnym jazykom.“ Naše zbory by nemali zaspáť v svojom pohodlnom štýle. Mali by sme sa učiť rozvíjať svoje duchovné vnímanie rôznymi spôsobmi, aby sme vedeli porozumieť a priblížiť sa aj ľuďom s inou spiritualitou. Aby sa tak formovala pravá jednota v rozmanitosti. Dokonca si myslím, že väčšie cirkevné spoločenstvá by mohli robiť rôzne typy bohoslužieb, ktorými by oslovovali rôzne typy ľudí. Na Slovensku sme často príliš naviazaní na „tú našu“ klasickú liturgiu nášho zboru, a keď sa niečo nedeje v súlade s jej pravidlami, cítime sa, ako keby to ohrozovalo našu zbožnosť. Veľa krát sa ľudia navzájom zbytočne kritizujú a odmietajú, lebo ich liturgia má inú podobu. Pochopiť iný prejav zbožnosti a dať tomu slobodu chce určitú dávku duchovnej aj duševnej zrelosti. K tomu by mala smerovať aj výchova v jednotlivých zboroch. A tomu by mohli napomôcť aj rôzne štýly bohoslužieb, ktoré sa ale asi nedajú organizovať v menších spoločenstvách. Skôr je to výzvou pre zbory s väčším počtom členov.

Štvrtou podmienkou pre liturgickú komunikáciu, ktorú považujem za dôležitú je, aby prebiehala v poriadku a nie chaoticky. Napriek rôznym formám, ktoré môžu jednotlivé

liturgie mať, je možné a potrebné zachovať dôstojnosť tohto stretnutia, ktoré je vždy vstupovaním do Božej prítomnosti. Aj apoštol Pavol dáva Korint'anom pokyny, ako majú prebiehať bohoslužby tak, aby sa všetko dialo slušne a v poriadku (1K 14:40). Na toto netreba pri formovaní našej liturgie zabúdať.

3.3.9 Skutočná bohoslužba verzus modloslužba

Chcem teraz venovať priestor pre zamyslenie nad vertikálnym rozmerom liturgie, lebo ako som napísala, je to tiež jazyk, ktorým sa rozprávame s Bohom. Táto práca sa primárne zameriava na vonkajšie a formálne aspekty bohoslužieb, na horizontálnu komunikáciu, čo môže vyvolávať dojem, že práve to sú tie elementy, ktorých správnym výberom a usporiadaním sa dá vytvoriť dokonalá bohoslužba. Ale nie je to tak. Žiadna, akokoľvek dokonalá, forma nemôže nahradiť Ducha. To je špecifikum kresťanských bohoslužieb. Oni nie sú kultúrnym predstavením, ktoré má pohľadiť naše estetické cítenie. Ich cieľom nie je ulahodiť našej postmodernej potrebe a doplniť náš materiálny život niečím spirituálnym. Nemajú byť voľnočasovou aktivitou, nemajú byť motivované našou prirodzenou potrebou byť súčasťou nejakej komunity. Bohoslužby sú miestom stretnutia so všemocným Bohom. Bohoslužby sú zhromaždenie Kristovho tela, ktoré má viac duchovný a neviditeľný dôraz ako ten viditeľný. Možno práve preto, že bližšie a pochopiteľnejšie sú nám veci viditeľné ako neviditeľné, strácame často správne poradie dôležitosti a zameriavame sa na to, čo vidíme – na formu. A naším prehnaným sústredením na formu sa nám často krát podarí zakrývať duchovnú prázdnotu tejto formy. A možno je to aj tým, že forma je to, čo dokážeme ovplyvniť, držať, viesť podľa našich predstáv, na rozdiel od Ducha Svätého, ktorý sa nenechá ovládať a obmedzovať.

V prirodzenosti človeka je snaha držať všetko pod svojou kontrolou a v svojich rukách. Ducha Božieho však nikdy neuväzníme v našej obľúbenej a starostlivo vypracovanej forme. A pritom Duch je ten, ktorý vdýchne život do bezduchej formy našich bohoslužieb. On jediný dokáže z prachu našich výtvorov vybudovať život. Máme túto myšlienku dostatočne na mysli, keď vedieme diskusie o liturgickej obnove? Nesľubujeme si príliš veľa od formy a neočakávame príliš málo na Ducha? Kazateľ A. W. Tozer (1897-1963) konštatuje, že máme dnes v cirkvi mnoho ľudí, čo zastávajú správne názory. No napriek tomu premýšľa, „či bola niekedy doba, kde duchovná bohoslužba bola v takom úpadku. Veľká časť Cirkvi stratila umenie bohoslužby úplne a na jej miesto prišla ta divná a cudzia vec nazývaná „scenár“. Tento výraz bol vypožičaný z divadelnej terminológie a so smutnou múdrosťou bol aplikovaný na tento druh verejnej služby, ktorý medzi nami prebieha miesto uctievania

Boha.¹²⁷ Pri premýšľaní nad liturgiou musíme neustále brať do úvahy túto vážnu hrozbu a nedopustiť, aby sa z liturgie stal obyčajný scenár. Nesmieme zabudnúť, že „to nie sú iba slová, ktoré sýtia dušu, ale Boh sám. Dokiaľ sa poslucháči osobne nestretnú s Bohom v svojej vlastnej skúsenosti, nestanú sa lepší len preto, že počuli pravdu.“¹²⁸ V aplikácií na celé predchádzajúce premýšľanie o liturgii by sme mohli transformovať tento Tozerov výrok a povedať: To nie je krásna liturgia, ktorá sýti dušu, ale Boh sám. Dokiaľ sa účastníci liturgie osobne nestretnú s Bohom v svojej vlastnej skúsenosti, nestanú sa lepší preto, že celé bohoslužby prebehli k ich osobnej spokojnosti. Vždy budeme do istej miery čeliť riziku, že sa naše bohoslužby stanú nástrojom, ktorý sýti našu dušu, prináša nám vnútorné potešenie, ale nebude zdrojom stretnutia s Bohom. Pri debate o liturgickej obnove by sme si mali úprimne zodpovedať otázku, či nám náhodou nejde iba o krajší estetický zážitok z bohoslužieb v duchu nového postmoderného hľadania spirituálnej reality, ale či zažívame premieňajúce stretnutie s Ježišom Kristom. Ide nám viac o to, aké sú bohoslužby a ako prebehli, alebo tam prichádzame rozvíjať svoj osobný vzťah s Bohom, „okúsiť jeho blízkosť, dotknúť sa ho svojím srdcom, chcieť svojím vnútorným zrakom vidieť ten zázrak, ktorým je Boh“?¹²⁹

Evanjelikálne cirkvi od počiatkov rozvoja tohto hnutia považovali za primárny predpoklad skutočného bohoslužobného uctievania Boha a skutočnej modlitby znovuzrodenie človeka. Ako to vyjadril Pavel Filipi: „Bez „obrátene“, bez preskupenia základného životného rozvrhu nebude nikto schopný liturgického slávenia. Snáď niektorým formám, lepšie nadväzujúcim na súčasnú kultúru ľahšie porozumie, ale aby sa stal skutočným účastníkom, t.j. podielnikom bohoslužieb, to nedocielime obyčajnou zmenou usporiadania.“¹³⁰ To však je len začiatok, nevyhnutne prvý, ale nie konečný impulz do vzťahu veriaceho s Kristom. Ako to krásne vyjadril Tozer: „Nájsť Boha a ďalej ho musieť hľadať je paradox lásky človeka k Bohu, dnes skutočne znevážený veriacimi, ktorí príliš ľahko nájdú cieľ.“¹³¹ Bohoslužby majú svojou liturgiou povzbudzovať túžbu človeka po stretnutí s Bohom, po stále novom hľadaní jeho prítomnosti a zároveň mu toto stretnutie umožňovať.

Opak nastane, ak sa miesto uctievania Boha naše bohoslužby stanú miestom uctievania štruktúr. Nadviažem aj na to, čo som písala v druhej kapitole o neprijateľnej bohoslužbe. Jedným zo základných zlyhaní bohoslužby je to, keď sa premení na modlárstvo. A to sa deje v momente, keď sa snažíme uväzniť Boha v našich predstavách a formách. Keď

¹²⁷ TOZER, A. W. *Následování Boha*. Praha: Návrat domů, 2000. s. 10.

¹²⁸ Tamtiež, s. 10.

¹²⁹ Tamtiež, s. 18.

¹³⁰ FILIPI, Pavel. Liturgická obnova jako aktuální téma. In: *Theologia vitae: Bohoslužba cirkvi*. Praha: Sdružení evangelikálních teologů, 2008, roč. 1, č. 2, s. 189.

¹³¹ TOZER, A. W. *Následování Boha*. Praha: Návrat domů, 2000. s. 16.

mu liturgiou predpíšeme kedy, ako a kde má pôsobiť. Nie je nám to až také vzdialené. Musím súhlasiť s Kalvínom, ktorý o ľudskom srdci povedal, že je továrňou na modly. Aj Hošek hovorí o neustálom ľudskom pudení konkretizovať a zmocňovať sa toho, čo Boh nedisponovateľne daruje. Máme to tendenciu osedlávať a stabilizovať do stabilnej formy, čím sa dopúšťame idolatrie.¹³² Ako sa toto modlárske správanie môže prejaviť v našom kresťanskom živote, veľmi trefne popisuje John Mackay vo svojom klasickom diele *Christian Reality and Appearance*. Hovorí, že kresťanská realita má štyri jasne definované, ale vzájomne neodlučiteľné zložky. Tieto zložky sú aj základom bohoslužieb. Sú to:¹³³

- (1) Sebazjavenie Božie;
- (2) Premieňajúce stretnutie;
- (3) Obecenstvo Kristovo;
- (4) Kresťanská poslušnosť.

Podľa MacKaya každému z týchto prvkov zodpovedá nejaký falošný prvok. Vyzerá podobne, ale nie je to ono. V skutočnosti to je modlárska náhrada:

- (1) Teologizmus: Modlárske uctievanie myšlienok.
- (2) Impresionizmus: Modlárske uctievanie citov.
- (3) Cirkevnictvo: Modlárske uctievanie štruktúr.
- (4) Eticizmus: Modlárske uctievanie predpisov.

Každá náhrada za skutočné duchovné veci bude modlárstvom. Liturgia nemôže byť náhradou. Nemôže byť ani uctievaním kresťanských myšlienok, ani citových skúsenosti, ani liturgického poriadku namiesto Božieho zjavenia, premieňajúcej skúsenosti a obecnstva s Kristom. Všetky tieto modlárske postoje evanjelikálnym zborom hrozia. A je ťažké rozpoznať náhradu od reality, ale Biblia ponúka spätnú kontrolu v podobe „ovocia“. Správnosť našich postojov môžeme posúdiť podľa toho, aké ovocie prináša život daného zboru.

Evanjelicálne cirkvi vyrástli z hnutí (či už reformácia, pietizmus, puritanizmus alebo metodizmus), ktoré sa snažili bojovať proti nejakej forme modlárstva, ktorá v tom čase zasahovala cirkev. Na túto svoju minulosť by mali evanjelicálne cirkvi nadviazať a pokračovať v zápase proti modlárstvu rovnako ako ich predchodcovia. Veľa príkladov ponúka aj Biblia, ktorá zobrazuje mnoho z Božieho zápasu proti modlárstvu človeka. Kľúčovým veršom pre kresťanov je ten, ktorý Kristus povedal žene Samaritánke v rozhovore pri studni: „Ver mi, žena, že prichádza hodina, keď sa nebudete klaňať Otcovi ani na tomto

---

¹³² HOŠEK, Pavel. *Systematicko-teologický pohľad na bohoslužbu*. [CD-ROM]. Praha: ETS, 2007. Zvukový záznam z Evanjelicálnej teologickej konferencie: Liturgika - bohoslužba cirkve.

¹³³ MACKAY, John A. *Christian Reality and Appearance*. Richmond: John Knox Press, 1969. s. 23.

vrchu, ani v Jeruzaleme. ... Ale prichádza hodina – a už je tu – keď praví ctitelia budú sa klaňať Otcovi v Duchu a v pravde. Ved' aj Otec hľadá takých ctiteľov.“ (Jn 4:21,23) To bol „program“ Ježišovho pôsobenia na zemi. Ukázať, že pravá bohoslužba nie je v obradoch, predpisoch, špeciálnych budovách a miestach, ale je duchovného charakteru a vyviera zo vzťahu s Bohom, skrze Ježiša Krista, uskutočňovaná pod vedením Svätého Ducha.

Liturgia, pretože je vlastne konkretizáciou posvätného, má vždy veľmi blízko k modlárstvu. Konkretizácia posvätného na konkrétne miesta, časy, osoby, predmety je určitým predstupňom idolatrie a modlárstva, a predsa bez toho nemôžeme fungovať. Cirkev sa má stretávať a stretávanie vždy bude mať svoju formu. Tak je cirkev vystavená neustálemu zápasu na hrane medzi bohoslužbou „v Duchu a v pravde“ a medzi falošnou modloslužbou. V tomto zápase považujem vyrovnávanie sa s novou dobovou kultúrou za veľkú pomôcku. Cirkev, označovaná ako spoločenstvo pútnikov, alebo ako hovorí Salajka „spoločenstvo v pohybe“,¹³⁴ je v pohybe spolu s dobou. V tejto kapitole som veľa písala o tom, či a do akej miery sa má cirkev prispôbovať súčasnej kultúre a dobe. Toto neustále hľadanie vhodnej formy v cirkvách s voľnou liturgiou sa z istého uhla pohľadu javí ako ochrana pred zaseknutím v modlárstve. Každý nový kultúrny nápor na zmenu liturgickej formy totiž znovuotvorí otázku, čo sú principiálne prvky bohoslužby, ktorých sa nemôžeme vzdať. Znovu tak dochádza k skúmaniu obsahu, lebo je potrebné nanovo si definovať, čo je fundament bohoslužby a čo len kultúrny náter alebo bezduchá tradícia. Nie je to automatické, ale myslím si, že tlak na liturgickú obnovu by mal vždy viesť k hĺbkovej analýze našich bohoslužieb, čo by malo zároveň pomôcť odhaľovať nezdravé postoje, modlárske tendencie a nesprávne dôrazy. Prúdenie s dobou je prirodzenou ochranou pred ustrnutím v inštitucionalizme. Byť spoločenstvom na ceste, spoločenstvom pútnikov znamená nikdy sa „neusadiť“ v jednej forme liturgie, ale hľadať ten správny smer aj pre naše bohoslužby a zároveň skúmať, či sme niekde nezišli z cesty.

3.4 Záver

Na záver tohto premýšľania o vplyve kultúry na liturgiu niekoľko zhrňujúcich poznámok. Nové premeny doby priniesli tlak na liturgickú obnovu cirkvi. Moje osobné prognózy sú, že bude vznikať väčšia žánrová diferenciácia bohoslužieb a badateľnejší bude príklon k sviatostnému životu, čo sa môže prejaviť napríklad častejším slávením Večere

---

¹³⁴ SALAJKA, Milan. *Rozhovory o duchovní práci v církvi*. Praha: Blahoslav, 1977. s. 14.

Pánovej. Konštatujem, že evanjelikálne cirkvi si zvolili ťažkú cestu tým, že si nevytvorili jednotnú pevnú liturgiu, ale dávajú svojim bohoslužbám pomerne veľkú voľnosť. Má to však svoje výhody. Za dve veľké výhody považujem tieto: (1) Cirkev je v neustálom hľadaní vhodnej liturgickej formy, tzn. je neustále ako spoločenstvo v pohybe. Musí si klásť ťažké otázky, hľadať fundamentálne prvky bohoslužieb, rozumieť dobe. Myslím, že toto prúdenie môže byť zároveň samoozdravným procesom. (2) Učí sa prijímať rozdielnosť liturgických foriem v jednej a tej istej cirkvi. Tak sa môžu členovia trénovať vo vzájomnej láske, prijímaní odlišnosti a budovaní jednoty v rozmanitosti.

Na záver už len poznanie, že bohoslužby nikdy nebudeme mať pod kontrolou. Nenalinkujeme jednotnú stratégiu ani jednotné chápanie. Skutočná bohoslužba je vecou Ducha a my by sme sa ani nemali snažiť vtesnať ju do našich obmedzených šablón. Viac v pokore rozlišovať a hľadať ako v pýche ovládať a hádať sa.

4 VÝSKUM LITURGIE V EVANJELIKÁLNYCH CIRKVÁCH

V tejto časti chcem prezentovať výsledky výskumu, ktorý sa zameriaval na súčasnú podobu liturgie v evanjelikálnych spoločnostiach. Táto časť by tiež mala ukázať opodstatnenosť hypotéz, formulovaných v úvode práce.

4.1 Metodológia výskumu

Na zber empirického materiálu a objasnenie uvedených hypotéz bol použitý dotazník, ktorý obsahoval otázky zoskupené do štyroch celkov. Tie sa týkali všeobecných údajov o zbore, mapovali priemernú dĺžku trvania vytipovaných liturgických prvkov na bohoslužbách, liturgické správanie a gestá prítomných a tiež frekvenciu jednotlivých liturgických prvkov.

Výskumnú vzorku mali tvoriť jednotlivé zbory evanjelikálnych cirkví, preto bol dotazník rozposlaný na všetky zbory AC, BJB, CB a ECM na Slovensku v počte 76 kusov. Dotazníky vyplňali buď kazatelia zborov, alebo ním poverení zástupcovia, ktorí majú prehľad o priebehu bohoslužieb v danom zbere. Problémom tohto výskumu je nízka návratnosť dotazníkov z cirkví AC (2 dotazníky z 30 rozposlaných) a ECM (1 dotazník z 8 rozposlaných). Takéto výsledky by neumožňovali kvantifikovateľný výskum a nebola by možná ani objektívna komparácia liturgie jednotlivých cirkví. Preto som sa rozhodla pokračovať vo vyhodnocovaní výsledkov len komparáciou cirkví BJB a CB. Z celkového počtu 38 poslaných dotazníkov sa vrátilo 29, čo je vzorka, na základe ktorej sa dajú uzatvoriť relevantné výsledky. Z BJB sa vrátilo 12 z 21 rozposlaných dotazníkov a z CB sa vrátilo všetkých 17 dotazníkov, ktoré som rozposlala.

Výsledky zozbieraných údajov boli prevedené na percentá a uvádzam ich v porovnávacích tabuľkách v nasledujúcej časti.

4.2 Prezentácia zozbieraných empirických údajov

4.2.1 Všeobecné informácie

Na úvod som chcela získať niekoľko základných informácií, ktoré by pomohli definovať obe evanjelikálne cirkvi. Jednou z nich bola aj lokalizácia modlitebne, čiže bohoslužobných priestorov. Z výsledkov prieskumu vyplýva, že BJB má oproti CB vyváženejší pomer medzi modlitebňami postavenými v meste (58%) a modlitebni na dedine (42%). CB má oveľa výraznejšie zastúpenie v meste (76%) ako na dedine (18%). Aj priemerná návštevnosť bohoslužieb potvrdzuje tento rozdiel. Na jednej strane sa dá vypočítavať, že bohoslužby v mestách sú v prípade oboch cirkví navštevované väčším počtom ľudí ako je celková priemerná účasť (v prípade CB ide o 20 ľudí, v prípade BJB o 18 ľudí viac ako je celkový priemer). Na druhej strane bohoslužby na dedine sú silnejšou stránkou BJB. CB zaznamenala v priemernej návštevnosti bohoslužieb v dedinskom prostredí až o 70 ľudí menej ako je jej celková priemerná návštevnosť bohoslužieb. Dá sa teda povedať, že CB v prevažnej miere pôsobí v mestách, zatiaľ čo BJB je v tejto charakteristike vyváženejšia.

Tab. 1 Lokalizácia modlitebne

	BJB	CB
V meste	58%	76%
Na dedine	42%	18%
Iné	0%	6%

Tab. 2 Priemerná návštevnosť bohoslužieb

	BJB	CB
Priemerná návštevnosť - spolu	77,5	105,8
Priemerná návštevnosť - mesto	93,6	125,7
Priemerná návštevnosť - dedina	55	35

4.2.2 Priemerná dĺžka trvania jednotlivých liturgických prvkov

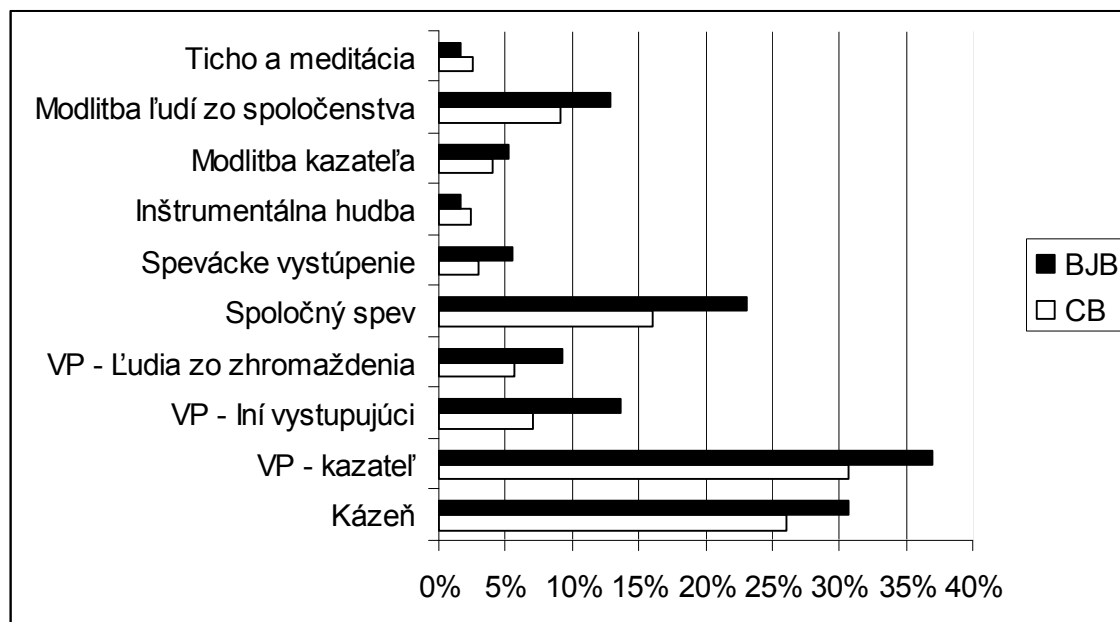
O bohoslužbách a forme liturgie veľa napovie to, koľko času sa v priebehu bohoslužieb vyčlení jednotlivým činnostiam. V tejto otázke som skúmala priemernú dĺžku trvania troch základných aspektov evanjelikálnych bohoslužieb: verbálny prejav, hudobný prejav a modlitebný prejav. Každý z týchto troch prejavov som ešte rozdelila na presnejšie

definované časti, aby sa daná časť mohla špecifickejšie posúdiť. Výsledky ukázali, že zbory BJB majú priemerný čas trvania bohoslužieb 97,5 min, zatiaľ čo CB 81,2 min. Ďalšie výsledky do veľkej miery potvrdili tradičnú evanjelikálnu liturgiu. Prejavil sa reformačný dôraz na kázanie Božieho Slova. Kázeň zaberá najdlhšiu časť bohoslužieb (okolo 28%), čo je priemerne okolo 30 minút. Veriaci však nemusia celé bohoslužby len pasívne sedieť a počúvať. Bohoslužby obidvoch cirkvi dávajú veľký priestor k aktívnej účasti. Po kázni je druhým najdlhšie trvajúcim elementom spoločný spev (BJB 23%; CB 16%) a na treťom mieste sú spoločné modlitby (BJB 13%; CB 9%), do ktorých sa ľudia zo spoločenstva môžu zapojiť. Obidva tieto prvky zvyknú mať vymedzený dlhší čas u baptistov ako v CB. Ďalším znakom toho, že liturgia nie je obmedzená len na kazateľa, ale dáva priestor pre zapojenie všetkých ľudí, je čas vyhradený pre verejný prejav ľudí zo zhromaždenia. Jedná sa o rôzne pozdravy, oznamy, príhovory alebo svedectvá z osobného života, s ktorými sa môže veriaci podeliť s celým zhromaždením. Liturgia BJB tomuto prvku venuje v priemere 10 minút z každých bohoslužieb, liturgia CB 7 minút. Napriek tomuto naozaj širokému priestoru pre aktívne pripojenie sa jednotlivca k bohoslužbám je stále zrejmé, že kazateľ má na bohoslužbách najväčší priestor.

Graf 1. Priemerná dĺžka trvania jednotlivých liturgických prvkov

(VP = verbálny prejav)

Okrem tohto priestoru veriacich k aktívnej účasti som si všimla nové fenomény na bohoslužbách. Ticho, meditácia a inštrumentálna hudba nie sú prvky, ktoré by boli typické pre klasickú slovenskú evanjelikálnu bohoslužbu a sú skôr spájané s novými prúdmi

o oživenie (obnovu) liturgie. Ich príchod na liturgickú scénu slovenského evanjelikalizmu si spájam práve s postmoderným hľadaním duchovnosti, s ekumenickou skúsenosťou a objavovaním „zabudnutých“ liturgických prvkov. Postoj obidvoch cirkví je ešte do veľkej miery konzervatívny. Z 29 opýtaných zborov, 14 nevykázalo žiadny čas venovaný tichu a meditácií a 19 zborov nemá vyhradený čas pre inštrumentálnu hudbu. Ukazuje sa, že čas spoločného spievania a modlitieb si drží svoju tradične silnú pozíciu. Dôraz na spoločenstvo stále prevažuje nad individuálnym prístupom k bohoslužbám. Ukázalo sa tiež, že tieto nové fenomény ako je ticho, meditácia a inštrumentálna hudba (čo je v istom zmysle tiež priestor pre meditáciu, individuálne premýšľanie) sú oveľa výraznejšie v zboroch CB, zatiaľ čo klasické liturgické prvky sú dominantnejšie v liturgii BJB. V tejto súvislosti výrazne vyčnieva z priemeru jeden zo zborov CB, ktorý venuje meditácii a tichému premýšľaniu pravidelne 10 minút z bohoslužieb a inštrumentálnej hudbe vyhradil 20 minút zo svojho programu.

4.2.3 Spev a hudba – frekvencia výskytu jednotlivých foriem

Spev a hudba boli po kázni druhou najsilnejšou zložkou bohoslužieb. Aké hudobné formy prevládajú v evanjelikálnych cirkvách a v akej frekvencii sa vyskytujú?

Prieskum v oblasti hudby odkryl veľké liturgické odlišnosti. Začnem významným elementom klasickej evanjelikálnej bohoslužby, čím je spievanie kresťanských hymien, ktoré sú spísané v Kresťanskom spevníku. Aký majú dané cirkvi postoj k spievaniu týchto tradičných piesni? V zboroch BJB tieto piesne jednoznačne dominujú. Každú nedeľu sa spievajú na 83% bohoslužieb a zvyšných 17% spieva tieto piesne pravidelne. Nevyskytli sa žiadne zbory BJB, ktoré by tieto piesne nespievali, alebo ich spievali len výnimočne. Prostredie v CB je v tomto bode nesúrodejší. Každé bohoslužby má tieto piesne v programe 71% zborov. Tri zbory (18%) uviedli, že tieto piesne spievajú často, ale nepravidelne alebo len výnimočne. Sú to zbory, ktoré vznikajú ako misijné stanice väčších zborov a oslovujú ľudí mimo cirkevnú tradíciu CB. Aj dva zbory, ktoré tieto piesne nespievajú vôbec sú nové misijné projekty, jeden z nich je dokonca rómsky zbor. Všetky tieto zbory uviedli, že každú nedeľu spievajú chválospevy. Tieto piesne sú modernejšie, rytmickejšie a žánrovo bližšie súčasnému človeku. Môžu na to vplývať dva faktory. Jednak misijná snaha zrozumiteľne sa prihovoriť súčasnému človeku a potom aj skutočnosť, že tieto nové zbory väčšinou tiež tvoria prevažne mladí ľudia. Chválospevy sa pravidelne každú nedeľu spievajú v 53% zborov CB a len 33% zborov BJB. Na druhej strane CB má 2 zbory (12%), kde sa chválospevy nespievajú vôbec, zatiaľ čo BJB takýto zbor neuviedla ani jeden. Celkovo možno zhodnotiť, že chválospevy sa v BJB spievajú buď každú nedeľu alebo pravidelne. V CB možno nájsť zbory po celej šírke spektra od každonedel'ného spievania, až po žiadne.

Špecifickým sa ukázal aj spev piesní Taizé, čo sú jednoduché meditatívne piesne, väčšinou doprevádzané len gitarou, prípadne flautou. V zboroch BJB sa v 92% tieto piesne nespievajú vôbec. Je len jeden zbor (8%), kde tieto piesne výnimočne zaznejú. V CB je naproti tomu jeden zbor, kde sa tieto piesne spievajú každú nedeľu. 12% respondentov uvádza, že sa spievajú často, aj keď nie pravidelne, výnimočne sa spievajú v 24% zboroch. Nezvyknú sa spievať v 59%, čo je síce stále väčšina zborov, ale je to omnoho menšie percento ako v cirkvi BJB.

Na druhej strane, BJB si ešte drží starú tradíciu zborových spevokolov, čo je v CB už zriedkavejší jav. Každú nedeľu, alebo v pravidelných intervaloch spieva spevokol v 33% zborov BJB a len 12% zborov CB. Túto tendenciu potvrdí aj fakt, že spevokol nikdy nespieva v 53% CB, ale len v 8% BJB.

Za povšimnutie stojí aj frekvencia hrania inštrumentálnej hudby, ktorá v prípade CB opäť osciluje od jedného pólu až po druhý. V prípade BJB sa skôr zhromažďuje v zápornej časti hodnotiacej stupnice.

Tab. 3 Spev a hudba – frekvencia výskytu jednotlivých foriem

		1 Každé bohoslužby	2 V pravidelných intervaloch	3 Často, ale nepravidelne	4 Len výnimočne	5 Nikdy
Piesne z kresťanského spevníka	BJB	83%	17%	0%	0%	0%
	CB	71%	0%	12%	6%	12%
Chválospevy „worship“	BJB	33%	50%	8%	8%	0%
	CB	53%	18%	18%	0%	12%
Piesne – Taizé	BJB	0%	0%	0%	8%	92%
	CB	6%	0%	12%	24%	59%
Spevokol	BJB	8%	25%	8%	50%	8%
	CB	0%	12%	12%	24%	53%
Iné hudobné teleso	BJB	0%	17%	33%	42%	8%
	CB	12%	0%	18%	29%	41%
Inštrumentálna hudba	BJB	0%	8%	8%	58%	25%
	CB	12%	12%	6%	29%	41%

4.2.4 Modlitba – frekvencia výskytu jednotlivých foriem

V oblasti modlitby môžeme potvrdiť dominanciu klasickej liturgickej formy akou sú spoločné modlitby. Je to priestor pre hlasné, improvizované modlitby kohokoľvek z prítomných, ktorý chce vyjadriť buď svoju osobnú reakciu na počuté Slovo, alebo jednoducho osloviť Boha vlastnými slovami. Táto forma spoločných modlitieb je tradičným prvkom evanjelikalnej liturgie a je prejavom dvoch významných dôrazov evanjelikalizmu:

(1) osobný vzťah s Bohom a (2) budovanie spoločenstva. Človek, ktorý sa modlí, predstupuje so svojou modlitbou nie len pred Boha, ale pred celú kongregáciu. Tá sa vnútorne pripája k jeho modlitbe a na záver danej modlitby to potvrdí záverečným spoločným „Amen.“ Pri tomto liturgickom prvku majú obidve cirkvi veľmi podobné percento. Každú nedeľu sú na bohoslužbách spoločné modlitby v 75% BJB zborov a v 76% CB zborov. Za povšimnutie stojí zmienka, že 12% zborov z CB uvádza, že takéto modlitby nemá nikdy. V týchto zboroch sa miesto tejto formy na každých bohoslužbách modlí človek, ktorého dopredu oslovia. Je to najmä z toho dôvodu, že tieto zbory sú už príliš veľké spoločenstvá, aby mohli zaznieť klasické modlitby z pléna a všetci ich dobre počuli. Dobrou alternatívou by mohli byť aj modlitby v skupinkách, ktoré už sú bežnou praxou na rôznych stretnutiach a biblických hodinách. Ako však ukazuje dotazník, do nedeľných bohoslužieb ešte neprenikli. BJB má modlitby v skupinkách len výnimočne, alebo nikdy. V CB sa našli zbory, ktoré túto formu praktizujú častejšie, aj keď nie pravidelne.

Tab. 4 Modlitba – frekvencia výskytu jednotlivých foriem

		1 Každé bohoslužby	2 V pravidelných intervaloch	3 Často, ale nepravidelne	4 Len výnimočne	5 Nikdy
Modlitba Pánova	BJB	0%	25%	8%	58%	8%
	CB	6%	35%	24%	35%	0%
Modlitby spoločné	BJB	75%	17%	0%	8%	0%
	CB	76%	6%	6%	0%	12%
Modlitby v skupinkách	BJB	0%	0%	0%	67%	33%
	CB	0%	0%	29%	29%	41%
Modlitba tichá individuálna	BJB	25%	33%	25%	17%	0%
	CB	18%	0%	47%	29%	6%
Modlitba povereného jednotlivca	BJB	17%	0%	25%	50%	8%
	CB	18%	18%	18%	35%	12%
Modlitba - meditácia	BJB	8%	0%	17%	33%	42%
	CB	12%	0%	12%	41%	35%
M - dopredu napísaná	BJB	0%	0%	0%	25%	75%
	CB	0%	0%	0%	47%	53%

4.2.5 Rôzne – frekvencia výskytu jednotlivých foriem

Okrem spomínaných väčších oblastí hudby a modlitby som sledovala aj ďalšie vytipované liturgické prvky, ktoré sa už nedajú zaradiť do väčších celkov, preto sa na nich pozriem takto spoločne. Napríklad spoločné vierovyznanie sa v BJB nezvykne hovoriť (83%), iba ak výnimočne (17%). Na rozdiel od CB, kde sú zbory, kde sa spoločné vierovyznanie vyznáva pravidelne (6%), alebo často (6%). Len výnimočne znie v 47% a nikdy ho nehovorí spoločenstvo v 41% zborov.

Úvod a záver zhromaždenia bývajú často krát slávnostné chvíle, keď kazatelia žehnajú ľuďom. V prieskume sa ukázalo, že oveľa obľúbenejšie je záverečné požehnanie, ktoré každú nedeľu praktizuje až 75% BJB zborov a 65% CB zborov. Úvodné požehnanie pozná 25% BJB zborov a 24% zborov CB. Čiže môžeme skonštatovať, že tento liturgický prvok je o niečo bežnejší v cirkvi BJB.

Dôležitou súčasťou bohoslužieb je aj čítanie z Biblie. Evanjelikáli sa vždy hrdo hlásia k Biblii a považujú ju za najvyššiu normu života. Preto som chcela vedieť, či sa Biblia číta na bohoslužbách. Zistila som, že v 100% prípadov v oboch cirkvách sa na každom zhromaždení číta text z Biblie, ktorý je potom vykladaný na kázni. Ale moja otázka bola, či sa z Biblie číta aj niečo iné ako je kázňový text. 50% z BJB respondentov prehlásilo, že každú nedeľu sa číta aj iný text okrem kázne. Pravidelne alebo často číta iný biblický text zvyšných 50% zborov. Môžeme z toho dedukovať, že v BJB sa Biblia teší naozajstnej pozornosti. V CB je síce 71% miest, kde sa Biblia číta pravidelne každú nedeľu, ale na druhej strane je tu 12%, kde sa iný text ako kázňový nečíta vôbec, alebo len výnimočne.

Zaujímavá je frekvencia Večere Pánovej. Zaužívaným zvykom je sláviť túto slávnosť raz za mesiac. Tak to v podstate aj je, až na jeden zbor CB, kde slávia Večeru Pánovu každý týždeň. Moje osobné prognózy sú, že tento vzor bude postupne nasledovať viacero zborov.

Tab. 5 Rôzne – frekvencia výskytu jednotlivých foriem

		1 Každé bohoslužby	2 V pravidelných intervaloch	3 Často, ale nepravidelne	4 Len výnimočne	5 Nikdy
Spoločné vierovyznanie	BJB	0%	0%	0%	17%	83%
	CB	0%	6%	6%	47%	41%
Úvodné požehnanie	BJB	25%	0%	0%	25%	50%
	CB	24%	6%	6%	24%	41%
Záverečné požehnanie	BJB	75%	17%	0%	0%	8%
	CB	65%	6%	18%	6%	6%
Biblia – kázňový text	BJB	100%	0%	0%	0%	0%
	CB	100%	0%	0%	0%	0%
Biblia – iné ako kázňový text.	BJB	50%	25%	25%	0%	0%
	CB	71%	6%	12%	6%	6%
Zbierka	BJB	100%	0%	0%	0%	0%
	CB	82%	18%	0%	0%	0%
Večera Pánova	BJB	0%	100%	0%	0%	0%
	CB	6%	94%	0%	0%	0%
Modlitby za členov	BJB	25%	50%	25%	0%	0%
	CB	35%	12%	41%	12%	0%
Svedectvá	BJB	0%	0%	75%	25%	0%
	CB	18%	0%	29%	41%	12%
Vizuálne pomôcky a projekcia	BJB	25%	25%	17%	33%	0%
	CB	18%	6%	47%	24%	6%

4.2.6 Výzva k pokániu – frekvencia výskytu jednotlivých foriem

Evanjelikálne hnutie sa zrodilo z masových evanjelizácií v 18. storočí a evanjelizácie ho aj vždy v určitej forme sprevádzali. Svetovo známy je napríklad veľký evanjelista posledných desaťročí Billy Graham. K týmto evanjelizáciám vždy patrili aj výzvy, ktorými kazateľ vyzval ľudí ku konkrétnej odpovedi na počuté slovo. Mohla to byť výzva pre neveriacich ľudí, ktorí boli volaní k obráteniu, k odovzdaniu svojho života Kristovi, alebo to mohla byť výzva pre veriacich k novému rozhodnutiu, k očisteniu života od hriechu a návratu k prvej horlivej láske. Zaujímalo ma, či sa tieto staré evanjelikálne tradície dostali aj do nedeľných liturgií evanjelikálov. Skúmala som jednak výzvy adresované neveriacim, ale aj veriacim a to v dvoch podobách. S verejným prejavom vyznania alebo bez neho. Pod verejným prejavom sa chápe akékoľvek verejné vyznanie nového rozhodnutia - obvykle zdvihnutie ruky, postavenie na mieste, alebo boli títo ľudia pozvaní dopredu ku krížu.

Výsledky ukázali, že výzvy bez verejného prejavu vyznania sú jednoznačne častejšie a preferovanejšie. Volania po zmene života tiež oveľa častejšie smerujú veriacim ľuďom ako

neveriacim. Tiež sa dá povedať, že aj v tomto prieskume sa respondenti z BJB zoskupujú okolo približne podobného stanoviska, zatiaľ čo v CB je väčšia pluralita. Napríklad BJB má väčšinou 0% v časti 1 – „každé bohoslužby“ a v časti 2 – „pravidelne“, no na rozdiel od CB má väčšinou 0% aj v časti 5 – „nikdy“. CB uvádza 4 zbory, ktoré dávajú výzvy pravidelne každú nedeľu, ale tiež má vysoké percento zborov, ktoré uvedené výzvy nedávajú vôbec.

Tab. 6 Výzva k pokániu – frekvencia výskytu jednotlivých foriem

		1 Každé bohoslužby	2 V pravidelných intervaloch	3 Často, ale nepravidelne	4 Len výnimočne	5 Nikdy
Výzva pre neveriacich - verejná	BJB	0%	0%	8%	83%	8%
	CB	0%	0%	6%	65%	29%
Výzva pre neveriacich - neverejná	BJB	0%	0%	50%	50%	0%
	CB	6%	12%	35%	47%	0%
Výzva pre veriacich - verejná	BJB	0%	0%	8%	92%	0%
	CB	0%	0%	18%	47%	35%
Výzva pre veriacich - neverejná	BJB	0%	17%	67%	17%	0%
	CB	18%	6%	59%	12%	6%

4.2.7 Liturgické správanie a gestá

Medzi liturgické prvky sa zaraďuje aj správanie a gestá, ktoré môžu dať bohoslužbe charakter neformálnej spontánnosti alebo aj formálnej dôstojnosti. Závisí to od zaužívaných prejavov. Prieskum v zboroch CB a BJB ukazuje nasledovné výsledky. Najvyššie percentá si pripísalo povstanie k modlitbám, k požehnaniam a aj k čítaniu Biblie. Pričom pri všetkých týchto menovaných činnostiach sa v CB častejšie jedná o automatický a zaužívaný prejav celého zhromaždenia, ktorý je už prejavom istej tradičnej liturgickej formy. V prostredí BJB sa väčšie percento prikláňa k podmienke, že je k týmto prejavom zhromaždenie vyzvané. Povstanie k piesňam je veľmi špecifické. Pre 42% BJB je to spontánný prejav jednotlivcov, zatiaľ čo v CB je to len 6%. Avšak netypické na slovenské evanjelikálne prostredie je to, že 2 zbory CB (12%) uvádzajú, že postavenie k piesňam je štandardné a zaužívané správanie celého spoločenstva.

Výsledky tiež ukázali, že pokľaknutie je najmenej zaužívané správanie. Od 71 – 83% zborov z oboch cirkví uvádza, že tento úkon nie je súčasťou ich bohoslužieb. Medzi

typicky spontánne prejavy sa zase zaraďuje pozdvihnutie rúk, ktoré osciluje medzi dvoma pólmi. Buď je to spontánny prejav ľudí, alebo vôbec nie je súčasťou bohoslužieb.

Tab. 7 Liturgické správanie a gestá

		Spontánne správanie jednotlivcov	Ak je k tomu zhromaždenie vyzvané	Automatický, zaužívaný prejav celého zhromaždenia	Zvyčajne nie je súčasťou bohoslužieb	Ani jedna z možností
Povstanie k modlitbám	BJB	8%	58%	33%	0%	0%
	CB	0%	29%	59%	6%	6%
Povstanie pri piesňach	BJB	42%	33%	0%	25%	0%
	CB	6%	47%	12%	35%	0%
Povstanie pri čítaní Biblie	BJB	0%	67%	33%	0%	0%
	CB	0%	53%	0%	41%	6%
Povstanie k požehnaniu	BJB	8%	50%	33%	8%	0%
	CB	0%	29%	59%	12%	0%
Kľaknutie – kazateľ	BJB	17%	0%	0%	83%	0%
	CB	6%	0%	0%	71%	24%
Kľaknutie – ľudia	BJB	17%	8%	0%	75%	0%
	CB	0%	6%	0%	82%	12%
Pozdvihnutie rúk - kazateľ	BJB	42%	0%	8%	50%	0%
	CB	47%	0%	0%	35%	18%
Pozdvihnutie rúk - ľudia	BJB	67%	0%	0%	25%	8%
	CB	41%	0%	0%	47%	12%
Tanec	BJB	0%	0%	0%	92%	8%
	CB	6%	0%	0%	76%	18%

4.3 Záverečné zhodnotenie výsledkov

Prezentované výsledky zhrniem do niekoľkých bodov, ktoré by predstavili súčasný stav liturgie v zboroch CB a BJB na Slovensku.

Prvou oblasťou je otvorenosť liturgie daných cirkvi voči novým formám. Ukázalo sa, že kostru liturgie obidvoch cirkvi tvoria tradičné prvky a dôrazy klasických evanjelických bohoslužieb. Je to dôraz na kázanie a výklad Božieho Slova (čo tvorí minimálne 25% z celkového času bohoslužieb) a veľký priestor pre spoločný spev a spoločné modlitby. Potiaľto idú obidve cirkvi spoločne. Ich cesty sa rozchádzajú pri importovaní novších liturgických prvkov do svojej bohoslužby. Podľa výsledkov tohto empirického výskumu sa zdá, že v tejto oblasti BJB preukazuje v svojej liturgii väčšiu konzervatívnosť a udržiava si zdedené tradície. Zatiaľ čo v liturgii CB sa nové prvky rôzne miešajú. Svedčí o tom napríklad

porovnanie rôznych foriem spevu a hudby.¹³⁵ V cirkvi BJB sú dominantným prvkom tradičné hymny z Kresťanského spevníka a spievanie spevokolov, kým v CB sa tieto piesne výrazne premiešali s modernejšími chválospevmi a dokonca aj s piesňami Taizé, ktoré v BJB v podstate nie sú súčasťou liturgie.

Podobne to je aj s novými prvkami, o ktorých som podrobnejšie písala v teoretickej časti tejto práce. Ticho bohoslužieb alebo inštrumentálna hudba, ktoré majú podporiť meditatívne rozmýšľanie, sú v súčasnosti v evanjelikálnych kruhoch liturgickou novinkou. Podľa výsledkov dotazníka si tieto prvky nenašli cestu do všetkých zborov, väčší priestor však zatiaľ dostávajú v zboroch CB. Na tomto mieste je dobré podotknúť, že aj v zboroch CB to nie je všeobecne prijatý liturgický prvok. Za vyššie percento v štatistike vďaka CB najmä alternatívnym bohoslužbám v Bratislave, ktoré majú v svojej liturgii netradične veľký priestor pre meditáciu, premýšľanie, umenie a naopak nemajú tam zakomponované mnohé klasické liturgické prvky CB bohoslužieb.

Tieto nové prvky prinášajú do bohoslužieb aj nové dôrazy na osobné, subjektívne, intuitívne a emotívne vnímanie Božej prítomnosti, na rozdiel od predchádzajúceho dôrazu na spoločenstvo a racionálne premýšľanie nad Božím Slovom. Z výsledkov tohto výskumu sa mi však nezdá, žeby tieto nové prvky výrazne vytlačali klasickú bohoslužbu. Skôr mám dojem, že ich vhodným spôsobom dopĺňajú a oživujú. Na evanjelikálnych bohoslužbách je ešte stále priestor na spoločné zdieľanie cez modlitby, piesne a svedectvá. Komplikovanejšie to je v zboroch s väčším počtom členov, kde sa už prejavujú častejšie prvky vyššej organizovanosti na úkor spontánnosti. Spoločné modlitby napríklad vystriedali modlitby dopredu osloveného účastníka bohoslužieb.

Na záver chcem zhrnúť celkové pozorovanie, ktoré som nadobudla pri vyhodnocovaní výsledkov tohto výskumu. V mnohých prípadoch som postrehla väčšiu konzistentnosť a stabilitu v liturgii BJB. Jednotlivé zbory sa v svojich odpovediach zhodovali, prípadne sa pohybovali na rozhraní dvoch stupňov. To poukazuje na veľmi príbuznú a podobnú formu liturgie v jednotlivých zboroch. Jedným z faktorov, ktorý môže túto stabilitu posilňovať je možno aj väčší počet BJB zborov v dedinskom prostredí alebo prostredí malých miest, kde je táto stabilita prirodzenejšia. Zbory CB svoje odpovede väčšinou uvádzali na celej škále možnosti – z jedného pólu až po druhý pól. To nasvedčuje väčšej pestrosti foriem. Táto pestrosť bola CB vždy určitým spôsobom blízka, avšak niektoré tieto extrémne spôsobujú aj odlišné cieľové skupiny, pre ktoré sú zbory orientované. Okrem niekoľkých misijných

---

¹³⁵ Tab. 3 Spev a hudba – frekvencia výskytu jednotlivých foriem. [s.](#)

zborov, je tu napríklad rómsky zbor, ktorý má určite inú liturgickú podobu ako bratislavské alternatívne bohoslužby.

Aby toto hodnotenie nebolo jednostranne naklonené v prospech dynamickejších prejavov bohoslužieb CB, budem na záver citovať Pavla Filipiho, ktorý dal na zvážení jednu námietku voči liturgickej obnove. Hovorí: „Práve vo svete, ktorý sa tak rýchlo mení, vo svete „postmodernej tekutosti“, môže byť stabilná bohoslužobná forma ochranou osobnej aj korporatívnej identity, ktorá potrebuje bezpečné miesta, prostredia aj formy, ktoré zmenám nepodliehajú. Zmeny môžu vzbudzovať neistotu, strach a v dôsledku toho aj agresivitu. Cirkev orientovaná na „večných“, tj. stabilných, konštantných hodnotách, by mala byť akýmsi azylom zneistených.“¹³⁶

Stojí na posúdení jednotlivých zborov, do akej miery sa chcú transformovať s dobou a do akej miery radšej ostať „azylom zneistených.“

---

¹³⁶ FILIPI, Pavel. Liturgická obnova jako aktuální téma. In: *Theologia vitae: Bohoslužba cirkvi*. Praha: Sdružení evangelikálních teologů, 2008, roč. 1, č. 2, s. 192.

5 Záver

V súčasnosti prebieha vo svete veľmi dynamická debata o evanjelikalnej liturgii. Prehodnocujú sa doterajšie liturgické formy a teologické postoje a odkrývajú sa nové liturgické možnosti. Táto práca chcela k tejto debata prispieť svojou troškou a zhodnotiť situáciu evanjelikalizmu na Slovensku.

V prvej kapitole som sa venovala etymologickému rozboru pojmu liturgia a jeho použitiu v Biblii. Ukázalo sa, že pojem liturgia sa v Biblii nevzťahuje výhradne ku kresťanským bohoslužbám. Dokonca je len jedno miesto, ktoré jasne používa pojem liturgia vo vzťahu k bohoslužbe. Tento pojem sa v našom európskom prostredí objavil v období renesancie a do evanjelikalných cirkví prenikol až pod vplyvom ekumenického hnutia.

Nastáva tu však problém s rozličným pochopením tohto pojmu. Ortodoxnejšie prostredie chápe liturgiu ako synonymum pre slovo bohoslužba, zatiaľ čo evanjelikáli pod týmto pojmom rozumejú poriadok bohoslužieb, čiže akúsi vonkajšiu štruktúru. Rozhodla som sa, že pre potreby tejto práce bude lepšie používať tento pojem tak, ako ho používajú v evanjelikalnom prostredí.

Druhá kapitola mala za cieľ zodpovedať otázku, ako sa k liturgii vyjadruje Biblia. Musíme pripustiť, že Biblia nepodáva žiaden autoritatívny liturgický vzorec, ktorý by bol smerodajný pre formu našich bohoslužieb. Neexistuje niečo také, ako „svätá“ liturgia, ktorú by sme mali dochovanú od čias prvej cirkvi. Prepracovaná starozmluvná kultická bohoslužba už po Kristovej smrti nie je potrebná a prví kresťania nevypracovali žiadnu jej novozmluvnú náhradu. Nová bohoslužba je viac otázkou Ducha ako formy. Zaujímavá situácia nastala, keď sa evanjelium rozšírilo medzi pohanov. Apoštol Pavol v svojich listoch pre kresťanov z pohanského sveta rieši dve kľúčové otázky, ktoré by mohli byť ťažiskovými otázkami aj súčasnej snahy o liturgickú obnovu. Apoštol Pavol vysvetľuje prvým kresťanom, (1) ako si zachovať slobodu od kultu, (2) a ako sa naučiť uctievať Boha v poriadku a úcte. My sa tiež potrebujeme učiť ako žiť v slobode a nebudovať liturgickú formu, ktorá sa nám stane dôležitejšia ako samotné srdce bohoslužieb. Potrebujeme sa učiť uctievať v slobode Ducha Svätého. Na druhej strane sa však potrebujeme učiť viesť naše bohoslužby v poriadku, aby boli krásne a dôstojné, keď nimi uctieваме Stvoriteľa celého sveta.

Otázka liturgickej obnovy je podľa mňa do veľkej miery spôsobená meniacou sa kultúrou. Evanjelikalna cirkev, liturgicky sformovaná v období racionalizmu a modernizmu, dnes čelí novým výzvam postmodernej spoločnosti. Postmoderná premena má mnoho

rôznych znakov a charakteristík. Pre túto prácu bolo kľúčové poznanie, že sa upúšťa od racionálneho vnímania všetkých vecí a k slovu sa dostávajú aj iné spôsoby vnímania sveta ako napríklad emócie, intuícia, zmysly... Tento posun postupne preniká aj do náboženstva. Ľuďom už nestačí len správny výklad Božieho Slova, už nechcú spievať len teologicky obsažné texty piesni. Bohoslužbu chápú ako priestor, kde môžu skrze svoje emócie vyjadriť svoju lásku k Bohu. Alebo to vnímajú ako priestor transcendentnej komunikácie s Bohom, ktorá sa nedá vyjadriť iba v pojmoch a predstavách racionálneho myslenia. Meditácia, ticho, inštrumentálna hudba, sviečky a podobné elementy sú na bohoslužbách stále viac vítané. Ožíva symbolika, sviatosnosť a rozmer tajomstva. Pre mnohých evanjelikálov sú inšpirujúce napríklad bohoslužby ortodoxných cirkví, kde sú tieto elementy silnejšie zastúpené.

V evanjelikálnych zboroch na Slovensku tieto nové vplyvy pochopiteľne vyvolávajú napätie. Hľadajú sa hranice a medze týchto liturgických inovácií. Niekedy to zbytočne prináša odsúdenie a neporozumenie. Chcela som preto v tretej kapitole poukázať na to, že liturgia je len nástroj, ktorý sa musíme naučiť vhodne používať, aby sme oslovili neveriacich ľudí dnešnej doby a tiež, aby to mohol byť jazyk, ktorým slobodne uctieваме Boha. V tomto smere sa ľudia od seba naozaj líšia a líšia sa aj predstavy, ako by mali vyzerat' „ideálne“ bohoslužby. Snažila som sa poukázať na to, že tieto rôznosti môžu pochádzať aj z rôznosti našich duchovných temperamentov, a preto by sme sa mali učiť vzájomne chápať a podporovať. Uctieваме predsa rovnakého Boha, aj keď možno odlišnou formou.

Výskum slovenského evanjelikálneho prostredia bol obmedzený nedostatočným množstvom dotazníkov, takže som bola nútená ho zúžiť na komparáciu dvoch cirkví. Pri tomto výskume sa potvrdili moje čiastkové hypotézy. Evanjelicálna liturgia má ešte stále za dominantnú časť bohoslužieb tie prvky a formy, aké sa vybudovali v období protestantizmu. Potvrdila sa aj druhá hypotéza, že tieto klasické prvky sa začínajú miešať s novými prvkami a formami. Zbory začínajú dávať priestor meditáciám, inštrumentálnej hudbe a tichému rozjímaniu, alebo, na druhej strane, rytmickým, moderným chválospevom. Zároveň sa však ukazuje, že platí aj hypotéza č. 3. Slovensko je celkovo veľmi tradičné prostredie, a preto si tu postmoderné myslenie nachádza cestu len veľmi ťažko. Možno iné je to vo veľkých mestách ako v malých mestečkách a dedinách. To by mohol byť jeden z dôvodov, prečo BJB vyšla vo výsledkoch dotazníka ako tradičnejšia cirkev, nepodliehajúca až tak novodobým zmenám.

Ako pravdivá sa ukázala aj moja základná hypotéza, že liturgia evanjelikálnych bohoslužieb bude vykazovať rôznorodosť foriem od úplne klasických až po nové inovácie.

Táto práca odkryla mnoho ďalších otázok o liturgii, na ktoré by bolo potrebné odpovedať. Žiaľ, možnosti tejto práce boli obmedzené, napríklad aj jej rozsahom, takže

nebolo možné vyčerpávajúco zodpovedať všetky otázky, ktoré sa vyskytli, ale dúfam, že aspoň niektoré odpovede som úspešne sformulovala.

Myslím si, že téma liturgickej obnovy je veľmi dôležitý predmet diskusie. A to na úrovni systematickej teológie, pastorácie, či misiológie. Prajem si, aby bohoslužby evanjelických cirkvi boli vždy zrozumiteľné a prítiahlivé pre nového človeka, ale aby si zachovali krásu, dôstojnosť a slávu Božiu.

Zoznam použitej literatúry

Pramene

Biblia. Slovenský ekumenický preklad. Banská Bystrica: Slovenská biblická spoločnosť, 2007. ISBN 978-80-85486-44-5.

Sekundárna literatúra

ADAM, Adolf. *Liturgika: Kresťanská bohoslužba a její vývoj*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2001. 472 s. ISBN 80-7021-420-1.

BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2008. 592 s. ISBN 978-80-7021-965-2.

CIMALA, Peter. Bohoslužba ve světle Nového zákona. In: *Theologia vitae: Bohoslužba cirkvi*. Praha: Sdružení evangelikálních teologů, 2008, roč. 1, č. 2, s. 153-178. ISSN 1803-4829.

CULLMANN, Oscar. *Early Christian Worship*. Philadelphia: Westminster Press, 1978. 126 s. ISBN 0-6642-4220-0.

ERICKSON, Millard J. *Postmodernizing the Faith: Evangelical Responses to the Challenges of Postmodernism*. Grand Rapids: Baker Books, 1998. ISBN 0-8010-2164-2.

ERICKSON, Millard J. *Truth or consequences: the promise & perils of postmodernism*. Downers Grove (Illinois): InterVarsity Press, 2002. 335 s. ISBN 0-8308-2657-2.

GIBBS, E. – BOLGER R. K. *Emerging churches: creating Christian community in postmodern cultures*. Grand Rapids: Baker Academic, 2005. 345 s. ISBN 0-8010-2715-2.

GETZ, Gene A. *Sharpening the Focus of the Church*. 3rd printing. USA: Victor Books, 1987. ISBN 0-89639-393-8.

GRENZ, Stanley J. *Úvod do postmodernizmu*. 1. vydání. Praha: Návrat domů, 1997. ISBN 80-85495-74-0.

FEE, Gordon D. *God's Empowering Presence: The Holy Spirit in the Letter of Paul*. Peabody (Massachusetts): Hendrickson, 1994. 967 s. ISBN 0-943575-94-X.

FILIPI, Pavel. Liturgická obnova jako aktuální téma. In: *Theologia vitae: Bohoslužba církvi*. Praha: Sdružení evangelikálních teologů, 2008, roč. 1, č. 2, s. 187-196. ISSN 1803-4829.

HOŠEK, Pavel. Bohoslužba jako vstup do Boží přítomnosti? In: *Theologia vitae: Bohoslužba církvi*. Praha: Sdružení evangelikálních teologů, 2008, roč. 1, č. 2, s. 179-185. ISSN 1803-4829.

CHAN, Simon. *Liturgical theology: the church as worshiping community*. Downers Grove (Illinois): InterVarsity Press, 2006. 207 s. ISBN 0-8308-2763-3

KUNETKA, František. *Slavnost našeho vykoupení: Nástin liturgické teologie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997.

LIGUŠ, Ján. *Medziľudská komunikácia: teologická propedeutika*. 2. vydanie. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Pedagogická fakulta. Katedra evanjelikalnej teológie a misie, 2001. ISBN 80-80825-35-0.

LOCHMAN, Jan Milič. *Desatero. Směrovky ke svobodě: Nástin etiky pod zorným úhlem Desatera*. Praha: Kalich, 1994.

MACKAY, John A. *Christian Reality and Appearance*. Richmond: John Knox Press, 1969.

MACHÁČKOVÁ, Lucia. Nová religiozita na Slovensku ako jeden z faktorov postmodernizmu. In: *Nová religiozita*. Zostavila Michaela Moravčíková. 1. vydanie. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2002. ISBN 80-89096-01-8. s. 147-162.

NICHOLS, James H. *Corporate Worship in the Reformed Tradition*. Philadelphia: Westminster Press, 1968. 190 s.

ODEN, Thomas C. *After modernity— what?: agenda for theology*. Grand Rapids: Zondervan, 1992. s. 228. ISBN 978-0310753919

PECKLERS, Keith F. *Worship: New century theology*. 1st edition. London: Continuum, 2003. 234 s. ISBN 0-8264-6856-X.

RATZINGER, Joseph. *Duch liturgie*. Trnava: Dobrá kniha, 2005. ISBN 80-7141-477-8.

SALAJKA, Milan. *Rozhovory o duchovní práci v církvi*. 1. vydání. Praha: Blahoslav, 1977.

SALAJKA, Milan. *Křesťanská bohoslužba*. 1. vydání. Praha: Blahoslav, 1985.

SEARLE, Mark. *Liturgy made simple*. Collegeville (Minnesota): Liturgical Press, 1981. 95 s. ISBN 0-8146-1221-0.

SEGLER, F. M. – BRADLEY, R. *Christian Worship: Its Theology and Practice*. 3rd edition. Nashville: B&H Publishing Group, 2006. 336 s. ISBN 0-8054-4067-6.

SPIELMANN, Richard M. *History of Christian Worship*. New York: The Seabury Press, 1966. 182 s.

THOMAS, Gary. *Posvátné stezky*. 1. vydanie. Praha: Návrat domů, 2008. ISBN 978-80-7255-170-5.

TÍŽIK, Miroslav. Nová religiozita v pluralizovanej spoločnosti. In: *Nová religiozita*. Zostavila Michaela Moravčíková. 1. vydanie. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2002. ISBN 80-89096-01-8. s. 3-44.

TOZER, A. W. *Následování Boha*. 1. vydání. Praha: Návrat domů, 2000. ISBN 80-7255-012-8.

WARREN, Rick. *Zbor s jasným cieľom*. 1. vydanie. Bratislava: Porta libri, 2006. ISBN 80-89067-37-9.

WEBBER, Robert E. *Ancient-future faith: rethinking evangelicalism for a postmodern world*. Grand Rapids: Baker Academic, 1999. 240 s. ISBN 978-0-8010-6029-8.

WEBBER, Robert E. *Worship: Old and New*. Grand Rapids: Zondervan, 1982. 264 s. ISBN 0-310-36650-X.

WHITE, Susane J. *Foundations of Christian Worship*. 1st edition. Louisville (Kentucky): Westminster John Knox Press, 2006. ISBN-10: 0-664-22924-7.

Encyklopédie a slovníky

Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. 11th edition. Springfield (Massachusetts): Merriam-Webster, 2004. ISBN 0-87779-809-5.

Elektronické dokumenty

HOŠEK, Pavel. *Systematicko-teologický pohled na bohoslužbu*. [CD-ROM]. Praha: ETS, 2007. Zvukový záznam z Evangelikální teologickej konferencie: Liturgika - bohoslužba cirkve.

Liturgical Glossary. URL: <<http://www.lcms.org/pages/internal.asp?NavID=3712>> [cit. 2011-02-15].

Štatistický úrad Slovenskej republiky. *Tab. 13 – Bývajúce obyvateľstvo podľa pohlavia a náboženského vyznania – 2001*.

URL: <http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Demografia/SODB/Tabulky/tab13.pdf>
[cit. 2011-4-5].

Worship in the Bible. vydal General Council of the Assemblies of God, 2008-08-13.

URL:

<http://www.ag.org/top/Beliefs/position_papers/pp_downloads/pp_Worship_in_the_Bible.pdf>
> [cit. 2011-02-15].

Zoznam príloh

Tab. 1 Lokalizácia modlitebne	64
Tab. 2 Priemerná návštevnosť bohoslužieb.....	64
Graf 1. Priemerná dĺžka trvania jednotlivých liturgických prvkov.....	65
Tab. 3 Spev a hudba – frekvencia výskytu jednotlivých foriem	67
Tab. 4 Modlitba – frekvencia výskytu jednotlivých foriem	68
Tab. 5 Rôzne – frekvencia výskytu jednotlivých foriem	70
Tab. 6 Výzva k pokániu – frekvencia výskytu jednotlivých foriem.....	71
Tab. 7 Liturgické správanie a gestá	72

Summary

Vztah evangelikálných cirkví na Slovensku k liturgii
The Attitude of Slovak Evangelical Churches to Liturgy
Bc. Mária Jurčová

This study shows importance of discussion about liturgical renewal. New postmodern period attaches significance to emotional, intuitive and sensual perception. Changing culture also creates tensions between old and new liturgical style. This tension is more and more marked in Slovak evangelical scene. Liturgical renewal can help churches to stay understandable for contemporary people.